

Myslet v diktatuře korektnosti 2
Od ideologie zpět k realitě

Roman Cardal

Myslet v diktatuře korektnosti 2

Od ideologie zpět k realitě

© Academia Bohemica, o. p. s., Praha 2020
ISBN 978-80-907249-6-9

Předmluva

Z úřadu vrchního cenzora unikla do alternativních médií tajně pořízená nahrávka o tom, jak se dva úředníci dohadují o cenzuře nové knihy Romana Cardala:

S (starý zkušený cenzor): Jenom trochu poškrťáme tu explicitní kritiku Bruselu a necháme to být. Stejně to moc lidí číst nebude, jsou to takové ty běžné nářky, co jich je dneska všude plno. Občas má to, co říká, hlavu a patu a místy je i celkem vtipný...

M (mladý kovaný cenzor, co se nezakecá): Tak s tím, vážený kolego, zásadně nesouhlasím. Podle mě je to škodlivé jako celek. Jestli to nezarazíme hned, bude se to šířit a nejmíc škody to nadělá u mladých. Bude je to mást a oslabí to jejich příklon k liberální demokracii a k evropským hodnotám. Jediné, co jsem ochotný pustit, jsou ty pasáže o antice. To si snad s dneškem moc lidí nespojí.

S: Vy si to berete nějak osobně. Jestli se rozkřikne, že jsme z toho pustili ven sotva desetinu, máme zaděláno na malér. Lidi se po tom budou shánět a do hodiny bude viset plná verze na internetu. Víte, že jedno z hlavních pravidel v naší branži je nedopustit, aby se naši „klienti“ stavěli do role obětních beránků.

M: To samozřejmě vím, ale nemůžu prostě připustit, ale se politická korektnost takto dehonestovala. Vždyť je to principiálně správný nástroj na ochranu

znevýchodněných. S tímto cílem vznikla a na tom se dodnes nic nezměnilo. Ty občasně výstřelky některých horlivců přece neznamenaají, že je chyba v samotné politické korektnosti.

S: Tuhle historii já znám. Tady pan filosof by ale k vašemu vysvětlení patrně namítl, že politická korektnost omezuje svobodu slova ze své podstaty a že její zdegenerování do současného stavu není jenom dílo náhody, ale je to nezbytný důsledek. Že pravá povaha politické korektnosti jednou musela probublat na povrch.

M: S vámi je těžká diskuze. Do nějakých filosofických pŭtek jsem se pouštět nechtěl. Ale nejde jenom o politickou korektnost. Vezměte si třeba, s jakým despektem se ten Cardal vyjadřuje o našem vzdělávacím systému. Platón si prý uchazeče o studium ve své Akademii důkladně prověřil. Zato dnešní filosofické fakulty že berou každého, protože podle počtu studentů dostanou přidělené peníze. Platón by se prý zděsil. Přitom je studium humanitních oborů u nás pokládáno ze evropskou špičku a na celosvětovém žebříčku jsme v první dvacítkě.

S: No vidíte. Vždyť jste říkal, že pasáže o antice byste tam nechal. A najednou vám vadí, že si Platón jenom trochu proklepne svoje budoucí studenty. Dejte na mě. Vyberte si tři nejkřiklavější témata, ty stopneme a tím jsme uhasili ten nejhorší požár. S malým úsilím máme velký efekt. Ideální...

M: Vy jste pěkný cynik. Podívejte se na tohle: „Kommunismus byl rakovinou východních společností dvacátého století. A v tom jednadvacátém se jeho me-

tastáze naplno projevily i ve společnostech západních.“
Nebo tohle: „Spíš bych se vyjádřil k filosofii, která se rýsuje na pozadí demagogů typu Merkelové, Macrona, Junckera, Schulze, Jourové, Teličky, Drahoše, Bartoše a celé řady jiných politických reprezentantů na Západě. Ti všichni přísahají na multikulturalismus, na gender a prosazují zásady politické korektnosti. Všechny tyto typické postmoderní fenomény západního politického života vyrůstají z filosofického podhoubí, které je vysoce toxické a otravuje až do základů individuální a společenský život západních lidí.“ Vždyť ta knížka je toho plná...

S: Mám vám připomenout, kdo se nedávno u piva rozčiloval, že je Juncker starý ožrala a evropské politice dělá medvědí službu? Mně se zase dělá šoufl pokaždé, když slyším, co nového vypadlo z Angely...

M: To sem teď netahejte. To jsou selhání jednotlivců. On ale kritizuje celý systém, který oni reprezentují. To vám přijde v pořádku?

S: Něco vám povím. Já už to mám za pár, tak mi může být celkem jedno, co se mnou bude, důchod mi snad nevezmou. Ale když se podívám, co se u nás na úřadě stalo za dobu, co jsem tu já, nemůžu se zbavit dojmu, že je něco špatně. Po sametovce si každý mohl psát, co chtěl, všem to bylo jedno. Já jsem tenkrát dělal v Annonci korektora inzerce, to byla krásná doba! Pak založili náš úřad s myšlenkou, že některé extrémní názory do veřejného diskurzu prostě nepatří. Že jsou škodlivé samy o sobě a veřejnost je potřeba před nimi chránit. To nás bylo pár desítek a zaplnili jsme část jednoho patra na ministerstvu spravedlnosti. Většinou jsme pročítali jenom nějaké skinheadské a komunistické

plátky. A dneska? Úřad sídlí ve třech budovách, máme bezmála tisíc lidí a většinu práce stejně outsourcujeme soukromým firmám, protože to sami nestíháme. A říká se, že za dva roky se máme dokonce transformovat do nového ministerstva.

M: Ale pane kolego. Tak se mi zdá, že projevujete ideovou nepevnost. Potřeboval byste projít regeneračním kurzem pro posílení osobní integrity a liberálně demokratického smýšlení. Kdypak jste tam byl naposled?

S: Nad šedesát už to není povinné. Vedení asi myslí, že už jsme ideově dostatečně fixovaní. Místo toho nám přispívají na lázně.

M: No to je teda paráda... Hele, ono už bude pět. Já musím letět, mám s kámošem z ministerstva genderu a rovných příležitostí domluvený squash. Toho Cardala teda nechám na vás. Poškrtejte si tam jenom ten Brusel, když myslíte. Ale jestli napíše ještě třetí díl, tak si to vezmu já, a to vám slibuju, že mu projde jenom titulní stránka a tiráž.

Václav Meloun

1. POLITICKÁ KOREKTNOST A AGENTI KREMLU

F (filosof): Znáš ten vtip o muslimovi, který si přivolał taxík?

N (nefilosof): Nikdy jsem ho neslyšel.

F: Tak poslouchej, ať se zasměješ: *„Zbožný arabský muslim nastoupil v Londýně do taxíku. Důrazně požádal taxikáře, aby vypnul rádio, protože učení jeho náboženství mu zakazuje poslouchat hudbu, neboť v Prorokově věku nebyla žádná hudba, obzvlášt' ne západní, která je hudbou nevěřících. Taxikář zdvořile vypnul rádio, vyskočil z auta a otevřel dveře. Muslim se otázal: „Co se děje?“ Taxikář odpověděl: „Za časů Proroka nebyly žádné taxíky. Vystupte si a počkejte si na velblouda!“*

N: Tomu se mám jako smát? Promiň, ale na tom není vůbec nic vtipného. Takové nekorektní rádoby vtipy by se měly zakázat. Podněcují neúctu k vyznavačům islámu.

F: Vidím, že legrace velmi rychle skončila. Chtěl jsem se dnes bavit v odlehčenějším tónu.

N: Žádná legrace neskončila, protože žádná ani nezačala. Vždyť jsem ti jasně řekl, že nic vtipného vůbec nezaznělo.

F: Vždycky jsi byl docela zábavný společník, ale v posledním období ses změnil. Smích na tvé tváři vidávám jen tehdy, když svou kousavou ironii obracíš na nás konzervativce. Ale pak se jedná spíše o výsměch. Ani dobrý vtíp už tě nerozesměje. Z nevinného žertu děláš smrtelně vážnou věc. Nechce se mi věřit, že jsi pro zákaz neškodného způsobu vyjadřování. Stal se z tebe politický korektor.

N: Politický korektor? Do politiky jsem se nikdy nepletl. Nechápu tedy, proč mě nálepkuješ tímto provokativním způsobem?

F: To se dá snadno vysvětlit. Souhlasíš s korigováním projevu názorů lidí a nezdráháš se provádět to s nasazením politických prostředků.

N: Nepodsouvej mi to, co nezastávám. Nejsem pro cenzuru projevu jakéhokoliv názoru, nýbrž jen projevů názorů nebezpečných. Na tom přece není nic špatného. Nejinak se k tomu stavíš i ty. Kdyby někdo vyzýval k zabíjení křesťanů, byl bys první, kdo by protestoval a považoval bys za zcela normální požadavek, aby státní moc proti hlasatelům podobných výzev tvrdě zasáhla.

F: Jenže kde leží hranice mezi projevem názoru nebezpečného a nezávadného? Zřejmě není lehké ji stanovit. Tvůj postoj je toho důkazem. Stavíš na roveň neškodný vtíp a vyzývání k zabíjení lidí, jako by mezi tím nebyl žádný podstatný rozdíl.

N: V posledním důsledku v tom skutečně žádný podstatný rozdíl není. Posledním důsledkem takového „vtípkování“ může být pohrdání muslimy a nenávisť vůči nim, a odtud už je jenom krůček k jejich zabíjení.

Na rozdíl od tebe domýšlím dopady slov, nad nimiž se lidé běžně nezamýšlí. Nevím, jestli ti to něco říká, ale takový postoj se jmenuje zodpovědnost a obezřetnost.

F: Neboj, o zodpovědnosti a obezřetnosti jsem už toho mnoho slyšel. Mám však jednu pochybnost. Ty si opravdu myslíš, že zabíjení lidí je něco špatného?

N: Zešlel jsi? Proč mi kladeš tak idiotskou otázku?

F: Dotaz na případnou špatnost zabíjení lidí je idiotský? To mě docela šokuješ!

N: Nedělej ze sebe nechápavého hlupáka. Moc dobře víš, jak jsem to myslel. Vyslovenou otázku je zbytečné formulovat, protože odpověď na ni je zřejmá sama sebou. Zabíjení nevinných lidí je zločin a ty to moc dobře víš.

F: Byl bych opravdu velmi rád, kdybych „to moc dobře věděl“. Ale hlavní je, že to víš ty. Kdybych teď začal klást další otázky, možná by se ukázalo, že to s tou „zřejmostí o sobě“ zase není tak jednoduché, jak se běžně předpokládá. Ale budiž, nechme to být. Odvážuji se pouze zeptat, kde leží hranice mezi vinou a nevinou člověka? V tom se patrně neshodneme, když vidím, jak moc ti záleží na tom, aby na vypravěče nezavadného vtipu dopadl „spravedlivý“ trest.

N: Pak jsi pravděpodobně natvrdlý. Škodlivost a nebezpečnost zmíněného projevu jsem dostatečně jasně zdůvodnil.

F: Jedna věc je bavit se o nějakém konkrétním případě, druhá věc je uvědomit si kontext, v němž se dnes požadavky na korekci jistých projevů názorů vznáší. Neshoda ohledně zavadnosti či nevinnosti uvedeného

vtipu je teď podružná. Když se totiž podíváme na pozadí, na němž se současné snahy o korekci projevu názorů lidí vynořují, začne se nám vše jevit v trochu jiném světle.

N: Nevím, o jakém kontextu a pozadí hovoříš. Chceš zase komplikovat problém, na němž není vůbec nic složitého?

F: Ten kontext se jmenuje *politická korektnost* a nezdá se mi, že by se jednalo o bezproblémově průhledný fenomén. Stačí se nad ním začít zamýšlet a záhy poznáš, jak nemalou obtíž představuje.

N: Mně se zdá, že jde o termín vymyšlený vámi konzervativci. Když si doba vyžaduje nové přístupy a pohledy v různých oblastech života, začnete ihned troubit na poplach. Jakmile se začne prosazovat osvícenější stanovisko, stanete se úplně nepřičetnými. Spouštíte jakot o jakési politické korektnosti, ale pokrokově smýšlejícím lidem jste tím jen k smíchu.

F: Vždyť jsem to říkal, jiný humor než výsměch na náš úkor neznáte. Udivuje mě, jak snadno se pasujete do role světlonošů. Vaše pokrokové názory a postoje mě ve většině případů zarážejí. Když jsme se začali bavit o *politické korektnosti*, je dobré si všimnout, že pojem *politická* má v tomto spojení vámi vymyšlený pokrokový význam. Asi máš pravdu, že na tento jev poukazují především konzervativní myslitelé, ovšem o jeho zavedení do současného života západních lidí jste se postarali vy progresisté alias levicovní liberálové.

N: Teď se už úplně ztrácím. Nerozumím ani jednomu tvému slovu. Ale rozvíjej si tu svou teorii klidně dál.

Budu tě pokojně poslouchat. Když přitom usnu, nech mě prosím prospat. Dopovíš mi to někdy jindy.

F: Já bych si nepřál usínat u ukolébavky, v níž by mě někdo označoval za zastávce totality. To by mě naopak zvedlo hodně rychle ze židle.

N: Mě určitě také. Nemyslím si však, že bys byl takový blázen, abys nás progresivně smýšlející osočoval ze zastávání totality. V tom případě bych ti totiž musel důrazně připomenout, že totalita je spojena s totálními nároky, což je tradiční výsada konzervativců, kteří se zkostnatěle drží všeho starého jako něčeho absolutně hodnotného. Právě tento absolutismus vede k netoleranci a totalitním praktikám. Dej si proto pozor, co mi chceš sdělit, protože každé falešné obvinění ti tvrdě vrátím.

F: Jsem připraven na tvé námitky. Dnes toho patrně moc nenaspíš. Termín *politická korektnost* se dnes stal běžnou součástí veřejného diskurzu. Je proto dobré se zastavit u jeho významu. Začněme u adjektiva *politická*. Politická korektnost je v dnešních západních společnostech *politickým* fenoménem. Co to znamená? Dá se to přiblížit ve třech bodech. Zaprvé, politická korektnost se týká *všech* občanů. Přídavné jméno „politický“ pochází z řeckého substantiva *polis*, které označovalo *obec*, tedy organizaci antické společnosti. Důležité je, že tato organizace se týkala *všech* občanů. V tomto smyslu je správné nazývat současnou korektnost *politickou*, protože i ona se týká úplně každého občana. Nikdo není z jejích nároků vyňat. Zadruhé, politická korektnost se netýká pouze všech občanů, ale tendenčně se bohužel týká *všeho*. Říkám „bohužel“, protože právě díky tomuto aspektu politické

korektnosti se z tohoto jevu stává potenciálně velmi nebezpečná záležitost. Abych to pojmenoval trefněji, politická korektnost je jednou z forem totalitního smýšlení a jednání.

N: Co to povídáš za nesmysly? Jestliže se politická korektnost projevuje potíráním extremistických projevů v oblasti jazyka i jednání, pak je pravda úplný opak toho, co tvrdíš. Je nástrojem udržování společnosti v demokratických hranicích, na které extremisté nezodpovědně útočí.

F: Kéž bys měl pravdu. Obávám se ale, že jsi docela mimo. Dovol mi, abych tě opět obtěžoval odkazem k pojetí politiky, které bylo vlastní některým částem antického Řecka. Domnívám se, že jsme v tomto směru velkými dlužníky starověkých Řeků, protože nám zanechali odkaz, na který bychom měli navazovat s velkým úsilím.

N: Zase ta tvoje antika. Antická a současná politika nemají nic společného. Tvoje historické paralely jsou mnohdy hodně přitažené za vlasy.

F: Ani bych neřekl. Četl jsi někdy slavný *Periklův pohřební projev*?

N: Ne. Nevím, že by nějaký takový projev vůbec existoval.

F: To je škoda. Po jeho přečtení by ti možná leccos došlo. Kdyby tě zajímal, nalezneš ho v Thukydidových *Dějínách peloponéské války*. Proslov byl aténským státníkem pronesen v prvním roce peloponéské války, tedy v roce 430 před Kristem. Před řečnickovou tribunou byla vyrovnána těla prvních padlých aténských

vojáků. Perikles hovořil o tom, za co tito bojovníci položili své životy. Srovnával politické zřízení Atén s politickým zřízením Sparty. Kromě jiného uvedl, že Sparťané neznají rozdíl mezi životem soukromým a veřejným. U nich byl každý aspekt života jedinců zcela politizován, vztažen k *polis* a k jejím kolektivistickým nárokům. Aténská politika si dokázala hlídat své meze a zastavovala se u hranic *soukromého*. Perikles vyzvedl to, že svobodní občané Atén se mohou věnovat věcem veřejným, ale smí také rozvíjet své soukromé zájmy formou privátní iniciativy v různých oblastech života. Soukromé a veřejné (politické) byly v Aténách dvě oddělené sféry. To mnohem lépe odpovídalo povaze člověka, který je svébytným jedincem, nezredukovatelným na pouhou funkci společenského celku. Politika, která nerespektuje soukromou zónu životů lidských jedinců, vznáší totální (a ne jen parciální) nároky. Řekové tomu říkali tyranie, my mluvíme o totalitě. Současná politická korektnost bariéru soukromí prolamuje. Platí pro ni, že soukromé je politické. Vniká do rodin, soukromých aktivit lidí, nepolitických zájmových uskupení. Chce vtisknout svou pečeť úplně na vše.

N: Sféra čistého soukromí je iluze. Člověk je společenská bytost, a tedy vše má u něj sociální rozměr.

F: Jenže podle principu subsidiarity má státní autorita intervenovat pouze tam, kde společenská spolupráce mezi lidmi není zajištělná z jejich vlastní úrovně. Nástroj politické korektnosti tuto zásadu nerespektuje. A to nemluvím o vlastní povaze zmíněné intervence, která je se sofistikovanou zlovůlí vedena proti přirozeným nárokům občanů.

N: Proč by měla nějaká taková zásada vůbec platit?

F: Je za tím celá filosofie člověka a společnosti. Jde o míru autonomie, která je člověku bytostně vlastní a která má být uznávána jak každým jedincem, tak i různými společenskými celky.

N: Filosofii teď prosím vynech. Nemám na ni náladu.

F: Dobrá. Ona se nám stejně brzy sama vrátí. Zatřetí, nároky politické korektnosti jsou prosazovány politickými prostředky. Jedním z výsledků politického procesu je zákon. Zákon je pravidlo, které musí občané ve svém jednání respektovat a pokud tak neučiní, vystavují se riziku sankcí. Ti, kdo dnes jednají proti tomu, co se považuje za politicky korektní, bývají kriminalizováni a podle nových zákonů mohou být i trestáni. To už je docela brutální tlak na tzv. nekorektně smýšlející a jednající občany. Problém je v tom, že linie mezi korektním a nekorektním je elastická jako povrch nafukovacího balónku. Může měnit svoji podobu podle toho, zda se do něj vzduch vhnání, či zda se upouští. Namísto vzduchu si dosadť třeba „nová lidská práva“ a smysl příměru ti je hned jasný.

N: Smysl příměru mi jasný je, nikoliv však smysl celého tvého výkladu. O čem se mě to snažíš přesvědčit? Zákony stanovují hranice mezi legálním, tj. korektním, a nelegálním, tj. nekorektním jednáním. Proto je politická korektnost něčím, bez čeho se neobejde žádná politicky organizovaná společnost. Zákony se samozřejmě mění, mnohdy velmi radikálně, ale to je naprosto normální. Děláš z nutného rysu jakéhokoliv politického života příšeru, kterou ve skutečnosti není.

F: Je vidět, že si nerozumíme. Politika, která prolamuje bariéru soukromí a pošlapává zákony přirozenosti, už není politikou v klasickém (sokratovsko-platónsko-aristotelském) smyslu slova. Tady bychom potřebovali opět filosofii, ale ty na ni dnes nejsi příliš naladěn.

N: Když to bude nezbytné, nějak tvé filosofické výklady přežiji. Byl bych ale radši, kdyby se o filosofii moc nemluvalo.

F: Dokud to nebude nezbytné, budu postupovat podle tvého doporučení. Zbývá nám ještě vyjasnit druhou složku pojmu *politická korektnost*, totiž substantivum *korektnost*. Korektnost znamená *správnost*. Politicky korektní je tedy něco jako společensky správné, přijatelné, nezávadné smýšlení a jednání, která se odehrávají pod dozorem státní moci. Zajímavá je ale jedna věc. Stále více lidí začíná vnímat, že požadavky politické korektnosti se rozcházejí s realitou. Když se například neustále dokola tvrdí, že islám nemá vůbec nic společného s terorismem, zdá se, že to odporuje reálné povaze islámu, stejně jako mnoha empiricky zjištěným faktům. V této souvislosti není mimoběžné připomenout, že již antičtí filosofové věděli o neshodě korektnosti a pravdy. Právě proto rozlišovali mezi logikou materiální a logikou formální. Materiální logika byla vlastně teorie poznání, která se zabývala *pravdivostí* lidského myšlení. Logika formální měla za předmět jeho *správnost* (korektnost). Obě disciplíny byly považovány za formálně odlišné, protože se zabývaly odlišnými formálními aspekty zkoumané skutečnosti.

N: Co to má společného s politickou korektností? Ta souvislost mi naprosto uniká.

F: Dočkej času a nahlédneš ji. Dám ti jeden příklad. Mějme tento názorný úsudek: *Kde je vegetace, tam je voda, Na Slunci je vegetace, tedy Na Slunci je voda.* Co ty na to?

N: To je pěkná pitomost. Na Slunci přece není ani voda ani vegetace!

F: Až tak úplná pitomost to není. Tento úsudek je totiž správný.

N: Správný? Děláš si ze mě blázný?

F: Ani v nejmenším. Jde o zcela korektní úvahu. Ty ses soustředil ne na správnost (korektnost) argumentace, nýbrž na její pravdivost. Protože úvaha není pravdivá, označil jsi ji za špatnou. Jenže z hlediska logického plynutí závěru z předpokladů zde žádná chyba není. Korektnost závěru je dána logickými poměry mezi pojmy *vegetace* (M), *voda* (P) a *na Slunci* (S). Vztahy mezi S–M–P jsou v logice jasně definovány a nejsou tímto příkladem nijak porušeny. Argument je sice materiálně nesprávný (nepravdivý), z formálního hlediska (z hlediska logické korektnosti) je však bezchybný. Jedná se vlastně o jednoduchý axiomatický systém daný prvky S, M, P, mezi nimiž panují určité logické vztahy, a tudíž z nich lze vyvozovat určité závěry. Když odhlédneme od obsahu pojmů a soustředíme se jen na jejich rozsahové charakteristiky, vyplývá konkluze z předpokladů způsobem, který jsme právě předvedli. Kam tímto příkladem mířím? V novověku se dostala do krize hodnota zvaná *pravda*. Moderní člověk ztratil jistotu, zda jeho myšlenkové obsahy korespondují s realitou. Ve srovnání se strukturou samotné skutečnosti nabyly obsahy jeho vědomí na větší důležitosti,

neboť nad strukturou tzv. objektivní reality se vznáší nepřekonatelné pochybnosti. Vývoj moderního myšlení nám ukázal, že lze konstruovat pluralitu axiomatických systémů s jejich různými možnostmi dedukce, které neodpovídají skutečnosti, jak ji zkušenostně zakoušíme. To platí v rovině matematiky. V rovině politického myšlení platí něco obdobného. Lze konstruovat různé myšlenkové systémy, které mají svoji autonomní vnitřní logiku nezávislou na skutečné povaze člověka, společnosti a její politické organizovatelnosti. Takové systémy můžeme nazvat *ideologiemi*. Asi ti není neznámé, že moderní intelektuál je přesvědčen o volitelnosti axiomů, neboť prý neexistují žádné principy, které by měly absolutní, nerelativizovatelnou platnost. Žádná oblast lidské činnosti nemůže tomuto skeptickému relativismu uniknout. Pravda v realistickém smyslu byla opuštěna. Na její místo nastoupila korektnost – shoda jednotlivých kroků a závěrů se stanovenými pravidly. V politické sféře se odehrává tentýž proces – principy politického života dané společnosti je třeba stanovit a pak už se jen vyžaduje jejich respekt ze strany občanů. Kolize s pravdou lidského života se již neřeší. Tak staromódní problém vám progresistům už ani nepřijde na mysl. Vydávané zákony jsou pro vás jako prvky axiomatického systému a o jejich zavedení a definování rozhoduje vůle pokrokově smýšlejících politiků.

N: Tak vidíš, nakonec sis na své lamentace odpověděl sám. Uznal jsi, že politika je v dobrých rukou pokrokových lidí. Kdyby na sebe strhli moc zpátečníci tvého ražení, bylo by to mnohem horší.

F: Jen se podívej, jak svévolně zacházíš s pojmy *pokrokový* a *zpátečnický*. Dáváš jim význam, který jim ve skutečnosti nenáleží. Stejně tak se chovají dnešní politikové, kteří chtějí držet krok s dobou (s vyspělým Západem). Stále propastnější rozchod jejich politiky s reálným životem lidí je netrápí. Poukazy na kolizi politických opatření s požadavky reálného života označí svévolně nadefinovanými pojmy populismu, konzervativního mýtu či tmářství a jedou klidně dál ve svém destruktivním politickém počínání.

N: Hlavně že vy konzervativci s jistotou víte, co jsou požadavky reálného života! Jste ohlašovatelé dávno zašlých dob. Pokrokově zaměření politikové hledí do budoucnosti a přebírají za ni zodpovědnost. Integrace naší země do evropských struktur a přijetí s nimi spojeného hodnotového systému je jedinou správnou volbou. Vy byste se chtěli schovat do malé ulity minulosti a izolovat nás všechny od nových výzev. Takovému postoji se upřímně směji.

F: A vida! Konečně ses zasmál! A jestli sis všiml, obveselila tě pointa vtipu, nad nímž ses před chvílí tak nehezky pohoršoval. I v něm šlo přece o schování se do malé ulity minulosti. Anebo je to tak, že když podobný postoj zastává nějaký konzervativce, je to velká legrace, když se jedná o příslušníka nějaké menšiny či protežovaného náboženství, jde o úctyhodné stanovisko? Poněkud nerovný přístup, nezdá se ti? Říká se tomu „dvojí metr“ a lepší důkaz vaší svévole už ani nemusíme hledat.

N: Snažíš se progresivně a proevropsky laděnou politiku obvinít z manipulativního pojetí skutečnosti a přitom jste to vy, konzervativci, kdo se dopouští pře-

krucování reálného stavu věcí. Znásilňujete vyvíjející se skutečnost neživotnými konzervativními šablonami, plivete na nové způsoby mezilidského soužití, neustále šermujete údajně nadčasovou povahou manželství chápanou jako svazek muže a ženy a ve výčtu vašich zpátečnických předsudků bych mohl dlouze pokračovat. Asi je zbytečné ti vysvětlovat, co je to svobodný, hravý, kreativní přístup k životu. Člověku, který by chtěl všechno sešněrovat archaickými pravidly pochybného původu to objasnit nelze.

F: Mýlíš se. S vaším svobodným, hravým a kreativním postojem k životu a k politice jsem dobře obeznámen. Vždyť právě politická korektnost, o níž se bavíme, je toho velmi názorným výrazem. Ve svém jádru se vlastně jedná o regulační mechanismus. Sestává ze souboru pravidel, která musíme v projevech našich názorů a v našem jednání respektovat, pokud chceme, abychom došli společenského uznání, případně abychom unikli hrožícím sankcím. S těmito pravidly (regulemi) se musíme neustále poměřovat v našem mluvení, psaní a chování, čímž dochází ke korekci (regulaci) všech našich výstupů. Pokrokovost péče našich politiků se projevuje v tom, že nám přikazují opustit starý způsob mluvy a chování. Je třeba celou naši mysl, celou naši duši i celou naši tělesnost vykročit na nové cesty. Podle Starého zákona slíbil Bůh Izraelitům, že do jejich srdce vloží nový zákon. V Novém zákoně zase čteme, že spravedlivým bude do úst vložena nová píseň oslavující vykupující Kristovo lidství a božství. Současná politika v západních zemích předkládá podobné přísliby. Snaží se o vložení nového zákona do myslí a srdcí lidí a učí je mluvit novým jazykem. Bible nás zpravuje o vytvoření nového člověka, současní po-

litici usilují o totéž, jen na poněkud odlišné bázi. Jaký nový jazyk vkládají do našich úst? Je to jazyk, který je očištěný od hříšnosti starého člověka. Starý člověk byl formován starými pravidly, jejichž základ tvořil přirozený mravní zákon a křesťanské zásady. Nový člověk se formuje podle pokrokovějších norem. Myslel si starý člověk, že existuje nějaký objektivní rozdíl mezi dobrem a zlem, normalitou a abnormalitou? Promítal toto své hodnocení do všech skutečností, k nimž se během svého života vztahoval? Samozřejmě. To se nyní musí změnit. Začít je třeba u jazyka. Tak například *blázen* už není blázen, ale *emocionálně svébytná osoba*. Z *devianta* se stal *svébytně sexuálně zaměřený jedinec*. *Prostitutka* je napříště *poskytovatelka sexuálních služeb*. *Kulturní zůstalo* se od nynějška nazývá *kulturní alternativa*. *Neogramotný* povýšil na *nonlektika*, *nešikovný* na *svébytně koordinovaného*, *neupravený* na *nekonvenčně upraveného*, *parazit* na *tělesného hosta*, *pasák* na *sexuálního manažera*, *promiskuitní jedinec* na *sexuálně multilaterální osobu*, *retardovaný* na *vývojově váhavého*, *sebevrah* na *autoeutanatoika*, *šílenec* na *okrajově mentálně aktivního člověka*, *žebrák* na *nonakumulačně zaměřenou osobu* atd. Předvedený proces *přejmenovávání* je souběžný s procesem *předefinování*. Například *promiskuita* je termín s jasnou negativní konotací. Nové označení *sexuální multilateralita* se této negativní významové zátěže zbavuje. A tak je tomu i ve všech dalších případech. Co dříve bylo záporné a zavrženíhodné, to se dnes ukazuje být kladné a úctyhodné. Nový člověk se naučil nové mluvě a novému myšlení. Lidé, kteří kvůli své zpozdilosti, pardon, kvůli své vývojové váhavosti, nečiní na této cestě patřičné pokroky, musí být vystaveni motivačním pobídkám v podobě trestů, což není nic

jiného než společností poskytnutá pomoc při překonávání jejich příliš zakořeněné mentální unilaterálnosti.

N: Nechápu, co ti na uvedeném způsobu vyjadřování vadí? Nový jazyk je zbaven příměsí odporu a nenávisti, kterou do něj předchozí generace vložily. Vy konzervativci jste touto nenávistí prolnutí až do morku kostí, a proto se nechcete vašeho starého jazyka vzdát. Odpovídá totiž vašemu perverznímu smýšlení. Jak hanebné! Už přestaň s těmi tvými hloupými výklady.

F: Já zase nechápu tvoji náhlou nekorektnost! Odkud se bere takový nával odporu a nenávisti vůči nám konzervativcům? Že by v morku vašich progresivních kostí dřímala nátura starého člověka, kterého tak vášnivě nesnášíte? Kdybys dokázal odpoutat svou mysl od direktiv politických korektorů, možná by ti došlo, že ve skutečnosti opravdu existují věci a skutky milování hodné a nenávisti hodné, a že je proto zcela přirozené milovat a nenávidět, což se nemůže neprojevit i v rovině jazyka. Pokud se ti to zdá nepřijatelné, zamysli se nad svým vlastním projevem, který jsi mi právě vmetl do tváře. Je plný odporu a nenávisti, neboť nás konzervativce považuješ za lidi nehodné úcty. Musím ti připomenout, že ses provinil proti vlastním zásadám. Předně ti uniklo, že slovo *konzervativec* s sebou nese negativní konotaci. Není tedy vůbec korektní se k němu uchýlovat. Navrhuji terminologickou náhradu v podobě *futuristicky obezřetný*. Dále i slovo *nenávist* označuje negativní emoci, což je spojeno s nežádoucím a dnes již přece překonaným hodnotovým rozlišováním. Navrhuji nové označení *emoční odstup*. Neméně nepřijatelný je tvůj obrat *starý jazyk*. Slovo *starý*, označuje-li činnosti osob, už neodpovídá sou-

časnému způsobu vyjadřování. Navrhuji termín *časově rezistentní*. Tvůj výrok o perverzním smýšlení rovněž nelze tolerovat. Slovo *perverzní* se do nové mluvy překládá obratem *sexuálně vynalézavý*, ale poněvadž jsi ho použil ve spojení se smýšlením, navrhuji alternativu *vynalézavý v myšlení*. Dále jsi použil slovo *hanebný*. Jak můžeš mluvit tímto způsobem? Jelikož je nutné zbavovat „staré“ výrazy negativních konotací, případně rehabilitovat dříve odsuzované postoje a emoce, navrhuji náhradu slovem *povznášející*. Konečně jsi užil slova *hloupý*, což je skutečně hrubě nekorektní. Dle vašich pravidel se dnes hovoří o hloupých lidech jako o *alternativně inteligentních osobách*. Dovol mi tedy provést patričnou korekci tvého projevu. Tvůj původní projev zněl: „Nechápu, co ti na uvedeném způsobu vyjadřování vadí? Nový jazyk je zbaven příměsi odporu a nenávisti, kterou do něj předchozí generace vložily. Vy konzervativci jste touto nenávistí prolnutí až do morku kostí, a proto se nechcete vašeho starého jazyka vzdát. Odpovídá totiž vašemu perverznímu smýšlení. Jak hanebné! Už přestaň s těmi tvými hloupými výklady.“ Správně jsi mi měl odvětit takto: „Nechápu, co ti na uvedeném způsobu vyjadřování vadí? Nový jazyk je zbaven příměsi emočního odstupu, kterou do něj předchozí generace vložily. Vy futuristicky obezřetné osoby jste tímto emočním odstupem prolnutí až do morku kostí, a proto se nechcete vašeho časově rezistentního jazyka vzdát. Odpovídá totiž vaší myšlenkové vynalézavosti. Jak povznášející! Už přestaň s těmi tvými alternativně inteligentními výklady.“

N: Jak vidím, čas již docela pokročil. Měl bych se odebrat za mými neodkladnými povinnostmi. Myslím, že pro dnešek bychom mohli skončit. Vlastně nejlépeší

by bylo ukončit veškeré naše další styky. Je vyloučené, abychom se na něčem shodli. S člověkem jako jsi ty, nemá cenu vůbec diskutovat.

F: Mně se naopak zdá, že se téma našeho hovoru dostává do stále ostřejšího světla. Kdybys z diskuze neutíkal, mohli bychom ještě leccos osvětlit.

N: Osvětlit? Co chceš osvětlovat těmi tvými zapšklými konzervativními schématy?

F: Pozor na korektnost! Měl jsi říct: „Co chceš osvětlovat těmi tvými alternativně strukturovanými futuristicky obezřetnými schématy?“ No, možná víc, než jsi ochoten připustit.

N: Byl bych nerad, abys měl dojem, že jsem z našeho setkání zbaběle utekl. Takovou radost ti neudělám. Pověď tedy dál, snad to nějak přežij.

F: Podle starých Řeků je utrpení jednou z cest poznání. Třeba tedy bude tvoje bolest kognitivně blahodárná. Všimni si, na co je strategie politické korektnosti zacílena. Kromě jiného v ní jde o přehodnocení všech dosavadních hodnot, smíme-li použít Nietzscheův jazyk. Z toho, co bylo dříve považováno za zlé, se nyní stalo dobro případně jen odlišná alternativa. Nově pojmenované a nově definované skutečnosti dovolují nové hodnocení. Perverzní poměr je špatný, ale vztah sexuálně vynalézavých jedinců je naopak dobrý. Sňatek perverzních osob je nepřijatelný, avšak sňatek sexuálně inventivních a sexuálně multilaterálních jedinců je více než žádoucí. Z přejmenovaných a předefinovaných skutečností lze pak vyvodit celou řadu dříve nemyslitelných závěrů, tak jako je to možné v případě plurality axiomatických systémů, v nichž po-

doba závěrů závisí na volitelném způsobu definování vstupních pojmů (axiomů). Otázka je, zda je člověk s jeho vztahy interpretovatelný tak, jako by se jednalo o libovolně definovatelné položky. Tím se nám vrací do hry filosofie, o které dnes nechceš nic slyšet.

N: V každé době je člověk někým jiným. Žádný z uznávaných expertů si v této věci nemyslí nic jiného. Proto nevidím nic špatného na tom, co ty kritizuješ. Ale jak jsem ti již sdělil, smysl další diskuze s tebou nenahlížím.

F: Tak dobře, neprotahujme zbytečně naši další rozmluvu. Uvědom si však, že svým přístupem odhaluješ jiný aspekt politické korektnosti. Když ještě lidé měli ve vážnosti hodnotu pravdy, používali k jejímu postupnému a mnohdy velmi náročnému odkrývání nástroj zvaný *dialog*. Dialog je konfrontací dvou (či více) logů (stanovisek, pohledů, postojů). Z této konfrontace se pak rodily cenné náhledy v diskutujících jedincích. Politická korektnost tento eminentní nástroj hledání pravdy odstranila. Proč? Protože *pravda*, jak jsme viděli, byla nahrazena *korektností*. Už není nutné něco namáhavě hledat. Stačí stanovovat nová pravidla a vyžadovat loajalitu k nim. Myšlenky a postoje se již nerozlišují na pravdivé a mylné, nýbrž na korektní a nekorektní. Jak správně upozornili někteří autoři, politickou korektností jsme vstoupili do éry tzv. *hygienického myšlení*. Názory jsou tříděny na závadné a nezávadné, nezdravé a zdravé. Kdo je nositelem nezdravých názorů, je tudíž nositelem nebezpečné infekce a je třeba ho izolovat od zbytku slušné (zdravé) společnosti. S takovými jedinci *se zásadně nediskutuje*. Zatímco nejroznější lidé minulosti – antiky

a středověku – dokázali bez obav konfrontovat svoje názory s názory protikladnými, politicky korektní člověk současnosti se takové myšlenkové otevřenosti děsí. Svého oponenta označí s drzou povýšeností za xenofoba, fašistu, nacistu či agenta Kremľu a odmítne s ním vstoupit do diskuze. Jistě jsi zachytil, že řadě lidí byly z tohoto důvodu zrušeny veřejné přednášky, celé instituce se halasně distancovaly od jejich „xenofobních“ názorů a odmítly poskytnout své prostory pro jejich vystoupení. Politická korektnost je útokem na samotnou podstatu lidské racionality, neboť ta je ze své povahy dialogická. Politická korektnost je naopak čistým výrazem ideologičnosti myšlení, která namísto vítání kritické opozice systematicky pracuje na její nemilosrdné likvidaci.

N: Vidíš všechno jenom černě. Dokážeš vůbec připustit, že mezi námi skutečně žijí šířitelé dezinformací a agenti koupení Kremľem za mrzký groš? Jestli ne, jsi naivnější, než jsem si myslel.

F: Samozřejmě jsem v obraze. K šířitelům dezinformací a k agentům Kremľu patří odpůrci multikulturalismu, migrace, genderové agendy a dalších výdobytků naší vyspělé společnosti, zatímco obhájci těchto „hodnot“ jsou zodpovědnými obránci naší vysoce ohrožené demokracie.

N: Pokud nemluvíš ironicky, máš pravdu. Jak tě však znám, pronášíš tato svá slova jen jako tvou obvyklou provokaci.

F: Než se rozejdeme, řeknu ti něco na rozloučenou. Víš, co bylo období tzv. studené války?

N: Jak bych nevěděl? Byla to poválečná doba vysokého napětí mezi západními liberálními demokratiemi v čele se Spojenými státy na straně jedné a Sovětským svazem s jeho satelitními zeměmi na straně druhé.

F: Správně. Neustále hrozilo, že tato studená válka přeroste ve válku horkou, tedy v ozbrojený konflikt mezi Američany a Sověty. Nakonec k tomu našťastí nedošlo, protože obě strany disponovaly zbraněmi hromadného ničení, což působilo vzájemně odstrašujícím způsobem. Každá ze stran si snadno spočítala, že takový střet by pro vítěze skončil jen Pyrrhovou výhrou. Proto se tyto mocnosti střetávaly jiným způsobem. Sověti například vymysleli silné memetické zbraně, jejichž účinnost byla přímo úděsná.

N: Memetické zbraně? O tom jsem nic neslyšel.

F: Zaznamenal jsi výskyt těchto zbraní pod jiným názvem: šlo o tzv. ideologickou diverzi. Sověti z Kremlu věděli, že výsledek horkého konfliktu se Západem by pro ně nemusel dopadnout dobře. Proto vynalezli jinou smrtící zbraň – zbraň hromadné kulturně-civilizační zkázy. Jejich kalkul byl následný. Když se podaří infikovat myšlení západních lidí určitými destruktivními idejemi, nebude třeba na ně útočit konvenčními či jadernými zbraněmi, protože se Západ sám zevnitř zhroutlí. Rozhodli se tedy prostřednictvím svých agentů a řady tzv. užitečných idiotů ovlivnit stanoviska klíčových společenských skupin tzv. pokrokovými humanistickými názory. Neagitovali na ulicích a v továrnách, nýbrž soustředili se na práci na západních univerzitách. Levicovní profesori na nich začali šířit stanoviska, která nebyla ničím jiným než memetickou nákazou z dílny stalinistických intelektuálů. Strategie

byla taková, že levicově formovaní studenti budou mít výrazný vliv na nové generace a že se z názoru univerzitních intelektuálů nakonec stane přesvědčení běžného člověka z ulice. K tomu stačilo získat kontrolu nad celým systémem školství a nad médií.

N: Jsi nějaký chytrý. O jaké ideje se mělo jednat?

F: Dávej dobrý pozor. Toto je soupis hlavních memů sovětské diverzní propagandy: 1) Neexistuje žádná pravda, nýbrž jen soupeřící programy. 2) Všechny západní nároky na morální nadřazenost nad komunismem, nacismem a islámem jsou zrušeny západní historií rasismu a kolonialismu. 3) Neexistují žádné objektivní standardy, v jejichž světle by bylo možné hodnotově rozlišovat mezi kulturami. 4) Prosperita Západu vyrostla z bezohledného vykořisťování třetího světa – Zápaďané si tudíž zaslouží chudobu a utrpení. 5) Zločin a chudoba jsou chybou společnosti, konkrétně kapitalistického systému, který vládne v tzv. západních liberálních demokraciích. 6) Zločinci a chudí lidé jsou proto obětí západních společenských poměrů. 7) Zápaďané nemají mravní nárok na obranu, zatímco ti, kdo na ně útočí, jen odrážejí zlo svých historických utiskovatelů. 8) Pokud jsou Zápaďané vystaveni teroru a požadavkům na dekonstrukci svých útlakových institucí (kapitalistický ekonomický systém, monogamní rodina, křesťanství), jedinou morální odpovědí je omluvit se za hříchy minulosti, pochopit teroristy a levicové liberály a učinit nekompromisní ústupky. Tak to by snad mohlo stačit. Mám-li to shrnout v jednu větu, máme před sebou významné body programu dnešních multikulturalistů, genderových aktivistů a enviromentalistických zachránců planety.

Kdo je tedy skutečným agentem Kremlu a kdo nakonec vyhrál studenou válku?

N: Nemám tušení, na co se mě dotazuješ.

F: Kdyby ses chtěl dozvědět něco více o stalinistickém původu svých levicově liberálních názorů, můžeš konzultovat spisy Erica Raymonda, který se zabýval fenoménem západního suicidalismu. Ideje levicového liberalismu – multikulturalismus, genderismus, enviromentalismus – byly ideovými zbraněmi (viry, memy) Sovětského svazu, které jeho agenti a užiteční alternativní inteligenti rozšířili do mysli západního člověka. Konečného cíle Kremlu bylo dosaženo – díky těmto idejím se Západ začíná vnitřně hroutit. Sovětská říše sice padla, ale před svým zhroucením stačila otrávit mysl západních lidí. Jed už silně působí a první smrtelné křeče se začínají projevovat. Nicméně agenti Kremlu nepřestávají působit, míní své dílo dokonat až do hořkého konce. Dnes k nim patří členové standardních politických, tzv. demokratických stran, většina uznávaných intelektuálů a umělců, stejně jako vysoké procento indoktrinovaných studentů. Všichni s vervou bojují za multikulturní společnost, za likvidaci manželství jako přirozeného svazku muže a ženy, za práva všech možných -álů a -álek, za záchranu Země před následky globálního oteplování. Svě odpůrce označují za agenty Kremlu a přitom většina z nich vůbec netuší, že ve službách Kremlu pracují právě oni. Poučená menšina, která je mistrně řídí, se jejich naivní prostomyslností kochá se sarkastickým uspokojením.

2. DEMONSTRACE POD DOHLEDEM RUDÉ HYDRY

F: Tak se nám to na ulici zase hemží demonstranty. Je to smutné.

N: Ano, velmi smutné. Parlamentní i prezidentské volby jsou za námi, ale k uklidnění situace to nijak nepřispělo. Spíše naopak. Hněv lidí dospěl do takového bodu, že je vyhnal do ulic.

F: Já jsem si posteskl nejen kvůli žalostnému stavu naší politiky, ale i kvůli tomu, že lidé přikročili k otevřeným a manifestačním formám protestu.

N: S tím bys měl být přece naopak spokojen a radovat se z toho. Jestliže tě netěší naše politická situace, nemůžeš než kvitovat masivní odpor lidí proti ní. Už není možné sedět doma, kdo nepodporuje demonstrace, je zrádcem naší země a kolaborantem s jejími nepřáteli.

F: Já bych se před mým připojením k protestujícím nejprve raději zamyslel.

N: Zamyslel? Co chceš prosím tě promýšlet? Vždyť je všechno jasné! A navíc, nyní již není čas na nějaké plané mudrování. Je třeba přikročit k činu.

F: Přesto, dovol mi položit několik otázek. Proti komu ti lidé v ulicích vlastně protestují?

N: Ty to nevíš? Přece proti té části politického spektra, která ohrožuje samotné základy naší demokracie. Prezidentem se stal znovu hulvát a zaprodanec Ruska a Číny, za premiéra máme bývalého agenta StB, do čela Generální inspekce bezpečnostních sborů měl být jmenován komunista, který v listopadu 1989 mlátil protestující proti komunistickému režimu obuškem po hlavě, v parlamentě mají slovo extremisté ze Strany přímé demokracie T. Okamury... Mám ještě pokračovat? O čem chceš ještě dále přemýšlet? Jdi a připoj se ke spravedlivě rozhořčeným lidem v ulicích!

F: Uznávám, toto vše je neveselé. Ale nemá to náhodou určitou historii, která tento stav vysvětluje?

N: To jistě má. Nic to ovšem nemění na tom, že se nyní těmto psychopatům musíme postavit rázně do cesty.

F: Zmínil jsi, že prezidentem se stal určitý člověk a že do parlamentu se dostali nepřátelé demokracie. Jak se onen člověk stal prezidentem a jak se zmínění jedinci dostali do parlamentu?

N: No, byli do těchto funkcí zvoleni.

F: Aha. Takže nešlo o nějakou násilnou uzurpaci moci, nýbrž o regulérní vítězství v regulérních volbách. Anebo snad byly ty volby zmanipulované a zfalšované?

N: To ne, alespoň se nic takového neprokázalo. Dopadly však velmi špatně a většina obyvatel tohoto státu je z jejich výsledků zklamaná, ba přímo zděšená.

F: Jak může být většina lidí zděšená z výsledků voleb, když to musela být právě většina, která uvedené politiky do jejich funkcí poslala?

N: Mnozí z nich naletěli lživé propagandě. A většina z nich, to je bohužel nutné konstatovat, jsou nevdělanci, kteří se nedokáží politicky zodpovědně rozhodovat.

F: Hospoda porazila kavárnu? To je skutečně na pováženou. Odpusť mi mou zvědavost, ale rád bych byl poučen o tom, zda je přípustné protestovat proti politické reprezentaci, která byla zvolena v legitimních a legálních volbách? Protože pokud někdo takové protesty schvaluje, a dokonce aktivně podporuje, vysílá tím jasný vzkaz těm, kteří zmíněné politiky volili – až příště zase vyhraje náš kandidát, vyjděte také do ulic a velmi důrazně protestujte. Zburcujte veřejnost, zalarmujte studenty z vysokých a středních škol a požadujte odstoupení politiků, které jsme zvolili. My proti tomu nebudeme vůbec nic mít, neboť my sami jsme se také vzbouřili proti vašim vítězným kandidátům.

N: Co to povídáš? Nedochází ti, co se vlastně u nás děje? Já ti to tedy vysvětlím...

F: Počkej ještě chvíli a nech mě pohrát si s představou, co by se stalo, kdyby prezidentské volby vyhrál pan Drahoš a někteří nespokojenci by vyšli ukázat své rozhořčení do ulic. Co myslíš, jaké by na to byly reakce médií? Spustila by unisono kanonádu ve stylu „neonacisté se shromáždili u sochy svatého Václava v Praze!“, „extremisté vyjádřili svůj odpor proti legálně zvolenému prezidentu!“, „Putin podněcuje pouliční nepokoje v ČR!“ atd.

N: Jsi úplně mimo. Poukazuješ na právoplatnost voleb, díky nimž se Zeman, Babiš, Okamura a další dostali do svých funkcí a naznačuješ, že nerespektování jejich

výsledků představuje porušení demokratických zásad právního státu. Jenže ono je to všechno úplně jinak. Právě oni zvolení lidé demokracii podkopávají. Je dost primitivní odvolávat se na legitimnost a legálnost voleb a požadovat uznání jejich výsledků. Stačí se podívat do ne tak vzdálené minulosti a pochopíš, jak děsivě se mýlíš. Copak v třicátých letech minulého století nevyhráli v Německu volby nacisté také zcela regulérním způsobem? Podle tebe byli všichni jejich tehdejší odpůrci extremisté a odsouzení hodní rebelové? Máš to v hlavě nějak popletené.

F: Pokusme se tedy to klubko v mé mozkovně rozmotat. Zprvce si nejsem jistý, zda je tebou uvedená paralela namístě. Skutečně si myslíš, že Zeman, Babiš a SPD představují pro naši zemi podobné nebezpečí jako nacismus v Německu minulého století? To mi připadá hodně přitažené za vlasy. Zadruhé je tu ale jiný a mnohem zásadnější problém. Poukazuješ na nebezpečné kontakty prezidenta Zemana na Rusko a Čínu, na estébáckou minulost premiéra Babiše, na snahu parlamentu protlačit bývalého příslušníka komunistických represivních složek do důležité funkce atd. a spatřuješ v tom důkaz, že naše demokracie je vyvracena v jejích samotných základech.

N: Tváříš se u toho, jako bys chtěl takové jednání obhajovat! A to jsem tě vždycky považoval za demokraticky smýšlejícího člověka! Ještě že se rozumní lidé konečně probudili a vyšli do ulic! Kdyby v našem státě žili občané jako ty, ležela by naše demokracie již dávno v troskách.

F: Ještě že se lidé konečně probudili? To se tedy probírali trochu pozdě a jejich probuzení se podobá spíše

přechodu z iluze do snu než ze snu do reality. Proč se neprobrali mnohem dříve, proč až nyní pozvedli svůj protestní hlas?

N: Jsi normální? Proč se tak hloupě ptáš? Přece kvůli již několikrát popsané situaci, která po volbách nastala.

F: Udivuje mě, že se v našem národě najednou projevily tak nekompromisní protikomunistické postoje. Proč vadí kontakt s Ruskem a Čínou? Protože to smrdí komunismem. Proč vadí Babiš? Protože je to magnát, který si vybudoval svou výhodnou ekonomickou a politickou pozici díky své estébácké minulosti. Proč se dává stopka poslanci Ondráčkovi? Protože byl členem komunistické policie atd. Stále se poukazuje na jednotlivé osoby a na jejich poměr ke komunismu, ale ještě jsem od nikoho neslyšel, že by šel ke kořenu problému a začal tvrdě odsuzovat samotný komunismus. Je to jako odsuzovat lidi, kteří se svým nezodpovědným chováním nakazili nebezpečnou chorobou a požadovat jejich odchod z veřejné sféry, ale samotný zdroj nákazy nechat bez povšimnutí dál působit a ohrožovat další potenciální pacienty.

N: Ty asi žiješ na Měsíci. Odpůrci současné vlády se od komunismu jasně distancují.

F: No právě, to je na tom to legrační. Je to, jako kdyby lékař zmateně pobíhal mezi pacienty a snažil se je izolovat od zdravé populace a přitom nezasáhl proti zdroji nákazy. Jednoduše by prohlásil, že se od ní distancuje, ale nijak by se nesnažil o její eliminaci. Když už jsi zmínil to Německo, také určitě víš, že v něm po válce proběhl proces tzv. denacifikace. Probíhal tak,

že všechny politické a veřejné instituce musely být důsledně zbaveny jakéhokoli vlivu nacistické ideologie. Konkrétně to samozřejmě znamenalo, že lidé s nacistickými názory anebo lidé jakkoli kompromitovaní s nacismem museli tyto posty opustit. Dodnes je propagace nacismu v Německu trestná. A podobný proces měl proběhnout v zemích ovládaných komunistickou ideologií v době, kdy komunistický režim padl. Namísto denacifikace zde měl proběhnout proces dekomunizace. Neboť komunismus bezpochyby představuje zločineckou ideologii, která je nesrovnatelně nebezpečnější než nacismus. Nacismus byl národní německou záležitostí, a proto byly jeho možnosti rozšíření a trvání omezené. Komunismus je však internacionální, jeho vlivová síť se může rozprostřít po celém světě a jeho nositelé nejsou spojeni jen s nějakou početně omezenou rasou. Díky tomu je komunismus o mnoho silnější protivník než nacismus. Proto se také udržel podstatně déle a připsal si na konto více než 100 miliónů zmařených lidských životů. Jestliže existoval spravedlivý důvod k denacifikaci Německa, o to více existoval pro dekomunizaci postkomunistických zemí. A přesto, jak sám jistě víš, k ní vůbec nedošlo. Komunismus měl být hned v 90. letech postaven nekompromisně mimo zákon jako zločinecká ideologie, která je spoluzodpovědná za smrt desítek miliónů obětí. Nic takového se u nás nestalo. Václav Havel „nechtěl být jako oni“ a nechal je klidně dále existovat a působit na politické scéně. Mnohé strany, které jsou dnes sdružené v „demokratickém bloku“, měly téměř 30 let na to, aby komunisty vyšachovaly z politické hry a neučinily to! A teď pokrytecky bijí na poplach. Jak nevěrohodné a zvrácené! Proč lidé nevy-

šli do ulic mnohem dříve, když se na postu předsedy Nejvyššího soudu ČR, tedy instituce, která bdí nad právním řádem v naší vlasti, usídlil kovaný komunista Rychetský? Proč lidé neprotestovali, když do předsednického křesla senátu ČR usedl komunista Pithart? Proč tolerovali snadné převlékání kabátů těch, kteří se i přes svou komunistickou minulost nemínili vzdát politických ambicí a budovali své kariery v rámci demokratických stran? Těchto skandálních případů z naší politické scény bychom mohli uvést bezpočet. Kde jste propána až dosud byli, vy bdělí ochránci demokracie? Proč jste tvrdě neprotestovali za odstoupení těchto lidí z jejich funkcí? Proč jste se vytrvale nezasazovali za postavení komunismu mimo zákon? Sami dobře víte, že to nebyla jen trestuhodná nedbalost a podcenění síly a schopností mutace komunistické ideologie. Byl to záměr. Kdyby se totiž komunismus dostal mimo zákon, neměli by z toho problémy jen vysocí političtí představitelé naší země. Najednou by padlo podezření i na politiky, kteří dnes ovládají instituce Evropské unie. Víš, kolik tam je „bývalých“ komunistů a jejich neomarxistických mutantů? Nová verze komunistické ideologie jede naplno dál a stále mocněji ovlivňuje politiky členských států EU. Copak si ti prostáčky v ulicích neuvědomují, že když odejde Zeman, Babiš, Okamura, nic zásadního se tím nezmění, protože nastoupí jiné figurky, které pod rouškou demokracie budou i nadále živit a posilovat neomarxistickou bruselskou hydru? Je třeba utnout její život přímo u kořene a tím prvním krokem je striktní zákaz komunistické ideologie a boj proti jejím zmutovaným formám.

N: Jdeš na to moc komplikovaně. Na to teď není čas. Odcházím na demonstraci.

F: Jen si dej pozor, abys demonstroval jen proti těm zlým komunistům. Těch „hodných“ je po našich i evropských institucích rozlezlých bezpočet a shlíží na vaše protestní řádění s blahosklonnou spokojeností.

3. ROZDĚLENÁ SPOLEČNOST

N: Určitě jsi zachytil časté nářky nad stavem naší společnosti. Kritikové upozorňují na její rozdělenost a zároveň poukazují na konkrétní viníky její nejednoty.

F: Obrat *rozdělenost společnosti* se stal ideologickým heslem určitých skupin, které hledají viníka na špatném místě. Někdy se nestačím divit, když slyším mluvit o hrozbě rozdělování osoby, které jsou vášnivými zastánci plurality názorů a životních postojů. Copak jde podpora myšlenkové a praktické různorodosti skloubit s jednomyslností a shodou ve složitých otázkách lidského života, k nimž náleží i oblast politická?

N: To mě nikdy nenapadlo. Chceš tedy říct, že princip plurality zastávaný a prosazovaný demokratickým státem nevyhnutelně vede k rozdělenosti mezi lidmi? Pokud to myslíš takto, dává smysl tvoje přesvědčení o nekonzistenci aktivistů, kteří na jedné straně mávají heslem rozdělenosti a na straně druhé bojují za právo na možnost neomezených voleb životních postojů a myšlenkových koncepcí. Jelikož názorová a životně praktická pluralita obsahuje i zásadně protikladná stanoviska, není možné si stěžovat, že se jimi jejich zastánci vzájemně vymezují a velmi radikálně odlišují.

F: Dobře jsi to vystihl. Dnešní fenomén rozdělenosti společnosti v sobě nicméně nese jeden znepokojujivý aspekt, který však zmínění kritikové většinou na myslí

nemají. Určitě by nebylo dobré nad zásadním stavem nejednoty mezi lidmi jen tak potrást hlavou a spokojit se s konstatováním, že neodmyslitelně patří k pluralitnímu způsobu života v liberálně-demokratických režimech.

N: Co znepokojivého vidíš na vyhocených neshodách, o nichž diskuze mezi lidmi svědčí se stále větší zřejmostí?

F: Zamysleme se nad tím, co je to vlastně *společnost*. Jak samotný název napovídá, označuje se jím něco *společného*. Společnost je projektem vzájemné kooperace lidí. Pokud lidé odmítnou vzájemně spolupracovat, není vůbec možné o nějaké společnosti hovořit. Znepokojivý aspekt oné rozdělenosti vidím právě v odmítnutí spolupráce. Postoje občanů v určitých důležitých otázkách se natolik vyhrotily, že jednotlivé skupiny spolu již nechtějí nic mít. Tato neshoda proto začíná ničit samotné základy společnosti, protože bez vzájemné spolupráce nemá ani pojem ani realita sociálního života žádný význam.

N: Mám stejný dojem. Lidé se rozdělili do znepřátelených táborů. Možná stačí málo a mohl by se mezi nimi rozhořet ozbrojený konflikt. To je scénář občanské války.

F: Kdyby to dospělo až tak daleko, šlo by o tragédii. Proto je dobré se nad tebou vysloveným problémem dobře zamyslet, neboť kdo tak nečiní, je náchylný vrhat se do sporů bezhlavě a přilévat tím zbytečně olej do ohně.

N: Kde má ale ono zamyšlení začít? Přiznám se, že jsem z nepřehledné změti idejí na tomto poli značně dezorientován.

F: Vzpomeň si, že jsme se v našich diskuzích již několikrát dotkli otázky politiky. Politika představuje specifický způsob mezilidského vztahování. Mají-li pravdu Platón a Aristoteles v jejich názoru o společenské povaze člověka, pak k tomu zároveň dodávají, že neexistují žádné a-politické společnosti. Každá společnost musí být tudíž nějakým způsobem politicky organizovaná. Společnost je výrazem společného projektu jejích členů a jeho uskutečnění je možné dosáhnout pouze vzájemnou spoluprací.

N: O jaký společný projekt se jedná? Bylo by třeba tento pojem lépe znázornit.

F: Poslední důvod vzniku společnosti spočívá v nesoběstačnosti lidského jedince. Představ si, co by se stalo, kdybys byl ve všem odkázán jen a pouze na sebe, na své vlastní síly, na svůj vlastní um. Ztratil bys velmi brzy vše, co nyní máš a považuješ za samozřejmou součást tvého života. Skončil bys nahý s lístkem připevněným travinou na jisté části svého těla a choulil by ses před nepříznivým počasím v nějakém přírodním úkrytu. Kdybys našel nějakou jeskyni, mohl bys mluvit o štěstí. Abys z takové situace, kterou někteří myslitelé označují jako *přirozený stav člověka*, vybredl, potřebuješ pomoc druhých lidí. Bez jejich přispění nemáš co si obléknout, co jíst, kde bydlet a i o dalších věcech, nezbytných i nadstandardních, si můžeš nechat jenom zdát. Tito lidé, tví pomocníci na cestě života, od tebe očekávají to samé. Očekávají, že i ty svými silami a svým umem přispěješ k tomu, že vy

všichni přežijete a dosáhnete určité kvality života. Proto je nutné vzájemně spolupracovat. Není možné spoléhat jen na neorganizované, chaotické výsledky činností jednotlivých členů společnosti. Tato činnost musí být řízena a to má na starosti politická autorita. Její péče se týká všeho, co je v tzv. veřejném zájmu. Veřejný zájem je společný všem lidem nezávisle na jejich politickém přesvědčení. Komunisté i anti-komunisté jsou závislí na politice, na veřejné správě v oblasti zemědělství, dopravy, školství, zdravotnictví, obrany atd. Měli by se tedy dohodnout na způsobu, jak fungování těchto sfér zajistit. Tím samozřejmě nemám na mysli, že mezi nimi musí dojít ke shodě ideové. Je jasné, že komunista a nekomunista budou mít zásadně odlišné pohledy třeba na otázky školství a obrany. Politika je však o kompromisu a v praxi by měla vyústit do opatření, která budou respektována všemi stranami.

N: A právě to se zdá nemožné. Komunista přece nebude respektovat školskou politiku, v níž nebude mít komunistická ideologie hegemonní postavení. Komunista a politický kompromis, to nejde vůbec dohromady.

F: Souhlasím. Ten příklad jsem zvolil záměrně. Skutečná pluralita názorů, i těch politických, je možná jen za předpokladu, že se ke slovu a k moci nedostanou stanoviska a programy, které v sobě mají zakódovány likvidaci opozičních postojů. Jak víš, v politickém žargonu se tomu říká totalitní ideologie. V jejím rámci je jakákoli významná pluralita názorů a životních postojů naprosto vyloučená. Proto komunisté nemají na politické scéně co pohledávat. Historická zkušenost s komunismem je úděsná, a proto je skandální, že se

komunisté ještě dnes bezostyšně producují po politickém kolbišti.

N: Připojuji můj souhlas. Komunismus byl rakovinou východních společností dvacátého století.

F: A v tom jednadvacátém se jeho metastáze naplno projeví i ve společnostech západních. Vraťme se k našim kritikům rozdělené společnosti. Pluralitní společnost je přirozeně rozdělená na občany různých názorů a životních postojů. V tom není nic neobvyklého a řekl bych, že taková pluralita, nezdegeneruje-li v ideologii bránící a zakazující hledání a přijímání pravdy, je i žádoucí. Horší je to v případě, kdy se společnost rozdělí na občany ctící nutné podmínky společenské existence a na občany, kteří jsou ochotni zajít tak daleko, že svůj útok vedou i proti nim.

N: Nerozumím. Můžeš se vyjádřit jasněji?

F: Tzv. otevřená společnost, o níž rád mluvil Karl Popper, je pojmem označujícím stav mezilidského vztažování a spolupráce, z nichž jsou vyloučeny jakýkoliv nátlak, násilí a podvodné jednání. Jedním slovem, jedná se o ideál svobodné společnosti. Jenže ono se ukazuje, že není vůbec jednoduché stanovit, co vlastně svobodná, otevřená společnost je. Jak bys ji konkrétnějším způsobem charakterizoval ty?

N: Pro mě je svobodná společnost ta, která vytváří co nejlepší podmínky pro svobodný rozvrh existence každého lidského jedince. Princip svobody nevztahuji jenom na praktické volby člověka, ale i na jeho názory, na možnost hledat a volit to, co skutečně odpovídá jeho přesvědčení.

F: Svoboda myšlení je dokonce předpokladem pro svobodné volby člověka v praktické oblasti. A nyní si všimni, odkud kritika rozdělenosti společnosti většínou zaznívá. Od těch, kteří se o sobě odvažují tvrdit, že mají ty jediné správné politické názory. Když se ve volbách prosadí určití jedinci a strany, nejsou s nimi ochotni vstoupit do kooperačního vztahu a napadají jejich autoritu.

N: Autoritu? O jaké autoritě mluvíš? Ti lidé nemají žádnou autoritu, neboť jsou nositeli extremistických názorů. Tady se určitě neshodneme.

F: Hle, malý příklad rozdělenosti mezi občany! Regulární volba politické reprezentace automaticky zajišťuje autoritu pro zvolené. Myslím, že si to uvědomují i ti, kteří se s takovou reprezentací nechtějí smířit a odmítají postupovat standardními politickými kroky. Aby mohli posvětit násilí, přicházejí s „legitimizační“ pojistkou – extremisty není možné respektovat, jejich autorita není právoplatná. Co je však v jejich pojetí „extremismus“? Budeš se divit, ale je jím nárok na uplatnění jiného názoru, než zastávají „obránci demokracie“. Svoboda neboli otevřenost myšlení vyžaduje, aby se například bez ideových regulací hovořilo o homosexualitě, genderu, multikulturalismu apod. Ale stačí, že někdo v těchto otázkách nesdílí to „jediné správné přesvědčení“ a je z něj okamžitě extremistický vyvrhel. Pokud jsou takoví lidé zvoleni do politických funkcí, jsou z nich rázem šílenci, kteří ohrožují samotné základy demokracie. Jak paradoxní! Přitom přesně toto odmítnutí spolupráce se zvolenou reprezentací představuje to, o čem jsme výše diskutovali – útok na základy společenského života

zakrývaný heslem o rozdělování společnosti. Věříš jim, když se rozhořčeně tváří, jak jim komunisté leží v žaludku jako nestravitelné sousto? Nevnímáš ten totalitní princip v jejich anti-totalitní rétorice? Dovol mi v malé obměně citovat tvá vlastní slova: „pro-gender, pro-multi-kulti... zastánci nebudou respektovat politiku, v níž nebude mít jejich ideologie hegemonní postavení. Členové ‚demokratického bloku‘ a politický kompromis, to nejde vůbec dohromady“. Soudruzi komunisté a soudruzi anti-komunisté, potřeste si bratrsky rukama!

4. PROČ ŽIJEME POSPOLITĚ?

F: Tvá teze o egoistické povaze člověka se musí nutně promítat do pojetí pospolitého života. Musíš se na něj dívat rozhodně jinak než ten, kdo je zastáncem přirozenosti altruistického modelu lidské existence. Možná si toho nejsi vědom, ale nad tvým postojem se kupí řada závažných otázek. Položím ti jen jednu z nich. Je-li člověk ve svém jádru egoistickou bytostí, proč vlastně neustále vstupuje do asociací s druhými lidmi? Proč vyhledává způsob života, který neodpovídá jeho nejhlubší přirozenosti? Nezdá se ti to být závažným zpochybněním přesvědčení o egoistickém profilu člověka?

N: Otazníky je spíš obklopen tvůj názor o našem přirozeném altruistickém založení. Divím se, že se mě na něco takového ptáš, neboť odpověď je velmi jednoduchá. Kdybys znal učení Thomase Hobbese, bylo by ti vše jasné. Ve svém původním, přirozeném stavu hájí každý bezohledně své zájmy, člověk je člověku vlkem. Páchání násilí na druhých není zločinem, nýbrž požadavkem lidské přirozenosti. Život každého je tím však vystaven neúměrným rizikům a lidé si po čase uvědomí, že by bylo lepší dospět k určité dohodě o vzájemném respektu. Když se na něm shodnou, dají mu podobu právního řádu, který platí na daném území. Od té doby je útok na druhého člověka zločinem, který zasluhuje potrestání. Takto se rodí spravedlivé

poměry mezi lidmi, povstává právní stát. Myslel sis, že můj pohled na realitu člověka trpí rozparem – na jedné straně hájím jeho egoistickou povahu, na straně druhé nemám nic proti jeho pospolitému způsobu života. Nekonzistenci spatřuješ v těchto dvou protikladných tendencích – k egoismu a vzájemnosti –, které jsou každému lidskému jedinci vlastní. Kdybych je nechal vyvěrat z jednoho zdroje, například z lidské přirozenosti, tvá výtka by byla oprávněná a já bych se skutečně provinil rozporným výkladem důležitých aspektů lidské existence. Nic takového ovšem nečiním. Naše přirozenost je zdrojem sklonů egoistických, naše rozumem ustavená konvence zase zdrojem požadavků vzájemnosti. S nějakou uspokojivější teorií jsem se ještě nesetkal.

F: Já v této teorii společenské smlouvy moc konzistence nevidím. Že by byl zákon respektu práv druhých jen výsledkem svobodné dohody mezi lidmi, kteří se ve svém nitru vzájemně nenávidí? Pak by právní řád dané země pouze uměle překrýval přirozenou, tj. egoistickou a konfrontační povahu lidského bytí. Položím ti druhou otázku. Myslíš si, že zákon, který není spojen se sankcemi za jeho přestoupení, je skutečným zákonem?

N: To rozhodně ne. Zákon bez sankcí za jeho porušení postrádá něco ze své esence. Postih za nedodržení zákonné normy je její nedílnou součástí. Absence pravidla o trestání za určité skutky je signálem absence zákona, v jehož světle je možné rozlišit činy zákonné a protizákonné. Právě proto je v přirozeném stavu, který předchází ustavení společnosti, dovoleno jakékoli jednání. Když v tomto právním vakuu někoho

zabíjí, nepřestupují žádný zákon, a nemohu být tudíž nikým volán k zodpovědnosti. Teprve když se lidé dohodnou na normách vzájemného soužití, vzniká společnost a zabití člověka je stíháno jako trestný čin.

F: Opakuji, že v tvém výkladu příliš konzistence neshledávám. Dám ti jednu námitku. Asi uznáš, že existují různé typy společností, které se liší právě díky různým druhům norem vzájemného soužití. Jinak řečeno, každá společnost má svoje vlastní zákony. V některých společnostech je zabití nevinného člověka skutečně závažným proviněním, po němž následuje těžký trest. Jsou však také společnosti, v nichž se zabití nevinného člověka nijak nestíhá. Když v některých zemích například muslim odpadne od víry, je potrestán smrtí. V totalitních režimech mohou být jeho odpůrci likvidováni jako nepřátelé společnosti v plném souladu se zákony státu. Přitom není možné tvrdit, že by byl člověk odpadlý od islámu či oponent totalitní zvláště skutečně něčím vinen.

N: Co je to za obrat „skutečně něčím vinen“? Ve své námitce mi podsouváš existenci jakýchsi přirozených („skutečných“) zásad spravedlnosti, ale již jsem ti několikrát sdělil, že žádnou přirozenou spravedlnost neuznávám. Normy spravedlivého a nespravedlivého jednání jsou vždy konvenčního původu. V islámských zemích panuje konvence, podle níž všichni odpadlíci od islámu zaslouží smrt. Totalitní režimy jistí svou moc zákonnou likvidací těch, kdo se nepodvolí jeho požadavkům. Tak to prostě je a my s tím těžko něco uděláme.

F: Obdivuji tvůj stoický klid. Tebe takové poměry neznepokojují? Mám tomu rozumět tak, že pokud

budeš žít v totalitním režimu, budeš plně srozuměn s pronásledováním, vězněním, mučením a zabíjením těch, koho držitelé moci označí za nepřítel a postaví mimo zákon?

N: Něco znepokojivého na tom je. Rozhodně bych se nechtěl dostat do situace odpůrce nějakého takového režimu. Přiznám se, že jsem ve svém promýšlení tohoto tématu nikdy nezašel až tak daleko. Na střední škole se mi v rámci občanské výchovy jevila Hobbesova teorie společenské smlouvy jako nejpříjemnější. Náš učitel jejímu výkladu věnoval nejvíce času a vysvětloval nám, že současný demokratický konsensus občanů v našich západních společnostech spočívá právě na těchto Hobbesem odhalených základech. Extrémní případy totalitních režimů mi nikdy nepřišly na mysl.

F: Pokusím se ti pomoci. Kdyby ses více zamyslel, možná bys nějaké východisko z vyvstalé potíže našel. Netvrdil jsi, že právní řád země musí být nesen vzájemnou dohodou všech případně alespoň většiny občanů? Avšak totalitní zřízení tuto podmínku nesplňuje, neboť povstává uzurpací moci nějakou skupinou lidí, kteří se konsensem většinové společnosti zaštitit rozhodně nemohou.

N: Že mě to nenapadlo samotného! Vždyť je to tak snadné! Svou odpověď jsi pomohl mně, ale svou vlastní pochybnost jsi neutralizoval. Ukázal jsi, že teorie konvenčního původu práva dovoluje kritiku totalitní politické praxe. Máš snad ještě v zásobě nějaké jiné výhrady?

F: Jistě. Vidím problém v samotném pojetí oné konvence – dohody, kterou s takovou samozřejmostí kladěš do základů společného života člověka. Jestliže je člověk ve své přirozenosti egoistou a jediným zdrojem práva je vzájemná dohoda lidí, kteří za její porušení stanoví příslušné tresty, problém násilí se tím příliš neřeší. Jen se přesouvá z jedné roviny na rovinu jinou.

N: Nechápu, kam míříš. O jakém násilí mluvíš? Copak jsem ti nevysvětlil, že dohoda lidí o pravidlech vzájemného soužití je reakcí na násilné poměry mezi jedinci žijícími v přirozeném, necivilizovaném stavu? Proto je založení společnosti jediným možným řešením výskytu násilí mezi lidmi, k němuž se ve shodě se svou přirozeností velmi snadno utíkají.

F: Pak se ovšem jedná o extrémně nefunkční reakci. Pokud má lidská společnost opravdu takové základy, jak je popisuje tebou uvedená forma společenské smlouvy, právní, konvenčně stanovený řád země pouze překrývá přirozený stav člověka, který ho vede k maximálnímu sebe-zvýhodňování na úkor druhých. Jak jsi sám uvedl, zákon je zákonem pouze tehdy, když je spojen s patřičnými sankcemi za své přestoupení. Tím se ovšem toto vysvětlení dostává do nemalých potíží. Již někteří antičtí sofisté nahlíželi, že lidská přirozenost je silnější než jakákoliv konvence a žádnému člověku není možné vyčítat, když preferuje sklony své přirozenosti před konvenčními požadavky. Košile – přirozenost je nám vždy bližší než kabát – konvence. Uvedení sofistů nezpochybovali, že normy zajišťující vzájemné soužití lidí mají svou užitečnost, ale rozhodně jim upírali nějakou absolutní platnost a závaznost. Ve shodě s tím, co jsi sám řekl, učili, že poslušnost vůči záko-

nům vzájemné ohleduplnosti člověka zavazuje pouze v případě, že za jejich přestoupení hrozí sankce. Pokud mé provinění proti zákonu nemá svědky, nemám žádný důvod se protizákonného jednání vzdát. A abychom byli přesnější, je lepší říct, že takovým důvodem vlastně disponuji. Je dán egoistickým sklonem – požadavkem pramenícím z mé přirozenosti. Zákon se totiž mé egoistické spontaneitě staví do cesty, a je ho tudíž nutné hodnotit jako proti-přirozené opatření. Uplatňuje vůči mně násilí, nutí mě potlačovat touhu mé přirozenosti, vystavuje mě hrozbě trestu. Co je přirozené, toho se není možné nikdy zbavit, neboť mou přirozenost si stále nesu s sebou, jejím prostřednictvím jsem, kým jsem. Co je nepřirozené – konvenční, to lze za určitých okolností odložit. Přesně v takové pozici se nalézá konvenční zákon vzájemného respektu, který je vlastně paktem o vzájemném neútočení. Proč bych na něj bral ohled v případě, když mi za jeho přestoupení žádná sankce nehrozí? Trest za porušování zákonů není nijak spjat s jejich povahou, protože se nejedná o zákony přirozené. Sankce, jejich stanovení i jejich podoba je plně v režii zákonodárců, kteří se své kompetence ujímají pouze na základě dohody zvané společenská smlouva. Inteligentní porušování zákonů, jehož součástí je umění vyhýbat se hrozícím trestům, je tak nutnou součástí mezilidského soužití. Zdá se mi, že takové pojetí základů společnosti má důsledky, které asi ani nedokážeš domyslet.

N: Opakuji, že jsem se do těchto myšlenkových poloh ještě nikdy nedostal. Přijímal jsem teorii společenské smlouvy jako přesvědčený demokrat, který hledí na všechna pravidla jednání jako na výsledek otevřené intersubjektivní rozpravy a následné dohody.

F: Bude třeba se u tohoto problému ještě zastavit. Řada tzv. demokraticky smýšlejících občanů si dnes stěžuje na korupční poměry v politice a na špatné mezilidské vztahy ve společnosti a přitom jim zůstává skryto, že jejich kritika nemá příliš velké opodstatnění. Je totiž výrazem společenské reality, která zcela odpovídá jejich teoretickému přesvědčení. Je-li původ práva čistě konvenční, pak je nezbytné přijmout určitý druh nezákonného jednání jako zcela normální, a tedy nekritizovatelný.

N: Jsem zvědav, co mi k tomu příště řekneš. Naše diskuze se vždy zvrtně směrem, který neočekávám, ale zatím jsi mi nedokázal vyvrátit moje přesvědčení o egoistické povaze člověka.

F: Buď trpělivý. Rozhodující argument se neobjeví jako blesk z čistého nebe. Je třeba si pro něj připravit půdu. Platón srovnával filosofii s šachovou partií. Než dostaneš mat, bude ještě nutné pohnout několika figurkami.

5. PROČ MÁME PRÁVA?

N: Promiň, když ti položím poněkud otřepanou otázku. Co si myslíš o politické situaci u nás?

F: Je naprosto alarmující. Občané by se měli uvést do stavu nejvyšší pohotovosti.

N: Proč tak soudíš? Nedíváš se na naše politické poměry zbytečně alarmisticky? Nedávno jsi mě za můj alarmistický aktivismus dokonce pranýřoval. Považoval bych za normální, kdybys nad uvedenými poměry vyjádřil určitou nespokojenost. V této zemi asi není nikoho, kdo by na nich neměl co kritizovat. Vyslovovat však tak dramatická hodnocení, to se mi zdá po tvých lekcích z předchozích rozhovorů přehnané. Dej pozor, aby ses nedopustil trestného činu šíření poplašných zpráv.

F: Hlavně klid a žádný strach, že? Tohle chlácholení patří ke strategii lidí, kteří se dnes v politice sebevědomě pohybují a zaujímají v ní i vysoká místa, ale označovat je za skutečné politiky by bylo přinejmenším zavádějící. Takové osoby nemají na současné politické scéně co pohledávat.

N: To snad mají politikové mezi lidmi vyvolávat paniku? Máš opravdu prapodivné pojetí politické činnosti.

F: Myslíš? Tak mě pouč a ukaž mi, v čem by měla politika spočívat?

N: Politika je o efektivním řízení společnosti. Politické vlastně zastávají řídicí funkce. Rozhodují o těch pravidlech jednání, jejichž dodržování zajišťuje nekonfliktní soužití členů společnosti. Pokud by mezi ně zasévali strach a nestarali se o mírnění vášní, situace by se mohla stát nekontrolovatelnou.

F: Tvoje vymezení politické činnosti je jen zčásti přijatelné. Politika je něco mnohem víc než efektivní řízení společnosti. Ale o tom někdy jindy. Teď bych jen podotkl, že politika v pravém smyslu slova se nám dnes doslova rozpadá před očima.

N: Jsi skutečně nenapravitelný pesimista. Proč by se měla dnešní politika hroutit?

F: Stačí porovnat esenci politiky se současnými fakty, jimiž je politický život v našem státě přímo přeplněn.

N: Esence politiky? Snad do ní nemáš neomylný vhled?

F: Esenci politiky najdeš, když adekvátním způsobem zodpovíš výše formulovanou otázku *co je to politika?* Pokud se nepletu, již kdysi jsem předložil výměr politiky, který považuji za přiměřený.

N: Matně si vzpomínám, jak jsme na to v jednom našem rozhovoru narazili, ale už si nevzpomínám, co jsi tehdy říkal. Připomeň mi to.

F: Tehdy jsem se odvolal na definici politiky, s níž jsi nakonec i ty vyslovil svůj souhlas. Zopakuji ti ji: *politika je proces, v němž skupina lidí, jejichž názory a postoje*

jsou rozdílné, dosahuje kolektivních rozhodnutí, která jsou považována za závazná a jsou přijata jako normy společného jednání.

N: To je o něco složitější popis toho, co jsem před chvílí tvrdil já. Onou skupinou lidí jsou politikové, kteří rozhodují o pravidlech života ve společnosti. Vykonnávají v ní tedy řídicí funkci. Je mi záhadou, proč jsi nebyl s mým vymezením zcela spokojen.

F: O tom se pobavíme při jiné příležitosti. Nyní k mému názoru, podle něhož jsme přímými svědky zhroucení politiky. V současné politice se jako vždy setkávají lidé s velmi odlišnými názory a postoji. Výsledkem činnosti politiků jsou sice i dnes rozhodnutí v podobě zákonů, s nimiž je spojena závaznost a prosazují se jako normy společného jednání. Z tohoto procesu se však vytratil jeden důležitý moment, který vede k vnitřnímu kolapsu politického života nejen v našich českých poměrech, ale i v řadě západních zemí. K politice totiž patří, že oněch společných rozhodnutí musí být dosaženo pomocí otevřené diskuze a přesvědčování. Musí se opírat o racionální důvody. Jenže opravdová diskuze o tom, jaké normy jednání budou členům společnosti uloženy, se ve skutečnosti nekoná. Jeden z esenciálních znaků politiky se vytratil. Tím pádem se proměnila v něco podstatně odlišného. Pod starým názvem „politika“ se odehrává to, co už politikou není.

N: Souhlasím, že k podstatě politiky patří racionální rozprava a přesvědčování. Nemůžeš ale čekat, že vždy povedou k jednomyslnému přijetí zákonů, které jsou na pořadu diskuze. Po kratší či delší debatě následuje hlasování, a pokud se docílí stanovené většiny hlasů, je

zákon přijat. Nesouhlasící menšina se musí podřídit, a pokud uvažuje demokraticky, nemá s tím žádný problém. Když se zákonem z nějakého zásadního důvodu nesouhlasí, může vždy iniciovat legální postup, který povede k jeho modifikaci anebo zrušení.

F: Mohl bys o tom určitě sepsat celou učebnici. Nicméně pochybuji, že se toto učebnicové podání shoduje s naší konkrétní politickou realitou.

N: Že ne? Možná máš v něčem pravdu. Nemálo politických komentátorů a analytiků stále častěji varuje, že naše demokracie je v ohrožení.

F: Podle mě se nepletou. Jen mě zaráží, že si toho všimli až nyní. Navíc nesdílím důvody, které pro své obavy uvádějí. Dlouhou dobu mlčeli, zatímco demokratické zásady byly přímo pošlapávány před zraky všech. Jestliže najednou bijí na poplach, mám podezření, že pro to nemají zcela čisté motivy.

N: Vznášíš nespravedlivá obvinění. Je tvou povinností je doložit.

F: Podívej se do dějin dvacátého století. Jsou nesmírně dramatické a asi nebudeš nesouhlasit, když řeknu, že jsou projevem velkých krizí. Dnes si kdekdo stěžuje na krizovou situaci, ale stejně tak si mohli stěžovat i občané mnoha západních států během celého nedávno uplynulého století. Jedním z velkých úkolů politiky je takové krize řešit. První krok při plnění tohoto nesnadného úkolu spočívá ve správném pojmenování krize a v uvedení jejích skutečných příčin. Dovol mi odcitovat pasáž od známého historika, která se týká našeho problému: „Situace, do níž jsme se dnes dostali, je mimořádně složitá... Krize se bohužel stala

součástí našeho denního života a tak bezprostředně ovlivňuje naši hmotnou a společenskou existenci, že jsme nuceni podniknout nějaké kroky, ať už podstatu krize chápeme, nebo ne. A protože hlavní zodpovědnost za takové kroky padá na politiky, jsou to oni, a ne filosofové, kdo mají řadovému člověku vysvětlit, co se děje a v co má v tomto proměnlivém a katastrofickém světě doufat a čeho se bát. Nemůžeme teď od politiků očekávat, že nahlédnou hluboko do minulosti nebo daleko do budoucnosti. Jejich odpovědi musí být jednoduché, snadné a také optimistické, jinak by nemohli čekat, že získají většinu nebo dostanou podporu pro svou stranickou politiku.“

N: Abych řekl pravdu, nedokážu se s citovaným názorem zcela ztotožnit. Hned ti povím proč. Víím, že to není až tak důležité, ale mohl bys mi prozradit, kdo je autorem pasáže?

F: Christopher Dawson. Citace je vzata z jeho knihy *Porozumět Evropě*.

N: Trochu se divím, že předkládáš právě tento text. Filosofům je v něm upřena role v politickém dění. Určitě k tomu ještě budeš mít nějaký kritický komentář. Co si o vysloveném názoru myslím já? Podle mě je v určitém ohledu přijatelný a v určitém ohledu nikoliv. Souhlasím s tím, že většina dnešních lidí se neorientuje ve složité problematice, s níž se musejí potýkat politikové. Při formulaci svých programů a při ospravedlnování svých konkrétních politických rozhodnutí proto nepochybně musí argumentovat jednoduše a budit spíše optimismus než vyvolávat strach. Je zde ovšem druhá stránka mince. Přílišné zjednodušování politické reality rovněž není namístě. Hrozí přitom

totiž sklouznutí do populismu. Jednoduchá optika vede k předkládání jednoduchých řešení a k moci se tak mohou vyšvihnout strany, které svojí jednoduchou a na vyvolávání vášni založenou rétorikou osloví jednoduché a nevzdělané voliče. Jejich počet je bohužel nemalý a česká politika o tom svědčí naprosto výmluvně. Rovněž se nemohu ztotožnit s autorovým hodnocením, podle něhož je náš svět katastrofický. Koliduje to s požadavky, o nichž se hned následně rozepisuje. Chce, aby politikové nešířili strach a přitom mluví o katastrofické povaze moderního světa. To opravdu nejde dohromady. Přiznám se však, že mi uniká důvod tvého odkazu. Nemluvili jsme o krizi demokracie? Jak s tímto tématem uvedený text souvisí?

F: Nechám stranou, zda se nacházíme jen v nějaké běžné krizi, anebo zda se jedná o krizi katastrofického rázu. Mají-li politikové zásadním způsobem přispět k řešení krizových situací, musí dobře rozpoznat jejich povahu a mít jasno při určování jejich příčin. Jak jednoduše či jak složitě to pak vysvětlí občanům, je věc, která závisí na dalších okolnostech. Domnívám se, že naši i západní politikové dlouhodobě selhávají při chápání povahy a příčin krizí naší doby. Proto nejsou schopni ji ani jednoduchým způsobem osvětlit široké veřejnosti a řešení, která nabízejí a realizují, se zákonitě mívají svým účinkem. Svou politikou dokonce krizi prohlubují a podkopávají samotnou demokracii, za jejíž štít se neustále schovávají. Slovní politici komentátoři a analytici měli spustit alarm mnohem dříve. Skoro se mi zdá, že poplach už přichází pozdě, a pokud dojde k hašení požáru, bude mít podobu přilévání oleje do ohně.

N: Nevím, o čem mluvíš. Jaké krize máš na mysli a v čem konkrétně politikové západních demokracií selhávají? Stále jen kupíš obvinění, ale žádný důkaz jsem od tebe neslyšel.

F: Jaké krize? Není jich zrovna málo. Mohu jich uvést hned několik a přitom nebudu kompletní. Krize se dnes týká vzdělání, ekonomie, ekologie, migrace, bezpečnosti, celkového pojetí lidského života v jeho rozměru individuálním i společenském, politiky atd.

N: V této obecné poloze se dá o krizích klidně hovořit. Prakticky každý se k nim dnes vyjadřuje, ale kompetentní znalce abys hledal jako jehly v kupách sena. Proč politikům upíráš chápání jejich vlastní povahy a příčin? Jsi filosof a výše předloženou citací sis na sebe ušil nepříjemný bič. Dawson přece jasně řekl, že filosofové k těmto problémům nemají co říct. Nedokážu si ale představit, že do diskuze zasáhneš jinak než jako člověk, který se věnuje filosofii. Doporučuji ti, abys raději mlčel. Už jsem slyšel mnohá filosofická moudra o krizi moderního člověka a věř mi, za jejich autory mi bylo stydno.

F: Dobře. Prozatím se zařídím podle tvé rady. Možná tě to uvede do rozpaků, ale Dawsonův text má pokračování, v němž je role filosofů pro podobu politické reality jednoznačně zdůrazněna. Poslouchej pozorně: „Za krize však nejsou odpovědní především politikové. Větší podíl na vyvolání těchto velkých změn kultury, které přeměnily moderní svět a nakonec vedly k nynější světové krizi, měli vědci a technici, filosofové, teologové a literáti. V předcházejících kapitolách jsme viděli, jak formování Evropy a postupné změny západní kultury jsou výsledkem hlavně duchovních a in-

telektuálních sil, jež nejsou svým původem politické, i když se jejich důsledky projevují na politické rovině. Průměrný člověk si je alespoň matně vědom existence takových hnutí jako křesťanství, reformace, osvícenství a Francouzská revoluce, moderní věda a technika, liberalismus, socialismus a komunismus, ne plně si však uvědomuje, jak hluboce vstoupily do podstaty jeho života a myšlení. Všichni máme sklon zapomínat, jak mnoho jsou... jevy moderního světa – jako nacionalismus, rasismus a totalitarismus – podmíněny a v některých případech vytvořeny filosofiemi a ideologiemi minulosti, takže za novodobým demagogem a diktátorem stojí duch nějakého zapomenutého metafyzika.“

N: Stále více mě překvapuješ. Role filosofie je v citaci hodnocena velmi negativně. Jsem rád, že tuto pasáž uvádíš. Utrzuje mě v přesvědčení o špatném vlivu filosofie obecně a metafyziky zvláště na politický život. Nebýt filosofů, jak báječně mohlo být na světě! Ale Dawson zase trochu přehání. Filosofie je dnes již dávno mrtvá, tudíž nechápu, jak by se mohla skrývat na pozadí působení novodobých demagogů a diktátorů. Jaká filosofie je za činy a slovy Putina, Asada anebo, abychom nechodili tak daleko, členů Národní fronty ve Francii, Alternativy pro Německo anebo třeba SPD v Česku?

F: O tom bych nyní nechtěl mluvit. Spíše bych se vyjádřil k filosofii, která se rýsuje na pozadí demagogů typu Merkelové, Macrona, Junkera, Schulze, Jourové, Teličky, Drahoše, Bartoše a celé řady jiných politických reprezentantů na Západě.

N: Demagogů??? Zbláznil ses? Vždyť se jedná o reprezentanty západní liberálně-demokratické politiky!

F: A všichni přísahají na multikulturalismus, na gender a prosazují zásady politické korektnosti. Všechny tyto typické postmoderní fenomény západního politického života vyrůstají z filosofického podhoubí, které je vysoce toxické a otravuje až do základů individuální a společenský život západních lidí.

N: No tohle! To bych od tebe nečekal! Nevěděl jsem, že sympatizuješ s xenofobními pozicemi! Mluvíš jako nějaký extrémní pravičák. To jsi chtěl naši diskuzi dovést do tohoto mrtvého bodu?

F: Proč mrtvého?

N: Protože tady veškerá diskuze končí. Už si nemáme co říct. Jestliže kritizuješ politiky, kteří se snaží o důsledné prosazování agendy lidských práv, odmítám se s tebou dále bavit. Běž si za svým Okamurou, Wildersem či Le Penovou a přestaň se laskavě tvářit, že chceš reformovat ohroženou demokracii. Je-li demokracie v krizi, pak je to hlavně kvůli lidem, kteří smýšlejí jako ty.

F: Prosím, neodháněj mě od sebe. Možná jsem se nechal svést hlasy pravičáckých Sirén. Jsou opravdu těžko odolitelné. Rád si od tebe nechám věci vysvětlit. Uvidíš, že jsem učenlivý a každý dobrý argument přijmu s vděčností.

N: Kremelská propaganda nás děsivě devastuje. Když jsi v její pasti uvízl i ty, je to skutečně na pováženou. Určitě nepatříš k mase nevzdělanců, kteří volí Okamuru či Zemana kvůli těžko léčitelnému syndromu mentální insuficience. Jen snadno věříš názorům, které se tváří zasvěceně, ale ve skutečnosti jsou jen chytře nastrojenou vějičkou nepřátel demokracie.

F: Jistě nechci oponovat lidem, kteří se snaží o prosazení lidských práv. Pojdme se pobavit o tomto problému. Kdo lidská práva prosazuje a kdo s dnešní politikou lidských práv souhlasí, nesmí být neznalý jako zmíněná masa mentálních zaostalců, nýbrž musí být vybaven dobrými znalostmi. Politické Západu, o nichž jsem se tak nevybíravě vyslovil, tedy bezpochyby vědí, co jsou to lidská práva, jaká jsou, proč lidem náleží a proč je třeba bojovat proti všem, kdo se lidskoprávní politice staví do cesty.

N: Samozřejmě. K lidským právům patří vše, na co mají lidé právo. Zneuznání a popírání těchto práv je zločinné.

F: K lidským právům patří vše, na co mají lidé právo? Trošku se mi z toho točí hlava. Možná proto, že ten výrok je poněkud kruhový. Nikdy jsem neměl rád kolotoče. Mě by zajímalo, co to jsou práva, jaký je jejich obsah a proč je třeba je lidem přiznat.

N: Snad ti nedělá potíže uznat, že jsou zkrátka věci, které lidem poprávu náleží.

F: Vyznávám, že mi to určitou potíž dělá.

N: No vidíš, to máš z toho, že jsi tak dlouho naslouchal těm nesprávným hlasům. Putin, Asad, Le Penová, Wilders, Orbán, Kačinski, Zeman, Okamura, Klaus a jim podobní se o práva lidí nezajímají. Jsou plní nenávisti, rozdělují společnost a kdo je poslouchá, začne nakonec pochybovat o tom, zda lidem náleží nějaká práva! Chápeš vůbec, jak nebezpečnou cestou jsi krácel!

F: Své pochybnosti nečerpám od jmenovaných politiků. Vystávají u mě z jiného důvodu.

N: Z jiného důvodu? Demokraticky smýšlející člověk v této oblasti nepřipouští žádné pochybnosti! Bud' pevným a zásadovým demokratem, přimkni se k frontě antifašistických myslitelů!

F: Fašismus opravdu nemusím a k jeho odpůrcům se budu přimykát s nehranou rozhodností. Ještě předtím si chci však vyjasnit jeden problém. Dnes se mluví o mnohých lidských právech. Jestli se nepletu, základním dokumentem je v tomto ohledu *Všeobecná deklarace lidských práv* z roku 1948.

N: Bezpochyby. Jde o naprosto zásadní dokument. Víš, proč byl podepsán? Protože tři roky před tím skončila druhá světová válka. Asi ti nemusím popisovat, co se během ní dělo. S člověkem se v ní zacházelo s takovou nelidskostí a brutalitou, že povstala potřeba kodifikovat soupis zcela základních práv člověka. Nezapomeň, že k jejich pošlapání došlo kvůli ideologii nacismu. Proto i dnes musíme stále připomínat jeho nebezpečí. Neonacistická hnutí rozhodně nepatří minulosti. Výše uvedené osoby mají k neonacismu blíže, než si myslíš.

F: Asi nešlo jen o nacismus. I komunismus má na svědomí mnoho zločinů. Řekl bych, že jejich počet je nesrovnatelně větší než v případě nacismu.

N: To teď neřešme. Důležité je shodnout se na podstatě. *Všeobecná deklarace lidských práv* měla těmto zločinům pro budoucnost zabránit. Přiznává všem lidem nezávisle na rase, vyznání i národnosti právo na život, majetek, vlastní názor a jeho projev, na svobodný rozvrh existence apod. Však to dobře znáš.

F: Jak bylo přiznání těchto práv člověku odůvodněno?

N: Vždyť ti to říkám! Důvod spočíval v zabránění páchání zločinů na člověku pro další budoucnost. Signatáři *Deklarace* měli ještě před očima čerstvé hrůzy válečných zvěrstev.

F: To mi nepřipadá jako dobré odůvodnění. Co když tyto činy nebyly zločinné?

N: Pro pána krále! Kam tě to tvé extremistické sympatie přivedly? Jak se vůbec můžeš takhle ptát?

F: Má otázka nemá s extremismem nic společného. To, jak nacisté a komunisté nakládali s lidmi, je možné označit jako zločinné jen tehdy, když lidem skutečně náleží práva, o nichž se v *Deklaraci* píše. Ale co když jim nenáleží? Důvod odmítnutí takového nakládání nemůže spočívat v jeho označení za zločin a v prostém vyhlášení nějakých práv. Musí se přece sdělit, proč lidem vůbec nějaká práva náleží. Jinak se opět točíme v kruhu – určité chování k člověku se prohlásí za zločinné, protože je v nesouladu s konstatovanými právy a existence práv se konstatuje proto, že jednání nacistů a komunistů je nerespektovalo. Proč by však měli nacisté, komunisté či kdokoli jiný brát ohled na jakási práva vyhlášená jakousi institucí?

N: Jakási práva vyhlášená jakousi institucí! To mě podř! Copak nevíš, že *Deklarace* byla promulgována a podepsána na půdě OSN, a ne na nějakém obecním úřadě ve Zlámané lhotě?

F: Co to ale mění na problému, který jsem vznesl?

N: Proč to musíš stále tak komplikovat! Celý problém je přece extrémně jednoduchý. Základní lidská práva byla lidem přiznána, protože jim ve skutečnosti náleží.

F: Aha. Pak bylo všem jedno, zda se dokument podepisoval na půdě OSN, a ne na obecním úřadě ve Zlámáné lhotě. Nebyla to žádná politická instituce, která těmto právům propůjčila platnost. Nezávisle na úřadu, který je vyhlásil, platila sama ze sebe.

N: Sama ze sebe ne, ale protože je člověk člověkem, náleží mu právě taková, a ne jiná práva. Kromě toho důležitost instituce, na jejíž půdě k tomuto aktu došlo, podtrhuje a naznačuje důležitost celé události.

F: To zní hezky a docela vznešeně.

N: Šlo o významný humanistický počín. To je opravdu hezké a vznešené. Jsi už konečně spokojen? Jsou tvé pochyby rozptýleny?

F: Ještě ve mně hlodá určitá nejistota. Leží-li důvod prisouzení základních práv člověku v tom, že člověk je bytost určitého typu, je nezbytné poznat, v čem spočívá bytostná konstituce člověka. Musíme vědět, jaká je jeho přirozenost. Opravdu to víme?

N: Nechceš se už začít bavit o něčem jiném? Takhle už dnes problém nikdo nestaví.

F: Ptám se tedy nesprávně? Je špatné pokusit se pochopit, proč člověku náleží základní práva? Víš, proč se takto ptám? Možná ti není neznámé, že ještě před podpisem *Všeobecné deklarace lidských práv* iniciovala organizace UNESCO průzkum, v němž byla právě tato otázka předložena významným lidem z různých oblastí – vědcům, filosofům, politikům atd. A víš, jaký byl výsledek? Zkus si tipnout.

N: O tom nic netuším. Předpokládám však, že všichni dotázaní poukázali na důstojnost člověka jako na základ prisuzovaných práv.

F: Kdepak! Netrefil ses. Z průzkumu vyšlo najevo, že se dotázaní v žádném případě neshodnou na důvodu, proč se mají lidem základní práva přiznat a proč je třeba je garantovat na nejvyšší politické úrovni. Všichni sice s deklarací dokumentu souhlasili, ovšem k žádnému přesvědčivému odůvodnění se nedopracovali.

N: Vůbec si neuvědomuješ, co říkáš. Kdybys byl svědkem válečných hrůz, kdybys je měl v živé paměti, nějaké sofistické odůvodňování základních lidských práv by tě ani nezajímalo. Jediné, co by naplňovalo tvou mysl, by byla snaha o zabránění něčeho podobného pro budoucnost. Přesně v takovém rozpoložení byli signatáři deklarace. Každému rozumnému a slušnému člověku to stačí a neklade si další zbytečné otázky. Naopak, tím, jak tuto navýsost vážnou záležitost skepticky komentuješ, dopouštíš se zlovolného znevažování hodnot, bez jejichž respektu je lidský život vystaven velkému nebezpečí.

F: Kéž by to bylo tak jednoduché, jak si myslíš. Předpokládáš, že oběti válečného běsnění jsou jakýmsi nezpochybnitelným mementem, o nějž je možné opřít agendu nezpochybnitelných práv. Podívej se ale na věc očima pachatelů těchto strašlivých skutků. Copak i oni jsou zděšení, co svým obětem provedli? Nikoli. Považují to za spravedlivé naložení s lidmi, kteří se podle nich nějakým závažným způsobem provinili. Takže celé to tvoje „odůvodnění“ plave na vodě. Abys mě v této oblasti uspokojil, musel bys uvést důvod zcela jiného typu. Musel bys třeba ukázat, proč je

vraždění lidí objektivně nespravedlivé a nepřípustné. Poukaz na haldy mrtvol z koncentračních táborů na to opravdu nestačí.

N: To je věc cítění. Už jsem podotkl, že slušný člověk nemůže zůstat osudem nespravedlivě zabitých lidí nedotčen. Kdo to tak necítí, je netvor. Vnitřní vnímání v této věci je hlavním rozlišovacím kritériem a tvoří hranici, která odděluje člověka civilizovaného od barbara. Jestliže nejsi pohnut tím, co se během války stalo, stojíš na opačné straně hranice než já.

F: Nemusíš se hned tak rozčilovat. Snaž se mě pochopit. Chci se od tebe poučit, a proto mi dovoľ, abych dobře rozuměl tomu, co jsi právě vyslovil. Řekl jsi: „slušný člověk nemůže zůstat osudem nespravedlivě zabitých lidí nedotčen“. Kdo byli ti nespravedlivě zabití?

N: Během poslední světové války to byly oběti nacistické agrese. To ti mám vysvětlovat tak elementární fakta?

F: Promiň, když se budu ještě dotazovat. Představ si hromadu mrtvých těl, která patřila lidem zabitých ve válce. Jsou to bezesporu oběti válečného konfliktu. Co bych měl při tomto pohledu cítit? Bolest a žal nad jejich osudem? Smutek ze zločinu, který spočíval v útoku na jejich nezcizitelná práva, na jejich životy a svobodu?

N: Nejsi-li extremist, pak ano. Ale když se vzhlížíš v Putinovi, Asadovi, Le Penové, Okamurovi a jim podobných, nepřekvapí mě, když přijdeš s nějakým cynickým komentářem.

F: Domníváš se, že je cynické zeptat se, hraje-li zde nějakou roli rozlišení, zda ona mrtvá těla patří nacistickým agresorům nebo jimi zmasakrovaným lidem? Co když budu hluboce dojat nad množstvím těchto zamordovaných bytostí a nakonec se ukáže, že pláču na hrobě nacistických vrahů, kteří padli během svého válečného tažení? Nebyl bys první, kdo by mě v takovém případě označil za nacistu a sympatizanta s extremistickým hnutím? Ale pokud mě má dojímat pohled na oběti války, jak se mohu ubránit bolesti nad smrtí nacistů? Nebo snad slušného člověka v srdci nebolí smrt každého člověka?

N: Když byli zabiti ti, kdo zabíjeli druhé, žádnou naši lítost si nezaslouží.

F: Neměl bys spíše říct „když byli zabiti ti, kdo druhé zabíjeli nespravedlivě, žádnou naši lítost nezaslouží“?

N: To se rozumí samo sebou. Ostatně, pokud sis nevšiml, mluvil jsem o nespravedlivě zabíjených.

F: Nacisté ale byli přesvědčeni o spravedlivosti své kauzy. V jejich pohledu se to jeví úplně naopak.

N: A ty je v tom samozřejmě chápeš! No, jak jinak? Putin, Asad... je mi z tebe nevolno.

F: Mě zase začíná být nevolno z tvé nechápavosti. Proč byl nacismus špatný? Protože šlo o ideologii nerespektující základní práva člověka? Nacisté si mysleli, že žádná obecná práva člověka neexistují. Začíná mi být opravdu dost zle, protože zatím jsi nevedl ani jeden důvod, proč nějaká obecná lidská práva existují. Aniž bys chtěl, dáváš tím za pravdu nacistům.

N: Přeskočilo ti? Celou dobu tady nacismus odsuzují a ty mě řadíš mezi jejich souvěrce?

F: Jsi nápadně hluchý k otázce, proč byl nacismus zločinný. Poukazuješ na jeho kolizi se základními právy člověka a ty zase ospravedlňuješ kritikou zločinnosti nacismu. To má být příklad kritického myšlení?

N: Nehraj si na hyperkritického intelektuála. Tohle odůvodnění přece každému normálnímu člověku stačí.

F: Ukážu ti to trochu jinak. Dávej pozor. V1: $n = z$, protože $\text{non } p$; V2: $p = v$, protože $n = z$.

N: Co sem pleteš tyto nesrozumitelnosti? Jsi v úzkých a tak se snažíš převést pozornost jinam.

F: Vůbec ne, jen jinou formou vyslovuji tvůj vlastní názor. Tvou pozici jsem přepsal do dvou vět (V1, V2). Podle tebe je nacismus zločinný ($n = z$), jelikož nerespektuje nějaká práva (protože $\text{non } p$). Kdo se nad věcí zamyslí hlouběji, zeptá se tě, proč vůbec nějaká práva člověka existují, proč platí, proč mají být respektována. Tvoje replika? Práva platí, jsou validní ($p = v$), protože nacismus je zločinný ($n = z$). Pokud ti není jasné, kde se skrývá základní logická chyba takového způsobu uvažování, pak mě začínáš děsit.

N: Mě děsíš zase ty. Hraješ si na chytrého, aby ses mohl opět s klidným svědomím vrátit ke svým extremistickým postojům.

F: Tak to se opravdu asi nedomluvíme. Já na tebe s logikou, ty na mě s ideo-logikou. Mnohem horší však je, že úplně stejně jako ty jsou na tom současní západní politikové. Omílají stále dokola mantru o lidských

právěch, ale žádný ospravedlňující důvod pro jejich platnost nemají po ruce. Asi si myslí, že poletují ve vzduchu a stačí je jen chytat do sítě. Jenže ta jejich síť je bohužel upletena z ideologického materiálu a podobá se spíše kouzelnému vaku, z něhož loví velmi překvapivé obsahy. Každou chvíli kde se vzalo tu se vzalo, a lá kuk, a máme tu opět nějaké nové právo. A už nejde o práva náležející všem lidem, nýbrž hezky vybraným skupinám. Kdo k těmto skupinám nepatří a odváží se vznést protest proti svévoli, s níž jsou členové chráněných menšin vybavováni privilegii, pro ně mají politikové a lidsko-právní agenti připraveno také jedno číslo. Čáry máry a lá kuk, a máme zde nové trestní sankce pro ty, komu se představení nelíbí. Nezdá se ti, že to má něco společného s alarmujícím výpadkem dobrého zdůvodnění, proč by lidem nějaká práva vůbec měla náležet?

N: Odmítám s tebou diskutovat na takové úrovni! Děláš z politiky cirkus, zesměšňuješ věci, které jsou mimořádně závažné.

F: Copak to všechno není směšné? Máš pravdu, člověk se tomu směje jenom chvílku. Úsměv mu totiž brzy zamrzne na rtech. Jak obhájíš počínání politiků, kteří reagují na náboženstvím maskovanou ideologii, která popírá rovnost mužů a žen, svobodu vyznání či autonomii přirozeného politického života tím, že ji ověřují nejvznešenějšími právy na existenci? Tady už veškerá legrace skutečně končí. Copak se to asi skrývá za současnou bombastickou lidsko-právní rétorikou? Kdyby to bylo jen důvodové vakuum! Je tam bohužel něco více. Kdo protlačuje „práva“, jejichž ospravedlnění nejenže není k dispozici, ale kdo je „zdůvodňuje“

metáním urážek a nejtvrdějších výhrůžek na kritiky, je demagog, despota a extremist. Hlavně že neustále poučeně školí občany o tom, kdo je vzdělaný a kdo nevzdělaný. Vygumované mozky, které tyto šílence stále dokola volí, vynášejí do nebes nadhvězdné kultivovanosti, kdo svou hlavu použije k přemýšlení a nahlédne důvodovou vyprázdňenost a ideologickou motivovanost lidsko-právní rétoriky, toho zatracují do pekel pro nezpůsobilé ignoranty. Asi jsme skutečně dospěli do mrtvého bodu naší diskuze. Co mi chceš na to odpovědět? Začneš zase strašit Putinem, Zemanem, Le Penovou, Okamurou, Klausem a jako cvičený papoušek opakovat miliónkrát otřepané fráze, kterých máte v zásobě celé pytle? Toho mě prosím ušetři.

N: Jsi nepoučitelný. Mé zklamání je obrovské. Patříš k nebezpečným nepřátelům našeho lidového zřízení, které svorně budujeme se všemi lidmi dobré vůle sdruženými v antifašistické frontě. Pod vedením Bruselu budeme i nadále rozhodně kráčet vpřed, pevně semknuti proti rozvratným živlům financovaným východními imperialisty. Zastrážit se nedáme. Pod modrou vlajkou se žlutými hvězdami zvítězíme v bratrské svornosti nad každým, kdo se nám postaví do cesty. Dějiny se zastavit nedají a my v jejich čele razíme cestu pro blaho a štěstí příštích generací.

F: Amen! Pardon. Na věčné časy a nikdy jinak.

6. TRVALÝ ODKAZ ANTIKY

N: Kdysi jsi mě překvapil myšlenkou, že na antiku není nutné pohlížet jen historickým a čistě popisným způsobem. Podle tebe v sobě skrývá i něco vzácného a je úkolem filosofa vynést její hodnotu na světlo. Byl bych rád, kdybys mi k tomu něco řekl. Nebudu před tebou zamlčovat svoji skepsi. Tvůj podnik návratu k antice mi připadá jako předem odsouzené pátrání po ztraceném ráji. Kdo na takový ráj nevěří, nepřikládá vůbec žádný smysl jeho hledání. A já k těmto nevěřícím Tomášům patřím.

F: Jestli se domníváš, že v antice vidím nějaký ráj, po jehož obnovení toužím, mohu tě hned na místě uklidnit. Žádný zlatý věk s antikou nespojuji.

N: Proč si tedy slibuješ něco zásadního od návratu k ní?

F: Tím návratem mám na mysli obrácení naší pozornosti k některým momentům antického myšlení a k jeho patřičnému zvážení. Právě při tom se může ukázat, že nám někteří antičtí autoři mají co sdělit i dnes.

N: Slovo *antika* už samo o sobě působí dost odpudivě. Alespoň já mám takový dojem. Předpokládám, že pochází z latinského adjektiva *antiquus*, což znamená *starý* či *starobylý*. Jak by nás něco tak pradávného jako antika mohlo inspirovat v naší dnešní době? Tvůj

pokus o aktualizaci této archaické a již zašlé epochy nedokážu nijak pochopit. Podobně by se choval člověk, který by si nejprve moderně vybavil domácnost a pak by si do kuchyně nanosil otlučené a zadrátované hrnce po své pra-prababičce. Byl by všem tak akorát pro smích.

F: Vyšel jsi z významu slova *antika*, který tě odkázal na to, co je staré, a tudíž nutně překonané. Avšak slova a jejich etymologické významy nás ne vždy dobře orientují v problémech, při jejichž promýšlení tato slova užíváme. Je třeba jít hlouběji a namísto slov se zaměřit na *pojmy*. Co se takhle nejprve ujistit o tom, jaký je obsah *pojmu* antika?

N: Copak se nějak zásadně liší od etymologického významu slova? Zrovna v tomto případě bych vsadil na jejich totožnost. Vždyť i pojem *antika* bude muset zohlednit časové hledisko, a proto vyjde najevo beznadějná dějinná propast, která nás od tohoto období dělí.

F: Časová propast ještě nic neříká o tom, zda se nad ní nedá vystavět nějaký most. Mám tady jeden pramen, který bych chtěl při vymezení antiky použít. Poslouchej dobře a zkus si tipnout, odkud následná citace pochází: „Antická kultura má v sobě něco jedinečného, co se jinde na světě neobjevilo, něco, co je životodárné ve všech dobách, co se udržuje a co s prospěchem oplodňuje kultury jiné. To má na rozdíl od jiných velikých kultur – míním především velké kultury východní, čínskou a indickou –, které to, co antika nedovedly... Antika dovedla... být oním fermentem, který jiným kulturám pomáhal se rozvíjet. Bylo to možné díky řeckému a římskému duchu, jasnému, pronikavému, s živým smyslem pro realitu...“

Ve filosofii podala antika výkony nesmrtelné, takže je nasnadě otázka, proč se to mohlo stát právě v řeckém světě.“ Tak co, kdo by mohl uvedeným způsobem charakterizovat antiku?

N: To je opravdu hodně silná káva. Sázím na nějakého ultrakonzervativního myslitele. Nyní chápu, proč jsi před chvílí mluvil o mostu mezi naší současností a dávnou antikou. Asi tě k tomu přivedl tebou citovaný autor, jenž se o antice vyjadřuje jako o něčem životodárném pro všechny doby a jako o fermentu pomáhajícím přinášet plody i v jiných kulturách. Protože vynáší do nebes nesmrtelný výkon antické filosofie, určitě se bude jednat o nějakého zkostnatělého idealistu, který ještě věří v nevadnoucí zásluhy prastarých mistrů. Ale s touto strategií si na mě nepřijdeš. Postupuješ totiž způsobem, jemuž musím upřít své uznání.

F: Skutečně? V čem jsem se dopustil nepřijatelného zkratu?

N: Od začátku se mě snažíš přesvědčit o cennosti antického dědictví, o jeho aktuálnosti pro dvacáté první století a jako důkaz uvádíš citaci nějakého nadšence, který propadl iluzi o nepomíjivé nádheře antiky, a proto ji popisuje těmito exaltovanými obraty. Půjde asi o nějakého klasického filologa zamilovaného do řečtiny a latiny, za jejichž obzorem už podle něj panují jen nejčernější temnoty. Promiň, ale tohle ti opravdu neuznám.

F: Co kdyby se ale jednalo o autora, který je mimo jakékoli podezření z nekritického obdivu k antice? Co kdyby text pocházel od myslitele, pro něhož teprve budoucnost slibuje dějinné vyvrcholení?

N: Pak bych byl ochoten uvedený popis akceptovat. Jenže ono to je trochu jinak, vid? Tak nedělej drahoty a už konečně prozrad, odkud jsi úryvek přečetl.

F: Raději se posaď, aby to s tebou nepraštilo. Citace je vzata z předmluvy k *Encyklopedii antiky* vydané v roce 1974 Československou akademií věd a jejím autorem je prof. Ludvík Svoboda. Jsme tedy v době plné normalizace a přehnané vyvyšování antiky by v té době znamenalo ideový delikt proti vládnoucímu marxistickému učení. Samozřejmě, že jsem tento pramen nevybral náhodou. Kdybych výměr antiky převzal od nějakého myslitele, který by mohl být viněn z nekritické pozitivní předpojatosti k ní, tvoje výtky bych musel bezvýhradně přijmout. Vidiš však, že jsem nelovil v žádných „ultrakonzervativních“ vodách. Komunisté byli daleci toho, aby v antice spatřovali nějaký vzor či nadčasovou hodnotu, a přesto je výše uvedený výměr z jejich dílny spravedlivý.

N: Kdybys řekl, že jsi citoval slova Červené Karkulky, byl bych méně překvapen, než když jsi uvedl názor lidí s červenou průkazkou. Nedokážu si to v hlavě uspořádat.

F: Ačkoli se jedná o naše názorové oponenty, dokázali uznat velikost a důležitost díla, které za sebou antika zanechala. Samozřejmě, že se s nimi rozejdeme např. v konkrétní interpretaci významu prací Platóna a Aristotela, nicméně jejich popis antiky můžeme použít jako naše vlastní východisko. Když se od tohoto celkového úvodu k *Encyklopedii* přesuneme k samotnému heslu *antika*, čteme zde následně: „Antika... dnes označuje časový úsek starověku, ve kterém vznikly a rozvinuly se ve výtvarných uměních i krásné literatuře, ve vědě

i filosofii, v politické teorii i praxi, zásluhou řeckých a římských tvůrců, kulturní hodnoty, které se staly základem evropské – a jejím prostřednictvím do značné míry i světové – vzdělanosti.“

N: Něco takového se už dnes neslyší. Případá mi, že k mému sluchu doléhají slova z pradávného světa. Jako bych ve svém nose cítil pach starých archivů plných tajemných a učených spisů.

F: Prober se do současnosti. Nevšiml sis, že se v textu hovoří o *kulturních hodnotách* vytvořených antickými tvůrci, o *vzdělanosti* a o *základu*, na němž tato vzdělanost spočívá? Ta slova se týkají naší doby, nemusíš ve své fantazii odlétat do zaprášených archivů.

N: Vrátil-li se do současnosti, opět mě přepadají silné pochyby. Copak je dnes možné bezproblémově mluvit o nějakých kulturních hodnotách, o základu a vzdělanosti? Vždyť jde o valutativní, kvalitativní termíny, kterými se vede hranice mezi tím, co je hodnotné a nehodnotné, založené a nezaložené, vzdělaností a nevzdělaností. Postmoderna tuto hranici nekompromisně strhla.

F: Strhla, aby ji zase vystavěla. Postmoderní názory jsou jejími zastánci považovány za hodnotné, názory jejich oponentů zavrhuje jako bezcenné a jako výraz nevzdělanosti. Jen si vzpomeň na nedávné předvolební a povolební běsnění postmoderních pravdo-láskařů. V jejich očích jsou stanoviska protivníků hodnotově na nule, zakládají se na vratkých ideologických lžích a jsou typické pro nekultivované hospodské typy. Když se to hodí, je vzývání hodnot, základů a vzdělanosti

projevem zapřklého konzervatismu, v jiných situacích se z nich naopak stává bič na jeho vyznavače.

N: S jakými hodnotami tedy antika přišla? V čem spatřovala vzdělanost? A proč by měl být její přístup poučný i pro nás?

F: Dnes zmíním jen jeden příklad z oblasti politické. Pro velké trio filosofů Sokrata, Platóna a Aristotela nepředstavovala politika žádnou cílovou hodnotu. Vyhradili jí pouze prostředecnou funkci. Co se tím míní? Znamená to, že v politice spatřovali pouhý nástroj k dosahování nějakého důležitého cíle. Cíle, jímž nebylo nic jiného než *kultivace* člověka. Kultura pro ně primárně zosobňovala způsob *formace* člověka. Možná víš, že se na lidskou bytost dívali jako na živočicha politického, čímž vyzvedali důležitost politicky organizovaných mezilidských vztahů pro celkový rozvoj člověka. Mimo polis, říkali, se člověk stává horší než divé zvíře. Zvířata se řídí zákony svých instinktů, ale člověku je zákon ukládán prostřednictvím polis. Jeho úloha je civilizační a kultivační. Samozřejmě za předpokladu, že se jedná o zákon dobrý. Řekové označovali proces formace člověka termínem *paideia*, což zhruba odpovídá německému substantivu *Bildung*. V češtině musíme v překladu použít dvě slova – vzdělání a výchovu –, neboť oba momenty jsou v této formační aktivitě přítomny. Německé *Bildung* má tu výhodu, že nás vede k jednomu podstatnému znaku řecké *paideie* – ke vzoru a obrazu (*Bild*), v souladu s nímž má formační, výchovně-vzdělávací proces probíhat. Člověk by měl být podle starých Řeků vychován a vzdělán v harmonii s *pravým lidstvím*, s *ideálem lidství*. V jeho pozici stojí lidská *přirozenost*.

N: Nepatřilo k tomuto formačnímu programu Řeků heslo „staň se, kým jsi“?

F: Ano, patřilo. Jeho autorem je řecký dramatik Pindar. Myšlenka, která se za uvedeným heslem skrývá, se dá vyjádřit asi takto: člověk musí během svého života mravně dozrát, z osoby se má stát osobností. Ale cesta k tomuto cíli není libovolná. Ukazatele na ní představují přirozené mravní zákony, které by měly být rozvedeny do konkrétnější podoby pozitivním lidským („politickým“) zákonodárstvím. Je jasné, že se zde naskýtá možnost disharmonie mezi požadavky lidské přirozenosti (toho, kým by se měl člověk stát) a požadavky držitelů politické moci. Již toto je pramenem nezměrné dramatickosti lidské existence a řada konfliktů, o nichž nás řečtí autoři zpravují, vyvěrá právě ze zmíněné oblasti. Stačí si vzpomenout na Sofoklovu *Antigonu*, která přestoupila příkaz krále a v poslušnosti k přirozenému mravnímu zákonu pohřbila svého vlastního bratra. Za takové postoje se platí krev. Když se oba typy zákonů dostanou do kolize, který z nich má přednost? Není lepší učinit kompromis, podvolit se tyranské vůli vládců a zachránit si tak kariéru, pohodlí, a někdy dokonce i samotný život? Ponoř se do studia antických myslitelů a budeš vtažen do prudkého víru podobných problémů.

N: Už chápu, cos mínil aktuálností antiky. Velmi mě zajímá, k jakým závěrům antičtí myslitelé dospěli.

F: Nečekej, že byly jednoznačné. Ale právě jejich protikladnost a paradigmatická podoba, v níž byly formulovány, stimulují naše myšlení zcela mimořádným způsobem. Uvádějí nás zpět na cesty, z nichž nás postmoderna podvodně odlákala.

7. PAIDEIA A DEMOKRACIE

N: Mluvili jsme o tom, že antičtí Řekové objevili *paideiu* ve smyslu péče o člověka po stránce výchovné a vzdělávací. Každý lidský jedinec se podle nich sice rodí jako člověk, avšak do skutečného lidství musí teprve dozrát. Výchova a vzdělání pro ně byly nástroje, bez nichž se nikdo při dosahování tohoto cíle neobejde.

F: Výchova a vzdělání předpokládá existenci dobrých vychovatelů a vzdělavatelů. Ale ani oni nemají zdar tohoto formačního procesu zcela ve svých rukou. Sokrates kladl silný důraz na svobodu lidské bytosti a ta při lidském zrání hraje nezanedbatelnou úlohu. Může totiž také zmařit úsilí těch, kdo ve vztahu k mládeži vynakládají pedagogický um a energii. Typickým příkladem byl nadaný Sokratův žák Alkibiades. Ačkoliv strávil mnoho času v přítomnosti svého velkého učitele, nakonec se mu odcizil a stal se pro aténskou obec příčinou tragické zkázy. I to měli atéňští soudci ve svých myslích v momentě, kdy rozhodovali o trestu smrti pro Sokrata.

N: Jakou konkrétní představu měli Řekové o formaci člověka?

F: Tato představa nebyla jednotná. Jinak se na problém výchovy a vzdělání dívali Atéňané a jinak třeba Sparťané. Dnes bych se raději zabýval koncepcí Até-

ňanů. Nechci se zmiňovat o tom, jak u nich výchovně-vzdělávací proces vypadal, ale spíše jaký ideál jeho prostřednictvím sledovali. V první řadě si byli vědomi, že člověk je komplexní bytostí. Je mu vlastní tělesnost, emotivnost, volní a racionální schopnost. Žádný z těchto momentů lidské bytosti neexistuje na způsob nehybných mramorových bloků. Jde o dynamické aspekty lidského života, mohou podléhat korozním a devastačním vlivům, mohou zakrnět, anebo mohou být rozvinuty do vysoce kultivované podoby. Atéňané měli v krvi výrazný smysl pro řád a krásu a to se projevilo i v jejich přístupu k výchovnému a vzdělávacímu programu.

N: Podle čeho soudíš o přítomnosti sklonu Atéňanů k řádu a kráse? Takové tvrzení se mi zdá pochybné. Vždyť určitě není těžké poukázat na události z dějin aténské polis, které ukazují spíše opačným směrem. Nebo se snad jedná o nějakou mimořádnou historii, v níž nebylo místa pro odporné a chaotické činy?

F: Jistě, Atéňané dokázali jednat i velmi krutě a brutálně. Stačí si vzpomenout, jak se zachovali například k obyvatelům ostrova Mélos. Thukydides nám tyto události dosti podrobně zaznamenal. Přesto bych byl nerad, kdyby to překrylo určitý rozměr řecké mentality, který se zvláštním způsobem projevil právě u Atéňanů. Tady učiním jen zdánlivou odbočku. Někteří znalci antické řecké kultury poukazují na neobvyklou povahu starých řeckých bájí a pověstí. Třebaže se jedná o mytická vyprávění, projevuje se v nich něco, nač nenarážíme v bájesloví jiných národů.

N: O tom jsem nikdy neslyšel. Co by mohlo být tak zvláštního a mimořádného na mýtech starých Řeků?

F: Odborníci vyzvedají především jeho tři znaky. Zaprvé se zabývají ději, které nemají lokální povahu. I když jsou skutky bájných postav vždy konkrétně situovány do určitého místa a času, děj se odehrává na pozadí kosmického celku. V tom se projevuje otevřenost řeckého ducha k celku skutečnosti.

N: Proti uvedenému výkladu nemám co namítnout, jen snad to, že ani mýty jiných národů nepostrádají vztah k celku reality. Vypráví se v nich přece o vzniku bohů i světa. Znalci v této souvislosti mluví o teogonických a kosmogonických mýtech.

F: Máš pravdu. Nicméně rozdíl mezi bájeslovím starých Řeků a bájeslovím jiných národů se naplno projevuje ve způsobu pohledu na tento celek skutečnosti. Pro Řeky je typické – a to je druhý bod výkladu –, že si nijak nelibují v popisu chaosu, deformity a monstrosity. Preferují řád a krásu. Když se podíváš, jakým způsobem výtvarně znázorňovali bájně postavy, musíš uznat, že jim nedávali podobu odpudivých příšer. V naprosté většině je malovali v harmonických proporcích, čímž navenek manifestovali i způsob, jakým si tyto postavy představovali. Zatřetí, činy zmíněných postav, jejich duševní rozpoložení a jejich další projevy nejsou v řeckých bájích zcela iracionální. Naopak. Bývá k nim připojeno i vysvětlení, *proč* se chovají tak, jak se právě chovají.

N: Dobrá, ale v čem má být ona mimořádnost řeckého bájesloví, o níž jsi před chvílí hovořil?

F: Je výrazem mentality, která se v pročištěnější formě vynořila o něco později v řecké filosofii. Řeční filosofové vždy brali ohled na celek skutečnosti, hledali

jeho řád, takže objevili kosmickou, tj. uspořádanou povahu reality a tento řád se mimo jiné uskutečňoval v příčinných vazbách, jimiž byly propojeny mnohé části jednotlivých jsoucen stejně jako mnohá jednotlivá jsoucná mezi sebou. Pokud je pravda, že právě uvedené znaky typizují starou řeckou mentalitu, nacházíme v tom zároveň odpověď na tebou vznesenou pochybnost o přítomnosti výrazného sklonu Řeků k řádu a kráse.

N: Netvrdím, že by tento výklad povahy starého řeckého bájesloví nebyl zajímavý, ale abych mu mohl dát svůj souhlas, musím se do něj nejprve sám začíst a ověřit si, zda předložená interpretace odpovídá textům.

F: Jistě. Přeji ti příjemnou četbu. Pojdme se však vrátit k našemu problému. Nediskutovali jsme o výchovném a vzdělávacím programu Atéňanů? U nich se výše naznačená mentalita projevila v nejvyšší míře, protože se vystavili vlivu velkých jónských myslitelů. Nebudu se u toho nyní zdržovat, byli bychom tím odvedeni od našeho tématu. Uvážíme-li právě řečené, nemůže nás nijak překvapit zjištění, že výchovně-vzdělávací ideál Atéňanů nevedl vychovávané a vzdělávané k žádným specializacím. Soustředil se na rozvoj *celého* člověka. Všechny složky lidské bytosti měly být podrobeny kulturačnímu působení, a jak asi víš, tento ideál se označoval termínem *kalokagathia*. Člověk se měl nakonec stát *kalos* a *agathos*, krásný a dobrý. Harmonie není nic jiného než řád a ten měl být uskutečněn jak mezi složkami každé jednotlivé lidské bytosti, tak v mezilidských vztazích.

N: Dobře se to poslouchá, ale určitě se to těžce uskutečňuje. Kolik takto harmonických jedinců se po sta-

rých Aténách pohybovalo? Tipnul bych si, že jich asi moc nebylo.

F: Bohužel máš pravdu. Ideál byl opravdu hodně vznešený a ležel na samotné hranici dosažitelnosti. Například Platón vůbec neskryval nezdar výchovných a vzdělávacích snah v jeho době a vylíčil ho mistrným popisem patologických společenských jevů. Kdyby byli občané dobře a všestranně formováni, poměry ve společnosti by musely vypadat jinak, než jaké byly ve skutečnosti.

N: Asi máš na mysli slavnou Platónovu kritiku demokracie jako formy politického zřízení, v němž se přijatelný řád mezilidského vztahování postupně hrouť až do té míry, že zdegeneruje v tyranii. O tom bych ale nemluvil, protože Platónův odsudek demokracie je veden z pozice člověka, který náležel k vysoké aténské aristokracii. Není divu, že na vládu lidu shlížel s pohrdáním. Aby dal svému třídnímu resentimentu méně křiklavý nátěr, zaobalil svůj výklad do učeného filosofického pláště. Tím chtěl docílit dojmu, že jeho odpor k demokracii má racionální opodstatnění.

F: Obávám se, že tvá interpretace Platónových názorů neodpovídá jejich filosofické kvalitě. Ano, Platón kritikou na adresu demokracie rozhodně nešetří, ale určitě při tom není veden obhajobou zájmů aristokratické vrstvy, s níž ho pojily ty nejtěsnější vazby. Naopak si myslím, že dával plně za pravdu Hesiodovi, který se ve svém díle ujal práv chudých a nemajetných lidí proti zhýralosti rodové šlechty. Přečti si jeho spis *Práce a dni* a pochopíš, že ctnost může kvést i v tom nejnižším společenském stavu. I prostý rolník může být aristokratem ducha. Platón tento anti-homérovský pohled

také sdílí, protože ve své slavné sociální teorii připouští možnost vzestupu prostých lidí do nejvyšších pater společnosti právě díky jejich mravním a intelektuálním schopnostem, jež mohou být cílenou kultivací přivedeny k rozkvětu.

N: Pak ovšem nechápu, proč na demokratické zřízení tolik útočí.

F: Protože byl velmi inteligentní. Nahlížel, že demokratický režim v sobě skrývá paradox, který je neřešitelný. Jako filosof byl přesvědčen o lidské svobodě. Pokud je člověk svobodný, je protagonistou svého života, má se v moci a spravuje svůj život podle svého uvážení. Dalo by se mluvit o etické samosprávě lidského života. Jestliže je ale člověk svobodnou, sebe samu spravující bytostí, proč nepřenést princip samosprávy i do oblasti politické? Když jedinci spravují svobodně své osobní záležitosti, proč by neměli spravovat i své záležitosti veřejné? Zdá se, že tady leží jeden z důvodů hovořící ve prospěch ustavení demokratického řádu. Čím více lidí se bude podílet na správě věcí veřejných, tím větší soulad bude existovat mezi povahou politického řádu a svobodnou povahou lidského života.

N: Podíl občanů na správě věcí veřejných ve starých Aténách byl značně omezený. Měli k ní přístup pouze lidé svobodní a těch bylo ve srovnání s celkovým počtem obyvatel Atiky dosti malé množství.

F: Určitě máš pravdu, ale musíš rovněž uznat, že na tehdejší dobu se jednalo o bezprecedentní politický experiment. V žádné jiné části světa tolik jedinců aktivně nerozhodovalo o veřejných záležitostech. S demokracií je alespoň principiálně spojena masovost – čím více

lidí může mít podíl na aktivní politické správě, tím demokratičtější režim je. Na druhé straně se však ukazuje, že zodpovědné rozhodování ve věcech veřejného života předpokládá nejen patřičné teoretické znalosti, nýbrž i odpovídající praktické dovednosti. Jedním slovem, politicky aktivní občan by měl být dobře formován, měl by být zdařilým absolventem procesu zvaným *paideia*. Platónovi byla jasná jedna věc. I kdyby se odstranily všechny institucionální překážky a nastala éra všeobecného vzdělání, skutečně vzdělaných jedinců by vždy bylo málo. Ten samý nepoměr mezi vzdělanými a nevzdělanými Platón konstatoval dokonce i v rámci privilegované aristokratické vrstvy. Ne každý, kdo má ke vzdělání přístup, skutečného vzdělání také dosáhne. V politické rovině to má za důsledek, že demokratický princip vyžaduje co nejširší aktivní účast lidí na správě věcí veřejných a zároveň se nutně naráží na dramatický nedostatek skutečně politicky kvalifikovaných občanů. Proto podle Platóna demokracie nikdy nemůže fungovat. Vzdělání je vždy záležitostí elity, duchovní aristokracie, zatímco demokracie princip elity ze zásady odmítá. Pokud se demokratický režim po určitou dobu udržel a pokud vydal určité pozitivní plody, pak jen proto, že se vlastně nejednalo o čistou demokracii, nýbrž o vládu aristokracie se souhlasem lidu. Tak o tom Platón hovoří Sokratovými ústy v dialogu *Menexenos*.

N: Musím připustit, že Platónova úvaha není hloupá. I dnes se vedou debaty o tom, kdo je způsobilý k aktivnímu zasahování do politické oblasti. Moderní autoři by ale asi měli problém s tvrzením, podle něhož je vzdělání dosažitelné pouze malým procentem lidí účastných vzdělávacího procesu.

F: Zkus si někdy zahrát na Sokrata a vydej se zkoumat názory a znalosti našich vysokoškoláků. Když nebudeš data manipulovat a výsledky svého bádání zveřejníš, jeho osud tě asi nemine.

8. PRINCIPY FAKTICKÉ POLITIKY I

N: Včera jsem se zúčastnil velmi zajímavé přednášky věnované politickému odkazu antického Říma. Škoda, že jsi tam nebyl. O podobná témata vždy projevuješ zájem. Určitě by sis přišel na své.

F: Čemu konkrétně se přednášející věnoval? Snad římskému císařství?

N: O tom samozřejmě moc slov nepadlo. Přece se nemůžeme inspirovat příkladem monarchistického způsobu vlády. Přednášející celou dobu hovořil o římské republice, o jejím vzniku a vývoji a hlavně o principech, na nichž byla vybudována. Uvědomil jsem si mimořádnost tohoto systému stejně jako jeho aktuálnost pro naši dobu. Jsem si jistý, že bys s obsahem přednášky plně souhlasil.

F: Řecký historik Polybius ve vztahu k římskému republikánskému zřízení chválou nešetří. Určitě i to na přednášce zaznělo. Dokážu pochopit, že se někdo nadchne tématem římské republiky, což je však také spojeno s určitými riziky. Člověk má sklon idealizovat si předmět svého zájmu a nechce vidět, že má ve skutečnosti i své stinné stránky. Když se obrátíš k takovému znalci života v antickém Římě, jakým byl svatý Augustin, tvé nadšení se dost rychle zchladí.

N: Myšlení svatého Augustina mi nikdy neimponovalo. Je to křesťanský autor, a proto se není co divit, když se na pohanský styl politiky dívá nepříznivě. Nechtěl bych se o takovém přístupu vůbec zmiňovat. Nejsem křesťan, a tudíž nemohu sdílet předpoklady, z nichž Augustin bezesporu vychází.

F: Ale já mám na mysli Augustinovo hodnocení římské republiky, které se o žádné tebou naznačené předpoklady neopírá. Naopak. Pouze reprodukuje pozici pohanského spisovatele a politika Cicera, kterého asi nemůžeš podezřívát z nějaké předpojatosti vůči římskému republikánskému zřízení.

N: A co tedy Cicero a v závislosti na něm Augustin říká?

F: Cicero si klade otázku, v čem spočívá republikánský politický režim. Hledá jeho definici. Nepochybně ji znáš, ale pro jistotu ji připomenu. Podle tohoto římského právníka je republika „shromáždění mnoha lidí sdružené na základě souhlasu se zákonem a společného užitku“. Jak vidíš, v republice se lidé sdružují a utvářejí tímto způsobem politicky organizovanou společnost proto, že mezi nimi panuje konsensus ohledně právního řádu, neboť ho pro sebe považují za užitečný.

N: Výborně řečeno. Ve výměru je obsažen silný demokratický prvek. Proto jsem mluvil o aktuálnosti tématu římské republiky pro naši současnost.

F: Je zde ovšem jeden problém. Sám Cicero konstatuje, že v Římě fakticky žádná republika nikdy neexistovala! Nedivím se tvému údivu. Na první pohled je to jistě zvláštní. Nicméně realistický, neidealizovaný přístup k historické podobě římské republiky dává Cicerovi za pravdu. Náš latinský právník nezakrývá,

že se lidé v Římě nikdy neshodli na společném právu, neboť si byli vědomi jeho užitečnosti jen pro privilegované společenské vrstvy. Ve skutečnosti zde vždy vládli oligarchové, kteří stanovovali zákony ve svůj vlastní prospěch. Augustin toto svědectví Cicera podtrhuje. Můžeš nyní přijít se spoustou námitek, ale jejich váha zřejmě nebude dostatečná ve srovnání s hodnocením člověka, který v tehdejší době žil, aktivně se účastnil politického života a republikánskou myšlenku bezvýhradně sdílel.

N: To jsi mi můj dojem ze včerejší přednášky docela pokazil. Neměl jsem ti o ní vůbec říkat. Jsem poněkud rozčarován.

F: Nic tak strašného jsem snad neudělal. Chci ti jen připomenout, že realistický pohled na politiku je vždy lepší než idealistický optimismus, a to jak ve vztahu k minulosti, tak ve vztahu k současnosti. Jsi-li milovníkem republikanismu, mohl bys být naopak spokojený. Proč mi neodpovíš, že republikánský ideál je tak vznešený, že se k němu lidé v historii mohou pouze více či méně přibližovat, ale velmi zřídka ho dosahují? Pak bys ze své růžové představy nemusel nic slevovat.

N: Ty označuješ můj ideál republikanismu za růžovou představu? Tedy za něco, co se v reálném politickém životě nemůže nikdy uskutečnit? O čem jsi pak přesvědčen ty? Jsi snad monarchista či přívrženec vlády nějaké osvícené elity?

F: Pokouším se být realistou a následovat v tom hodnocení svatého Augustina. Jeho životní zkušenost byla dost bohatá. Měl za to, že u člověka převládají v podstatě dva motivy jednání – hledání slasti a snaha

o sebe-prosazení. Nezdá se ti to být realistické, zkušenostně podložené přesvědčení?

N: Proti tomu mohu těžko něco namítat. Slast se rýsuje na horizontu každé lidské činnosti. I když někdo podstupuje velkou námahu a bere na sebe bolest a utrpení, nemůže tak konat bez naděje na dosažení cíle, který mu přinese uspokojení. A stejně se to má i se sebe-prosazováním. Není snad nikoho, kdo by si nechtěl vydobýt co nejlepší místo na slunci. Pokud se o to aktivně nepřičiní, smetou ho ostatní mimo kolbiště života a skončí v naprostém zapomenutí. Neznám člověka, který by se s takovým osudem dokázal smířit a nezůstal přitom nespokojený.

F: Augustin označuje slast latinským termínem *libido* a pro základní lidskou tendenci k sebe-prosazení používá slovesa *dominare*. V souhrnu mu z toho vychází, že každý člověk je hnán kupředu tím, co dávno před Nietzsche popisuje jako *libido dominandi*, vůli k moci, k ovládnutí přírody i k ovládnutí druhých lidí. Realismus z tohoto přístupu přímo číší. Za těchto okolností se můžeš ihned na počátku rozloučit s představou o možnostech realizace republikánského či demokratického zřízení, v nichž jsou z principu respektována práva všech lidí. Všem je stejně vrozena touha po moci, ale ne všichni jsou stejně silní. Někteří se prosadí na úkor druhých a ke své spokojenosti nad nimi začnou uplatňovat nekompromisní vládu. Aby zakryli své mocenské ambice a cíle, budou se někdy schovávat za republikánskou či demokratickou clonu. Jindy k prosazení své tyranické vůle přikročí bez maskovacích manévrů. V každém případě snad již chápeš, že hra na republiku a demokracii je pouhým tanečkem

před oponou, za níž se tyčí hrozivá skutečnost moci privilegovaných jedinců a skupin.

N: Vždycky jsem mínil, že Augustin byl naivním snílkem, který skládal zbožné řeči o jakési křesťanské vládě. Jsem zaskočen jeho realistickým pohledem. Znáš ještě nějakého jiného myslitele, který viděl stejně ostře do podstaty politických poměrů své doby?

F: Znáám. Jen tě poněkud poopravím. Nejde jen o vhléd do politických poměrů té či oné doby. Pokud je pravda, že jednání člověka je ovládáno snahou po dosažení uspokojení a tendencí k sebe-prosazení, týká se uvedený pesimistický závěr všech dob a chceš-li, všech kultur. Abych odpověděl na tvou otázku, uvedu dvě stará známá jména: Sokrata a Platóna. Nikdo z nich se nenechal zmást zdáním a o pravé povaze faktické politiky si nedělal žádné iluze.

N: O těchto antických autorech mám velmi útržkovité znalosti a musím se obrátit na tebe, abys mi o jejich politických postojích něco pověděl.

F: Vezměme to popořádku. Nejprve k Sokratovi. Přestože byl od rána do večera veřejně činný, záměrně odmítal vstoupit do politiky a ujmout se nějakého politického úřadu. Byl jen jednou předsedou aténské vlády, tj. prytánem. Do této funkce byl však zvolen losem a v souladu s tehdejší zvyklostí ji držel jen 24 hodin. Když byl členem aténské rady, marně čelil zastáncům poprav y tzv. arginúských stratégu, čímž se vystavil nemalému nebezpečí pomsty jistých vlivných kruhů. Za oligarchického režimu zase odmítal spolupracovat při likvidaci politicky nepohodlných lidí, ačkoli byl k tomu vládnoucí garniturou přímo vyzván. Věděl při-

liš dobře, že faktická politika je riskantní politická hra, v níž se na nějakou spravedlnost nehledí. Nepřehlížel, co se děje za všemi viditelnou oponou konkrétních politických rozhodnutí – vůle k moci a brutální sebe-prosazování těch nejsilnějších jedinců a skupin zde plně ovládaly scénu. Dovol mi odcitovat výstižná slova Sokrata stojícího před soudem, která nám předkládá jeho žák Platón. Je vhodné připomenout, že jsou mnohem aktuálnější než myšlenky, o nichž ses dozvěděl na včerejší přednášce: „Neboť dobře vězte, Atéňané, že kdybych se byl dávno oddal politické činnosti, byl bych již dávno zahynul a ani vám bych nebyl nic prospěl, ani sám sobě. A nehoršete se na mne, když mluvím pravdu: není možné, aby vyvázl bez pohromy, kdo by se stavěl na odpor buď vám, nebo některému jinému množství a nezabraňoval, aby se v obci nedělo mnoho věcí nespravedlivých a protizákonných, ale kdo vskutku bojuje za právo a chce jen krátký čas zůstat bez pohromy, nezbytně musí soukromničit, a ne státničit.“

N: Pokud Sokrates vnímal přítomnost výše uvedených principů v politice, nelze být jeho postojem vůbec překvapen.

F: Přesto se, jak víš, naplno oddal své veřejné činnosti. Před vrcholnou politikou však dal přednost službě občanské společnosti. I to může být vhodný příklad pro ty naše současníky, kteří jsou skeptičtí k možnosti obnovy politiky „ze shora“ a nechtějí svou občanskou aktivitu omezit jen na vhození volebního lístku do urny. Působení na myšlení lidí mimo politické instituce je způsob, jak ovlivňovat politickou scénu „zdola“. Nicméně ani to není bez nebezpečí. Sokratův osud je toho smutným dokladem.

9. PRINCIPY FAKTICKÉ POLITIKY II

N: Minule jsme se zabývali Sokratovým realistickým hodnocením politických poměrů své doby. Zmínil ses, že ani Platón nebyl v politice idealistickým snílkem. To je pro mě novinka. Platónské pojetí, ať se týká čehokoliv, bývá spíše vnímáno jako odtažitě od konkrétní skutečnosti. Jsem tedy zvědav, jak se tento řecký filosof na politiku díval.

F: Kdybychom jeho přístup zkoumali v patričním kontextu a šíři, strávili bychom tady hodně času. Proto z něj pouze něco naznačím. Platón dokáže mistrně vylicít stanoviska, s nimiž zásadně nesouhlasí. Dává jim ve svých pojednáních nezkrácený prostor. Považuji to za důležitý rozměr jeho filosofie, která je vystavěna na dialogu. Na dialogu mezi stranami, z nichž každá zastává velmi rozdílné názory. Takový způsob výměny argumentů nám může sloužit jako vzor zvláště v dnešní době, kdy jsou tzv. nepohodlné pozice potlačovány a je jim upíráno právo na prezentaci. S autentickou diskuzí se naši současníci setkávají stále vzácněji.

N: Kdo v námi pojednávaném tématu představoval Platónovy oponenty? Proč je bral tak vážně? Opravdu se jim nevysmíval a považoval je za rovnocenné partnery při hledání pravdy?

F: Na politickém poli byli nejvýraznějšími Platónovými soupeři sofisté. Měli úplně jiný názor na to, proč by lidé měli jednat tzv. mravně a zákonně. Tento problém neztratil vůbec nic ze své aktuálnosti, také my se s ním musíme konfrontovat. Formulujme ho v ostré podobě: proč nekradeš, nepodvádíš a nezabíjíš své spoluobčany?

N: No, dostal bych se tím okamžitě do konfliktu se zákonem a byl bych za to odsouzen. Navíc nic takového nedělám, neboť to nepovažuji za správné.

F: Pokud bys jako někteří sofisté vycházel z toho, že „správnost“ jednání je dána zákonem stanoveným politickou autoritou, nemohl bys rozlišovat mezi postoji zákonnými a mravními. Nebylo by totiž možné mluvit o dobrém jednání v případě, že by ses jím odchýlil od norem vyhlášených lidskými zákonodárci. Sofisté si mysleli, že lidé dodržují zákony ne proto, že by v nich spatřovali nějaké úctyhodné zásady, nýbrž kvůli sankcím, jež hrozí za jejich přestoupení. Zcela vážně se dívali na tzv. bezúhonné občany, kteří během svého života nikoho neokradli, nepodvedli a nezabili, jako na jedince motivované strachem ze zákonných postihů za nezákonné chování. V jejich očích tito lidé drží na uzdě své přirozené sklony k přivlastňování si cizích věcí, k bezohlednému sebe-upřednostňování před druhými, k nemilosrdnému odstraňování bližních ze své cesty jen díky zmíněné obavě a nutí se do způsobu existence, který neodpovídá jejich hlubokým tužbám. Život pod zákonem má tudíž jakousi civilizační funkci, neboť potlačuje naše barbarské tendence. V každém z nás se skrývá brutální šelma a nebýt zákona s jeho sankcemi, válka všech proti všem by propukla naplno.

N: V tom případě se přidávám na stranu sofistů. Nechápu, proč se Platón v této věci stavěl proti jejich stanovisku.

F: Vysvětlím ti to prostřednictvím myšlenkového experimentu, s nímž se setkáváme na stránkách jeho *Ústavy*. Víš, co je to mýtus o Gygově prstenu? Patřil k bájím, které si staří Řekové rádi vyprávěli. Jeho hlavní postavou byl Gygas, prostý pastýř ve službách lýdského krále. Jednoho dne našel prsten a nasadil si ho. Po čase zjistil, že pokaždé, když s ním na prstě otočí, stává se neviditelným. Co myslíš, že udělal? Využil této vzácné výhody, zabil lýdského krále a sám se stal na jeho místě vládcem země. Dal tedy průchod svému přirozenému sklonu k sebe-prosazení, které naplnil ziskem absolutní vlády nad svými poddanými. Platón tento mýtus modifikuje a vyzývá každého z nás k představě o existenci dvou takových prstenů. Co by se stalo, ptá se, kdyby si jeden z nich nasadil člověk zločinný, který má permanentní problémy se zákonem, a druhý zase člověk bezúhonný, který se proti zákonu nikdy neprovinil. Podle Platóna by se z počestného občana stal rázem brutální zločinec. Mohl by totiž porušovat zákon naprosto beztrestně, neboť pokaždé, když by mu hrozil zákonný postih, snadno by unikl pomocí svého prstenu. V *Ústavě* můžeš nalézt následný komentář: „To přece bychom mohli uvést za veliký důkaz toho, že nikdo není spravedlivý dobrovolně, ale z přinucení, neboť ví, že spravedlnost není pro jednotlivce nějaké dobro, poněvadž kdekoli se kdo cítí dosti silný k bezpráví, činí bezpráví.“

N: Zajímavý experiment. Plně potvrzuje názor sofistů o restriktivní povaze zákonů a o strachu jako výluč-

ném důvodu jednání v souladu s nimi. Jen mi uniká, jaké poučení si z toho všeho můžeme vzít dnes.

F: Namísto prstenu si dosad' všechny možné způsoby, jimiž lze dosáhnout beztrestnosti. Když se politikové domohou moci, peněz, když kontrolují soudy, policii a sdělovací prostředky, je to, jako kdyby disponovali zmíněným prstenem. Mohou se chovat zločinně a mít přitom jistotu, že zlo trestu na ně nedopadne.

N: To je odvážná aplikace na naše poměry. Nic takového by Platónovi určitě nepřišlo na mysl. Nevím, zda by přenos jeho experimentu na naše problémy schválil. Patrně by vůbec nerozuměl, o co ti jde.

F: Naopak se domnívám, že by tomu rozuměl ještě lépe než já. Podívejme se, jak svou myšlenku rozvíjí dále. Platón nepatří k právním pozitivistům. Podle něj existují zákony správného a dobrého jednání, o nichž nelze rozhodovat politickou cestou. Například zákon o zákazu svobodné politické diskuze by pro něj byl nepřijatelný, neboť by odporoval přirozené dialogičnosti lidského rozumu, kterou celým svým dílem nepokrytě vyzvedá. Na druhé straně ví, že se zákony stanovené lidskou autoritou snadno dostávají do konfliktu se souborem tzv. nepsaných zásad. Politikové, jejichž moc a vliv překročí určitou mez, se povznášejí nad jakékoliv omezení a nemíní se sklonit ani před žádným přirozeným požadavkem. Vědí však, že lidé se těmito požadavky vesměs spontánně řídí. Mnohá jednání občanů, která jsou s přirozeným zákonem v souladu, odsuzují jako nerozumná a perverzní. Privilegovaní držitelé moci musí při realizaci svých cílů používat stále sofistikovanějších maskovacích strategií, jimiž zakrývají svou svévoli. Čím dokonaleji se jim to daří,

tím silnějším nátlakem legitimacy a legálnosti opatřují ustavený režim. Jde ovšem pouze o zdání, neboť pravá povaha jimi budovaného zřízení má k legitimitě a legálnosti velmi daleko. Poslechni si, co k tomu Platón dodává: „Vrchol nespravedlnosti je zdát se být spravedlivý, ale nebýt. Dokonale nespravedlivému musíme tedy přiznat nejdokonalejší nespravedlnost a neubírat z ní nic, nýbrž ponechat mu, aby přes největší bezpráví, která páchá, požíval co do spravedlnosti nejlepší pověsti, a jestliže by v čem pochybil, aby byl schopen to napravit; aby dovedl za tím účelem jednak přesvědčivě mluvit, kdykoli by byl udán některý z jeho nespravedlivých skutků, jednak i násilím provést svou, kdekoli by bylo třeba násilí, buď svou osobní zmužilostí a silou, nebo pomocí přátel a peněz.“ Nespravedlivý jedinec i nespravedlivý režim musí tedy sázet na zdání, musí umět „zametat stopy“ po svých zločinech. K tomu patří rozhodnost k „přesvědčivému projevu“, k určitému typu zpravodajství, k dementování nepohodlných fakt, k boji proti „fake news“, k zastrašování, k represivním zásahům proti všem, kdo by je mohli demaskovat, k uplácení kompliců. Jistě uznáš, že nejde jen o popis stavu politiky v Platónově době.

N: Běhá mi z toho mráz po zádech.

F: Ještě se ti na těle o dost ochladí. O něco dále ve svém textu řecký filosof popisuje strategii politických stran. Považuje je za zločinná spolčení, která vynakládají prostředky na neustálé vyvolávání *zdání*, tj. falešného obrazu reality v myslích ovládaných. Uvažují ve stylu „musíme kolem sebe rozestavit kulisy ctnosti jako předsíní a výzdobu, ale vzadu za sebou vléci... lstivého a prohnaného lišáka... Abychom zůstali nepoznání,

založíme spolky a strany; pak máme učitele přemlouvání, kteří rozdávají umělost potřebnou v shromážděném lidu i před soudy. A tak jednak přemlouváním, jednak násilím dosáhneme toho, abychom beztrestně mohli jít za svým ziskem.“ Skutečnou realitu úmyslů mocných politiků je třeba přikrýt „klamnou rouškou vnější slušnosti“, za níž se skrývá něco velmi nehezkého.

N: Netušil jsem, jak čerstvě mohou působit řádky sepsané více než před 2000 lety! Jak je to vůbec možné?

F: Platón pochopil, že v úvahu přicházejí pouze dva základní způsoby lidské existence – ten, který je v souladu s řádem nevytvořeným člověkem, a ten, který činí z člověka absolutního zákonodárce. Pokud se k moci dostanou odpůrci přirozeného zákona, nemohou ve své politické strategii postupovat zcela otevřeně, poněvadž by narazili na příliš velký odpor. Musí se naučit maskovat své záměry, musí před ně postavit „kulisy ctnosti“ a všech dobrých vlastností. Dnes jimi jsou demokracie, pluralita, tolerance, respekt atd. Média je na nás chrlí stále dokola jako tiskárny peněz papírky nepodložené reálným bohatstvím. Vyčpělost a „umělost“ této rétoriky už je patrná snad každému. Když se v kulisách objeví trhлина a je možné alespoň na chvíli zahlédnout skutečnou scénu, mediální povyk ještě zesílí. Pozornost diváků je nutné přesměrovat jinam. Platón věděl, že režim, jehož nahota se stává zřejmou, potřebuje občanům hrozit válkou ze strany nějaké nepřátelské mocnosti. „Hrozba Ruskem“ je u našich „stavitelů kulis“ oblíbený evergreen a asi už tě nepřekvapuje, že dokonale zapadá do strategické mapy, na jejíž existenci nás Platón upozornil.

10. VOLÁNÍ PO RENESANCI

N: Patříš k lidem, kteří upozorňují na kritický stav naší západní kultury a civilizace. Některé tvé úvahy se mi zdají poněkud přehnané a je mi zatěžko se s nimi ztotožnit. K řadě tvých pesimistických závěrů nedokážu připojit svůj souhlas. Je docela snadné vyslovovat kritické soudy, ale nesrovnatelně větší obtíž spočívá v předkládání konstruktivních řešení. I kdybych tedy připustil, že tvé výtky ohledně současné situace na Západě jsou oprávněné, měl bych stále připravenou jednu zásadní otázku: jaké východisko z tohoto stavu navrhuješ?

F: Případná záchranná opatření by musela být podniknuta v mnohých oblastech a na mnoha úrovních. Jedno z nich by mělo mít podobu návratu k tomu, co stálo u zrodu Západu. Kromě jiného by tedy bylo třeba se rozpomenout na antické kořeny naší kultury a vyvodit z toho patřičné teoreticko-praktické důsledky.

N: Navrhuješ něco jako návrat k antice? Chceš obnovit renesanční ideál?

F: Dalo by se to tak říct. Určitě ti není neznámé, že existence renesančních hnutí patří k typickým znakům dějin západní kultury. Jistě jsi četl o renesanci karolinské a otonské, o clunyjském reformním hnutí, o renesanci odstartované Petrarchou, o německé humanistické renesanci 19. století atd. Např. francouz-

ský historik Rémi Brague konkrétně ukázal, že dějiny Západu jsou poznamenány periodickou snahou po navrácení se k jeho klasickým pramenům, které leží v právě antice. V tom se podstatně liší třeba od dějin kultur proniknutých islámem.

N: Co si od takového „návratu“ slibuješ? Nejde spíše o jakousi sterilní nostalgii po dávno uplynulé a navíc nekriticky idealizované době, která na současný chod věcí nemůže mít naprosto žádný vliv?

F: Naopak. Četná renesanční a reformní hnutí vyvolávala v dějinách Západu silnou kulturní a duchovní odezvu. Jsem přesvědčen, že by se podobný efekt dostavil i dnes.

N: Tomu nevěřím. Tak dávná minulost je dnes zajímavá nanejvýš z historicko-archeologického hlediska. Obrat k antice nemůže mít jinou než čistě muzeální povahu. Nějaký reálný renesanční účinek od něj nelze očekávat.

F: Tak se to sice může jevit, avšak stále trvám na tom, že znovuoobjevení antiky by mohlo být výraznou vzpruhou pro umírající západní společenský organismus. Jsem si jasně vědom dnes převládajícího historismu, který odmítá připustit, aby se z antiky učinil inspirační zdroj při obnovování současných poměrů. V pohledu historismu je antika, stejně jako každá jiná dějinná etapa, jen určitým časovým úsekem, jemuž nelze přisoudit o nic větší hodnotu než dějinným epochám předchozím či následným. Jde ovšem o to, jakým způsobem je antika pojímána. Její hodnotové zneurčiténí je sice imperativem historistického přístupu, nicméně jsou možné i její odlišné výklady.

N: Kdyby byly skutečně možné, tj. bezproblémově přijatelné, byly by se již dávno prosadily. Pokud vím, antika byla nahlížena jako závazný vzor v období italské renesance a v moderní době např. německým humanistou Winkelmannem v 19. století. Tyto pokusy o vzkříšení ideálu antiky jsou již dávno překonány a v naší době je již nikdo soudný nemůže brát vážně.

F: S tím rozhodně nesouhlasím. Popisuješ vztah k antice s předpokladem, že se vždy jaksi spontánně a přirozenou vahou prosadí ten nejracionalnější pohled na ni. V tom také spatřuješ důvod převládnutí historické koncepce – ve světle jejích principů, které považuješ za rozumné, se jakákoli idealizace antiky ukazuje jako naivní a nepřípustná. Realita je nicméně trochu jiná. Dám ti jeden velmi názorný příklad, který by tě z tvého omylu mohl rychle vyvést. Možná víš, kdo byl Giovanni Reale. Byl profesorem antické filosofie na univerzitě Sacro Cuore v italském Miláně a není pochyb o tom, že se řadí k největším znalcům antické kultury ve 20. a 21. století. Když budeš studovat jeho díla, brzy si všimneš jeho zásadního odporu k historické, hodnotově neutrální interpretaci antiky. Viděl v ní naopak genetické jádro západní kultury a civilizace a poukazoval na její velmi výraznou hodnotu, na níž se v moderní době postupně zapomínalo. Současná krize Západu byla Realem uváděna v přímou souvislost s tímto gradujícím oslabováním vědomí hodnoty zosobněné antikou. Přitom je nezbytné připomenout, že nehovořil o nějaké samovolné ztrátě paměti, nýbrž o záměrně spuštěném a udržovaném procesu, za nímž se skrývají zcela konkrétní ideologické motivy sdílené lidmi patřícími do silných intelektuálních a politických vlivových struktur.

N: To mám přistoupit bez jakéhokoliv důkazu na tuto ztřeštěnou konspirační teorii?

F: Důkaz ti hned předložím. 6. ledna 2014 byl ve známém italském deníku *Corriere della Sera* zveřejněn Realeho dopis, ve kterém popisuje neblahý vliv západních marxistů na kulturní život na Západě a přikládá k tomu své vlastní osobní svědectví. Sděluje, jak musel již od 60. let 20. století čelit nevybíravým útokům marxistických akademiků míněných jako odplata za publikaci jeho četných děl z oblasti antické kultury a filosofie, neboť v nich velmi přesvědčivě bořil marxistický mýtus o pouze historicky podmíněné platnosti antických tezí o politickém životě člověka, o povaze lidského bytí, o kvalitě lidského poznání apod. O událostech obklopujících jeho úmysl vydat svůj velký komentář k Aristotelově *Metafyzice* se vyslovuje následně: „Velmi mocný akademik mi tehdy otevřeně vyhrožoval, že zničí moji akademickou kariéru, přistoupím-li k jeho zveřejnění.“ Reale se zastrašit nedal, a v roce 1993 tento obsáhlý komentář vydal ve dvou svazcích. Následovalo peklo. Nenávist neomarxistů, kteří podle Gramsciho revolučního scénáře napochodovali do vzdělávacích institucí a zaujali v nich rozhodující místa, se vystupňovala na maximum. Perzekuce nejprve namířená na G. Realeho se záhy přeměrovala na jeho nejlepší žáky a světoznámý italský profesor ukazuje, s jakými obstrukcemi v jejich akademickém životě se museli vyrovnávat. Kdybys byl v pokušení mi nevěřit, můžeš si vše sám osobně prověřit. Příslušné dokumenty jsou přístupné na internetových stránkách.

N: To mě sice zaráží, ale nechápu, jak to má dokazovat ideologické pozadí převládající historistické interpretace antiky.

F: Souvislost je více než zřejmá. Vždyť jsem se již zmínil o Realeho erudovaném a brilantním vynášení na světlo názorů některých antických myslitelů, které by podle marxistů i jejich pozdějších neomarxistických následovníků měly zůstat ležet v prachu dávného zapomnutí. Díky Realeho knihám měli tisíce čtenářů možnost objevit sílu analýz antických autorů a na vlastní oči se přesvědčit, jak inteligentně argumentují ve prospěch objektivitu lidského myšlení, objektivitu norem pro lidské jednání, existence transcendentní skutečnosti zvané Bůh apod. Ty argumenty jsou příliš silné, a pokud se z nich setře nátěr jejich dobové podmíněnosti, který marxisté a neomarxisté tak důrazně zveličovali, působí i na moderního člověka až šokujícím dojmem. Je pochopitelné, že to režiséry současného „vzdělání“ nemohlo ponechat v klidu. Sype to písek do efektivně pracujícího stroje imanentistických a relativistických ideologií. A aby toho nebylo málo, pomysli ještě na tuto věc. Ačkoli se Realeho práce vyznačují mimořádnou erudovaností, již za svého života musel zápasit s nemalými překážkami při publikaci jejich překladů do jiných západních jazyků. Konkrétně je to přímo zarážející v případě jeho pětisvazkových *Dějín antické filosofie*, neboť se jedná o jedno z nejlepších děl, které kdy bylo v tomto oboru napsáno. Možná se budeš velmi divit, ale Rusové po jeho spisech lačně sáhli a s nebývalou rychlostí je začali překládat do svého jazyka. G. Reale v jednom dalším veřejně přístupném svědectví dokládá, že z výše uvedených důvodů nebyl nikdy na západních vzděláva-

cích institucích příliš vítaným hostem, zatímco ruské univerzity ho vždy přijímaly s nadšením. Moskevská univerzita, která byla po dlouhá desetiletí posvátným chrámem materialismu a ateismu, mu dokonce udělila čestný doktorát. Ocenila tak mimořádného západního myslitele, jehož knihy představují zásadní kritiku ideologie materialismu a ateismu. Nad tím by se mohli dnešní zavilí nepřátelé Ruska, kteří ho vykreslují jako hrozbu pro náš skvělý demokratický Západ, přinejmenším vážně zamyslet.

N: Přiznám se, že mě to docela vyvádí z míry.

F: Nyní snad již chápeš, jak velký revoluční a renesanční potenciál mají myšlenky mnohých antických autorů, když je na ně uvalována tak urputná cenzura ze strany západních korektorů myšlení.

N: Návrat k antice jako výraz revolty proti západnímu levicově-liberálnímu establishmentu! To by mě nenapadlo ani ve snu! Avšak to, jak se Reale vyjadřuje k akademické otevřenosti na ruských vzdělávacích institucích, asi nikdy nedokážu strávit.

F: Stačí si jen počkat na „odhalení“, na jehož základě bude Reale zařazen mezi agenty Kremlu. Pak se vše zase vrátí do „normálu“ a budeš se moci zbavit svých nepříjemných pochybností.

N: Promiň, ale tomuto se nedokážu zasmát. Nic z toho, co jsi řekl, nezapadá do mého myšlenkového schématu.

F: Asi je to tím, že i ono potřebuje projít ozdravnou renesanční léčbou.

11. KUDY DO FILOSOFIE?

N: Co bys poradil člověku, který by se chtěl vzdělat ve filosofii? Jaká díla by si měl přečíst? Na jakou školu by se měl zapsat?

F: Na to neexistuje žádná jednoduchá odpověď. Záleží totiž na tom, co míníš obratem „vzdělat se ve filosofii“. Mohl bys to upřesnit?

N: Snad to není nic složitého. Vycházím z podobných případů, které jsou dány jinými obory. Když by se chtěl někdo vzdělat v matematice, odkázal bych ho na nějaké kvalitní úvodní studie k této vědě a dal bych mu tip na nějakou školu, na níž se matematice obzvláště věnují. Poohlédl bych se také po nějakých dobrých matematicích, kteří by ho na jeho cestě doprovázeli. Něco takového bych si představoval i ve věci filosofie. Vzdělat se v ní znamená osvojit si patřičné znalosti z této disciplíny. Otázkou je, jaké prostředky k tomu zvolit.

F: Tak si třeba představ, že bych takového adepta poslal za Platónem. Byl bys s tím spokojen?

N: Co tím míníš? Platón přece již není mezi živými. Myslíš tedy asi na jeho spisy, které by si měl zájemce o filosofii prostudovat. Nedokážu posoudit, zda by to bylo dobré rozhodnutí, ale to by se asi časem ukázalo. Proč bys doporučoval zrovna Platóna?

F: Platóna anebo někoho, kdo by při uvádění zájemců do filosofie volil stejnou metodu jako tento známý antický filosof.

N: Jde snad o nějakou zvláštní metodu?

F: Ano, o velmi zvláštní metodu. První starostí v ní je představit filosofii tak, aby to na studenty nepůsobilo odpudivě. Možná s tím máš sám osobní zkušenost. Mnozí lidé se s nějakou formou výuky filosofie na školách setkali a bylo to pro ně doslova utrpením. Buď ničemu nerozuměli anebo se nestačili divit povrchnosti učitelova tlachání. V obou případech to v nich zanechalo negativní vzpomínku. Od té doby žijí v přesvědčení, že filosofii je třeba se vyhýbat velkým obloukem. Platón by takové setkání s filosofií považoval za tragické.

N: Za tragické? To je asi příliš silné slovo. Chápu, že nikdo, kdo vyučuje nějakému oboru, není rád, když ne u všech budí zájem, ale nemusí hned situaci hodnotit jako tragickou. Já sám se věnuji chemii a vím, že řada lidí ji přímo nesnáší. Nemyslím si však, že by je kvůli tomu stihla nějaká katastrofa.

F: Je zde ovšem jeden malý rozdíl. Zatímco se člověk bez znalosti chemie klidně obejde a neztrácí kvůli tomu orientaci ve svém životě, neznalost filosofie má mnohem závažnější důsledky. Jeden z nich je ten, že dochází ke ztrátě vědomí toho, kdo je člověk. Bez filosofie nevíme, kdo jsme, odkud přicházíme, kam směřujeme a jaké základní volby bychom v životě měli učinit. Obrat „tragická neznalost“ je v tomto případě zcela namístě.

N: Pokud by tomu tak bylo, neměl bych co namít-
nout. Je však asi těžké najít filosofa, který by svůj obor
dokázal představit skutečně atraktivně. Jak by tedy
měl postupovat?

F: Stejnou otázku si kladl právě zmíněný Platón. Byl
si vědom toho, že filosofie je pro člověka prostřed-
kem spásy. Měla pro něj přímo náboženský význam.
Filosofie i náboženství nejsou skutečnosti, které se ve
světě vyskytují jako běžně dostupné předměty. Jsou
ze své podstaty závislé na *zprostředkování*. A to může
být dobré anebo špatné. Napadá mě určitá souvislost
s jedním novozákonním textem. Svátý Pavel vycházel
z toho, že židovský národ byl vyvolen k tomu, aby se
z něj narodil Spasitel národů. Židé tedy měli sehrát
roli zprostředkovatelů. Na jejich životě mělo být všem
patrné, že existuje Bůh a jaký tento Bůh je. Jde v zá-
sadě o takřka nadlidský úkol – svědčit o Tom, který
člověka ve všech směrech přesahuje. Vzniká tedy
nebezpečí, že úkol zprostředkování nebude dobře
vykonán. Stačí se začíst do textů Starého zákona a po-
chopíš, že Židé tuto úlohu permanentně nezvládali.
Svátý Pavel to v listu Římanům shrnuje a nebere si
přitom vůbec žádné servítky. Čteme zde: „Ty si říkáš
žid, spoléháš na Zákon, honosíš se Bohem a znáš jeho
vůli. Dovedeš rozeznat to, co je lepší, protože jsi po-
učen Zákonem. Jsi přesvědčen, že jsi vůdcem slepých,
světlem těch, kdo jsou ve tmě, vychovatelem nerozum-
ných, učitelem nedospělých, poněvadž máš v zákoně
pravidlo pravého vědění. Ty tedy jiného učíš, a sám
sebe neučíš? Kážeš, aby se nekradlo, a kradeš? Říkáš,
že se nemá cizoložit, a cizoložíš? Modly si hnusíš,
a modly z jejich chrámů si bereš? Zákonem se honosíš,
a přestupováním Zákona Boha zneuctíváš? Vždyť *vaši*

vinou se o Bohu mluví mezi pohany rouhavě, jak říká Písmo.“

N: Netušil jsem, že apoštol Pavel byl takový antisemita!

F: Pleteš si pojmy. Citovaný text nemá s antisemitismem nic společného. Židé v něm nejsou kritizováni kvůli svému židovství, nýbrž naopak kvůli nevěrnosti tomu, co skutečné židovství obnáší. Proč však onen text uvádím? Něco podobného se děje i v oblasti filosofie. Existují filosofové, kteří nejsou hodni tohoto jména. Káží na všechny strany o kritičnosti, dialogu a zodpovědném hledání, ale ve svém myšlení nic z toho neuplatňují. *Jejich vinou se o filosofii mluví mezi lidmi pohrdavě.* A přesně tomu chtěl Platón zabránit. Když už do své školy někoho přijal, bylo to spojeno s velmi přísnými podmínkami. Dnes filosofické fakulty berou prakticky každého, protože od počtu studentů se odvíjí výše financí, které jsou příslušným vzdělávacím institucím přidělovány. Platón by se takového přístupu zděsil. Jeho pohled se upíral do minulosti, přítomnosti i budoucnosti adepta na filosofické studium. Záleželo mu na tom, jaký život má již za sebou, jaké dispozice mu jsou v současnosti vlastní a jak by asi mohl v budoucnosti s filosofickým vzděláním naložit. Všechny tyto ohledy hrály velkou roli.

N: Tak to nemyslíš vážně! Kdybys na zájemce o filosofii kladl tak vysoké nároky, měl bys jich jako šafránu. Filosofické fakulty by zely prázdnotou a celá tvoje slavná filosofie by se postupně odebrala do říše zapomnění. Zkrátka, filosofie by zanikla.

F: Mně se spíš zdá, že zánik filosofie je naopak spojen s dnešními oficiálními filosofickými institucemi a že kdyby se vyprázdnily, filosofii by to spíše prospělo.

N: O tom se teď s tebou nebudu hádat. Raději mi vysvětlí, jak Platón k filosofii přistupoval. Jinak si budu myslet, že ve vztahu k akademické oblasti podléháš nějakému iracionálnímu resentimentu.

F: Dobře, že jsi zmínil akademický svět. Hned se k němu vrátím. Představ si, že se nám uchovalo svědectví o tom, jak jedno přijímací řízení u Platóna probíhalo. Účastnil se ho sicilský vládce Dionýs a sám Platón nás o tom zpravuje. Abych tě dlouho nenapínal, prozradím jeho konečný výsledek: Dionýs neuspěl a nebyl mezi Platónovy žáky přijat.

N: A na čem pohořel? Dostal snad od Platóna nějaké chytáky?

F: Vůbec ne. Platón mu jen naznačil, za jakých podmínek se u něj filosofie studuje. Požadoval nejen vysoké nadání, ale i určitý životní styl – disciplínu, schopnost snášet dlouhodobou námahu, všestrannou askezi. Dionýs to odmítl a tvrdil, že se lze filosofii naučit z přednášek. Proto ho Platón odmítl přijmout.

N: Za tohle bych Platóna poslal k čertu. Když se nad tím zamyslíš, musíš uznat, že se lidem neoprávněně montoval do soukromí. Asi měl obsedantní sklon k jejich ovládnutí. Chtěl být jejich nezpochybnitelným guruem, kterého jeho žáci poslouchají na slovo. Do takové školy bych tedy rozhodně chodit nechtěl. Jen si představ, jaké by to bylo, kdyby přijímací komise na filosofické fakultě ukládala uchazečům povinnost žít

určitým stylem! Ministerstvo školství by takovou školu okamžitě a zcela oprávněně zavřelo!

F: Věci se mají trochu jinak. Platón založil svou Akademii a byl jejím prvním ředitelem. Byl přesvědčen, že filosofie není jen intelektuální činností, nýbrž rovněž i *životním stylem*. Myšlení totiž není v člověku oddělené od jeho ostatních rozměrů. I jiné složky našeho bytí mají na naše myšlenkové výkony větší či menší vliv. Stačí uvést lidské emoce! Ty dokážou naše myšlení ovlivňovat ve větší míře, než si běžně připouštíme. Jejich ukáznění je naprosto nezbytné. Platón vycházel z toho, že existuje *korespondence mezi určitým stylem života a schopností chápat určité důležité pravdy*. Kdo se svým životem odchyluje od přirozeného mravního zákona, tomu se jeho rozum postupně zatemňuje a některé filosofické závěry se mu nutně jeví jako absurdní. A přitom může mít bravurní inteligenci třeba v matematice nebo v historii. Když se pak takový člověk angažuje na poli filosofie, což se také nezřídka stává, zůstávají za ním obrovské škody. Tomu chtěl Platón rozhodně bránit, a proto uplatňoval již při počátečním výběru uvedená opatření. V podstatě jednal podle zásady, kterou o několik století později ohlásil Kristus: „Blahoslavení čistého srdce, neboť budou vidět Boha.“ V této zásadě je čistota srdce uvedena jako nezbytná podmínka vidění Boha. Pokud je srdce člověka nečisté, je pro něj nemožné chápat věci božské. Platón tomu dobře rozuměl. Lidsky relevantní pravdy lze pochopit jen za předpokladu dobrého mravního rozpoložení člověka. S tím souvisí i výzva, aby se perly neházely sviním, neboť ty nabízené skvosty rozdupou a ještě se obrátí proti těm, kdo jim je nabízejí. Proto se současné akademické instituce podstatně liší od té platónské.

V nich se lidé scházejí, aby na pracovišti společně strávili pár hodin ze dne, a poté opět odcházejí domů. Morálka je z jejich odborností záměrně vyloučena a bylo by mylné se domnívat, že jde-li o filosofii, nijak se to na jejich výsledcích nepodepisuje. Naopak členové Platónovy Akademie žili společně po mnoho let a podrobovali se všestranné disciplíně, která se rozhodně netýkala jen vědeckého bádání. Z tohoto hojného soužití a soubytí, během něhož vzájemně třbili své názory, se rodily hluboké vhledy do podstaty lidského života. O ničem jiném Platónova Akademie nebyla a jinou cestu k filosofii nenabízela.

12. ÚZKÁ STEZKA FILOSOFIE

N: Jsem rád, že tě opět vidím. Měl bych na tebe jednu otázku, která mi již dlouho leží v hlavě. Už několikrát jsem narazil na názor, podle něhož je základním motivem lidského jednání láska. Pátral jsem po zdroji tohoto přesvědčení a s překvapením jsem zjistil, že je velmi starý. Byl vlastní již antickým filosofům Sokratovi, Platónovi i Aristotelovi. Nechápu, jak si něco takového mohli myslet. Vždyť to odporuje základní lidské zkušenosti. Kolik lidí ve svém životě jedná z lásky? Mám hluboké pochybnosti, že někdo takový vůbec existuje. Mnohem rozumnější je vidět základní motiv našeho jednání ve slasti, potřebě, vlastním užítku. Tedy v něčem, co je sice mnohem méně vznešené než láska, avšak rozhodně více odpovídající realitě lidského života.

F: Proč spojuješ lásku se vznešeností?

N: Protože láska nehledí na slast, potřebu a vlastní užitek. Láska je altruistická, zaměřuje se na radost, potřebu a užitek druhého člověka, a to i v případě, že je to pro milujícího spojeno s bolestí, a dokonce třeba i s vlastní škodou.

F: Takže jednání, které je motivováno vlastním uspokojením, osobní a soukromou potřebou nemá s láskou vůbec nic společného?

N: Ani v nejmenším. Jde o její naprostý protiklad. Altruismus a egoismus se zcela vylučují. Zmínění filozofové se asi snažili člověku předložit nějaký vysoký ideál, ale ve skutečnosti ho umístili do nedosažitelné sféry. Ignorovali faktický stav věcí a nevzali v úvahu, že člověk jedná jen ze sobeckých důvodů.

F: I kdyby tomu tak bylo, omyl by nebyl na jejich straně, nýbrž na straně tvé. Egoismus totiž není protikladem lásky vzaté v obecném smyslu slova, nýbrž jen lásky v určitém specifickém významu.

N: Tomu nerozumím. Jak by se egoismus mohl s láskou nevylučovat? To nedává vůbec žádný smysl.

F: Ale dává. I egoista je ve svých volbách a ve svém jednání veden láskou – nepřiměřenou láskou k sobě. Anebo tomu tak není?

N: No, máš pravdu, ale nějak to nedokážu dešifrovat. Vždyť všichni jaksi spontánně cítí, že sobectví se s láskou neshoduje. Jak to, že se láska skrývá i v jeho základě?

F: Kdyby ses více zamyslel, přišel bys na to. Jde o to, že sobectví je *přehnanou, nepřiměřenou* láskou k sobě samému. Nekoliduje tedy s láskou v obecném smyslu, nýbrž jen s láskou přiměřenou, s láskou v autentickém pojetí.

N: Teď mi to začíná být jasné. Egoismus je sice také nesen láskou, ovšem láskou pokřivenou. Když jsem zmínil Sokrata, Platóna a Aristotela, mysleli to takto, anebo nějak jinak?

F: Mysleli to přesně způsobem, který jsi naznačil. Věděli o všepřonikající moci lásky a uvědomovali si,

že lze tuto moc zneužít podobně jako třeba moc politickou.

N: To je zajímavé. Mohl bys mi říct, v čem třeba spatřovali příčinu, díky níž dochází k deviaci přiměřené lásky?

F: Vzhledem k tomu, v jaké situaci se dnes nacházíme, nebude na škodu připomenout to, co patří k výraznému poselství Platónovy filosofie. Současný západní člověk je přesvědčen, že kritické myšlení lze uplatňovat pouze v rámci zkušenosti. Žádné meta-empirické poznání se dnes již nepřipouští. Jelikož se modernímu člověku skutečnost zúžila na hmotný vesmír, ukládá si povinnost držet se ve striktních mezích empirie. Ten samý přístup aplikuje i na sebe samého. Člověk chápe sám sebe jako komplexní hmotnou bytost. Odmítá uznat, že by mu bylo vlastní i něco netělesného. Sokrates, Platón i Aristoteles byli jiného názoru. Redukce člověka na hmotu jim připadala absurdní. Měli řadu důvodů, proč se vůči materialismu vymezovali. Jeden z nich ale souvisel i s problémem základní motivace lidského jednání. Byli si vědomi, že pokud by člověk byl pouze tělem, propadl by se nevyhnutelně do nepřekonatelného sobectví a ztratil by lidskou tvář. Jeho duševní život by zcela zdegeneroval.

N: Tak tomu nerozumím. Proč by mělo mít materialistické pojetí tak drastické důsledky. Vždyť stejně jako dnes žila jistě i v antice celá řada materialisticky smýšlejících lidí. Doufám, že mi nebudeš tvrdit, že se z nich kvůli tomu staly nějaké lidské trosky.

F: To určitě ne. Jedna věc je materialismus vyznávat a druhá věc je materialismus důsledně žít. Podle

Platóna je samotná vnitřní povaha filosofie hluboce anti-materialistická. Ukazuje, že filosof se po celý život snaží odpoutat od nadbytečných požadavků vlastní tělesnosti. Kdo to nedokáže, kdo si neosvojí asketický životní styl, nemůže být opravdu dobrým filosofem.

N: Nic přehnanějšího jsem ještě neslyšel. Netušil jsem, že Platón padl za oběť takové manichejské představě.

F: Nic manichejského na tom není. Pokusím se ti přiblížit Platónovo stanovisko. Začnu otázkou. Myslíš si, že každému člověku je vlastní určitá fyzická konstituce a určité psychické rozpoložení?

N: Samozřejmě, jinak by se přece nemohlo jednat o člověka.

F: A jak jsi k tomuto poznání dospěl? Když to tvrdíš skutečně o *každém* člověku, máš na mysli lidi všech dob a všech míst. Žádnou osobní zkušenost jsi s nimi z principu učinit nemohl. Většinu lidí jsi nepoznal a nikdy ani nepoznáš. A přesto o nich tvrdíš, že jsou tělesnými bytostmi s určitým psychickým životem. Odkud to tedy víš?

N: Hm, no, jak bych to řekl? Rozšířil jsem svoji vlastní zkušenost s konkrétními lidmi na lidi, které jsem osobně nepoznal. Je mi jasné, co mi řekneš: jak něco takového mohu udělat a věřit v platnost takového zobecnění. Uvědomuji si, že je to obrovský problém. Nikdy jsem se nad ním vážně nezamyslel.

F: Je dobré, že sis tuto potíž uvědomil. Ale nechme ji nyní stranou. Platón uvažuje takto. Naše tělesnost nás situuje do zcela konkrétního časoprostoru. Existují zde a nyní. Moje myšlení ale kontaktuje i skutečnosti,

kteřé tyto úzké hranice zdaleka přesahují. Jsem třeba schopen myslet na věci dávné minulosti anebo na skutečnosti, které smyslově nijak nevnímám. Mohu uvažovat o tom, co se nyní děje v Americe či v Rusku, ačkoliv na těchto místech nejsem fyzicky přítomen. Mé myšlení se vyznačuje obrovským rozletem, který se zastavuje až u samotných hranic reality. Už to je velmi zvláštní a signalizuje to, že člověk není redukovatelný jen na tělo. Kdybychom byli pouze naším tělem, oblast našeho poznání by se zúžila na to, co aktuálně právě vnímáme. Ztratili bychom poněti o celku skutečnosti, jejíž hranice jsou v nedohledné vzdálenosti od nás.

N: To jistě stojí za úvahu. Ale jak je to s tou askezí filosofa?

F: Platón ví, že naše nejhlubší bytostná povaha není tělesná. Jsme ale na tělesnost osudově vázáni. Všiml si, že tělo má obrovskou přitažlivou sílu, je schopné naprosto upoutat naši pozornost. Materialisté jsou toho jasným příkladem. Tato přitažlivá síla se projevuje různě, její hlavní projev však spočívá v slasti. Slasti nás psychologicky poutají k tělu a tato vazba se může stát natolik silnou, že odsouvá do pozadí a oslabuje v nás to, čím naše tělo přesahujeme. Platón tento rozměr našeho života nazývá racionální duší. Aby člověk uhájil tuto dimenzi svého života, musí se postavit na odpor vůči oné silné tělesné přitažlivosti a začít bojovat o co největší „prostor“ pro rozumovou duši, pro její specifickou činnost. Jen tak jí umožní vydat se za jejím posledním cílem, který neleží v oblasti hmotné skutečnosti. Platón člověka v zásadě myslí na způsob dvou spojených nádob těla a duše. Čím více budeme plnit jednu nádobu, tím více vyprazdňujeme

tu druhou. Člověk se tedy ukazuje být bytostí neharmonickou, rozpolcenou. Sestává z momentů, které nelze současně uspokojit. Čím více péče věnujeme tělu, tím méně ji zbývá pro duši a naopak. Jenže zatímco tělo se může spokojit s málem, duše se s málem nikdy nesmíří. Je v ní touha po nekonečnu. Má-li Platón pravdu, že poslední identita člověka leží v duši, je tím udán i základní směr autentického lidského života. Tělesné je to, co je z principu pomíjivé a podléhá dynamice *naplnění–vyprázdnění*, která se bez přestání opakuje. Nenasytnost tělesných žádostí představuje nebezpečnou past. Po nasycení přichází nový stav lačnosti, který je nutné opět překonat nasycením. Čím více a intenzivněji se sytíme (jídlo, pití, sex, drogy), tím větší „díry“ (žádosti) po sobě vyprchaná sytost zanechává. A tím větší dávku (jídla, pití, sexu, drog) si napříště musíme dát. Postupně dochází k dezintegraci člověka, k rozrušení lidského řádu a člověk končí jako troska. Přehnaná láska k tělu je plná jedu a vede ke smrti. Jinak je tomu u dynamismu duše. Rozumová duše má retenční schopnost. Přijatá duševní strava (pravda, dobro, krása) v ní na rozdíl od tělesné potravy zůstává a stává se základnou pro další příjem týchž „látek“. Prostřednictvím poznání a chtění duše postupně získává velké vnitřní bohatství a sama ze sebe se buduje, roste a zraje. Opírá se přitom o hodnoty, které existují nezávisle na ní – o pravdu a dobro. V nich se má člověk bytostně zakotvit, „zabydlet se“ v nich. Platón je považuje za božské, a proto vykresluje člověka jako bytost, která touží „přebývat v božské sféře“. K ní směřuje jako k domovu a usilovně se snaží utéct před prokletím pomíjejícího. Toto prokletí je na naší tělesnosti více než patrné. A právě proto je

potřeba nastoupit na úzkou stezku askeze, o níž jsme před chvílí hovořili. Je to cesta lásky k pravdě a dobru, která vede k životu.

N: Mám zase o čem přemýšlet. Máš-li pravdu, pak je i moderní materialistické myšlení pod vládou tohoto smrtelného prokletí.

13. POTŘEBA CTNOSTÍ

N: Co to čteš za knihu? Takhle silný spis už jsem dlouho neviděl.

F: Je to kniha o etice. Pojednává o jednání člověka v souladu s ctnostmi, tedy se získanými mravními kvalitami, které za všech okolností udržují kurz našich myšlenek i činů směrem k dobru jako k absolutní hodnotě.

N: K dobru jako k absolutní hodnotě? Ono něco takového existuje? Děláš si ze mě legraci, anebo chceš hned na počátku mezi námi vyvolat spor? Dobro je přece navýsost relativní pojem, a proto mu každý dává odlišný obsah. Pro jednoho je dobrem to, pro jiného zase ono.

F: Záleží, jakou úroveň dobra máš na mysli. Jsou dobra, pro něž tebou vyslovená charakteristika platí. Pro někoho je nyní dobré jít na procházku, pro jiného zase pohovět si v posteli. Když se však posuneme o řád výš, můžeme se zeptat, zda neexistuje ještě nějaké základnější dobro. Něco, co svým jednáním sledují všichni lidé, třebaže jsou jejich konkrétní skutky velmi rozdílné. Nemohli bychom zaměřovat stejný cíl, kdybych teď zůstal na pohovce a ty ses šel provětrat do lesa?

N: Stejný cíl? To těžko. Ty by sis chtěl oddychnout a já podstoupit sportovní výkon. Tyto dvě činnosti nemají nic společného.

F: Ale já bych svým setrváním na gauči dosáhl uspokojení, k němuž bys ty dospěl chůzí v přírodě. Naše uspokojení by nás i přes rozdíl našich aktivit spojovalo. Staří filosofové říkali, že všichni lidé touží po štěstí a každý se ho snaží uchopit prostředky, které považuje za vhodné.

N: No, něco na tom možná je. Takže tím společným dobrem, které ty i já a vůbec všechny lidské bytosti svým jednáním sledují, je vlastní spokojenost jako absolutní, cílová a nejvyšší hodnota? Proti tomu nic nemám. Jen mi není jasné, proč do toho pleteš nějaké ctnosti?

F: Nějaký příklad by mohl leccos objasnit. Představme si člověka, který zjistí, že na jedné vysoké a těžko přístupné hoře se skrývá vzácný poklad. Stačí se ho zmocnit a jeho existence je bohatě zajištěna. Láka-
vější příslib životní spokojenosti bys těžko hledal. Do výstupu na vrchol ho nikdo nemusí pobízet, jeho touha po zbohatnutí je dostatečně silná, takže ani není schopen čelit nutkání, které ho k vydání se na cestu bezprostředně ponouká. Vyrazí tedy bez okolků za svým cílem. Zpočátku jde všechno hladce, ale brzy se terén stává strmější a náročnější. V některých úsecích je stezka velmi úzká a vede nad hlubokými propastmi. Nezkušený lezec se vystavuje vysokému riziku zřícení. Co asi udělá, když na takové kritické místo dorazí?

N: Bude v pokušení se vrátit. Asi bude postávat před nebezpečným úsekem a svádět nelehký vnitřní boj. Touha po pokladu ho bude mocně táhnout k cíli, přirozený strach z možného pádu do hlubin ho zase bude odrazovat od pokračování v expedici. Jestliže však vyhodnotí riziko jako příliš vysoké, obrátí se a sestoupí

zpět do údolí. Leda že by byl natolik odvážný, že by se kritické místo pokusil zdolat.

F: Popsals to dobře. Ten člověk se patrně bude nacházet ve vykresleném rozpoložení. Zdá se mi však, že ti při tvém výkladu uniklo něco důležitého.

N: Důležitého? Nevím, o čem mluvíš.

F: Řekni mi, aby onen lezec překonal nebezpečné úskalí a pokračoval směrem k vrcholu, musí disponovat určitou kvalitou.

N: Aha, myslíš odvahou? Tu určitě potřebuje, ale vůbec bych toto jeho vnitřní hnutí neoznačoval za ctnost, jak bys mě jistě rád ihned poučil. Stačí krátkodobé vyburcování jeho vnitřní energie a obtížný úsek může překonat bez újmy na zdraví.

F: Myslíš, že se smí spolehnout na momentální schopnost stimulace svých vnitřních energií? To se mu může zdařit možná jednou, dvakrát. Ale co když je podobných překážek na horské trase vícero? Pak by bylo mnohem rozumnější opřít se o rys charakteru, který jsi nazval odvahou. Spočíval by v trvalém sklonu k jednání určitého typu ve chvílích vyvstalého nebezpečí. Opakované překonávání úskalí by pak už nebylo věcí náhody, nýbrž výsledkem činnosti přiměřené k obtížným situacím. Ostatně, náhoda je v opakovaném úspěšném jednání vyloučena. Co je náhodné, nastává zřídka. Opakovaný výskyt něčeho předpokládá adekvátní důvod tohoto výskytu. V případě jednání, které vykazuje nadprůměrné rysy jako reakce na nadprůměrné nároky situace, se jedná o ctnost.

N: Uznávám, že při takovém rizikovém výstupu by šlo náhodně přejít přes jedno, dvě, možná tři kritická místa. Pokud by cesta byla poseta těžkými nástrahami, mohl by uspět pouze zkušený horolezec. A kdyby náročnost terénu přesáhla určitý stupeň, nešlo by se přes něj dostat bez přiměřeného horolezeckého vybavení.

F: Nelze než souhlasit. Zkušenost, o níž ses zmínil, je při putování za skutečným životním uspokojením nezbytná. Ctnost není nic jiného než kvalita, která vzniká v dané schopnosti – rozumu, vůli, emotivních hnutích – opakovaným jednáním určité povahy. Když opakovaně bezchybně vyřeším nelehké matematické úlohy, získávám jistou myšlenkovou kvalitu, díky níž jsem způsobilý řešit nové matematické příklady úspěšným způsobem. Pravděpodobnost, že ve výpočtu dospěji ke správnému výsledku, je u mě vyšší než u člověka, který se matematikou a počítáním úloh nikdy nezabýval. Všimni si, že nejde jen o aktuální matematické znalosti, které se dají systematickým studiem získat. Jde rovněž o jakousi kapacitu umět řešit úlohy, při nichž si s pouhou aplikací toho, co již znáš, nevystačíš. Musíš přitom použít ještě něco víc než asimilované matematické vědomosti. Klidně to můžeš označit za „myšlenkovou zkušenost“ v oboru matematickém. Určitě se mnou budeš souhlasit, když řeknu, že podobné zkušenosti lze získávat v jakémkoliv jiném oboru a nejinak se to má i v oblasti praktického lidského konání. Patříčnou zkušenost musí mít třeba řemeslník. A máme-li dojít k jádru našeho problému, bez zkušenosti se člověk neobejde ani při řešení mravních obtíží, jimiž je náš život přímo přeplněný.

N: Mravní zkušenost? V čem by měla spočívat?

F: Snad o tom nemusím dělat nějakou učenou přednášku. Zamysli se nad svou vlastní, každodenní zkušeností.

N: Zkušeností s čím? Nechápu, co mi chceš sdělit.

F: Tak mi třeba pověz: vyskytují se ve tvém životě situace, kterým se záměrně vyhýbáš?

N: Převedl jsi hovor na dosti delikátní rovinu. V zájmu vyřešení „našeho případu“ ti odpovím zcela upřímně. Od určité doby jsem přestal chodit s kamarády na pivo. Několikrát jsem se jimi nechal zlákat a nikdy to nedopadlo dobře. Nezůstalo totiž jen u jedné či dvou rund. Do restaurace jsem vstupoval po dvou, odchod jsem už absolvoval po čtyřech.

F: Dík za upřímnost. Teď se na tvou zkušenost podívejme zblízka. Určitá situace tě staví do pozice, kterou nezvládáš. Jednáš způsobem odporujícím tvému zájmu. Nevede k cíli, který v jiných případech pravidelně sleduješ – ke spokojenosti. Naopak, taková setkání končí nespokojeností, fyzickou a psychickou nelibostí, výčitkami. Po několikerém selhání jsi byl s to pochopit, že by nebylo dobré další experimenty hazardně opakovat. Je rozumné se jich zcela vzdát. Vrátime-li se k příkladu horolezce, je to, jako kdyby přešel pár obtížných míst, ale vždy si přitom přivodil nemalá zranění. Po opakované zkušenosti s vlastní neschopností zdolat náročné pasáže bez újmy by musel uznat, že není rozumné ve výstupu pokračovat. Další cesta by se mu mohla stát osudnou.

N: Takovou zkušenost má asi úplně každý. Ale kde je zde místo pro mravní kvality zvané ctnosti?

F: Už to, že máš sílu pravidelně odmítat pozvání přátel na posezení u piva, vychází z ctnosti. Nebo je pro tebe vyhýbání se jejich setkávání v restauraci snadné?

N: Ze začátku jsem se přitom musel kousat do rtů, stálo mě to mnoho odříkání. Po určitém čase se mi začalo říkat „ne“ podstatně snadněji.

F: Protože jsi postupně získal kvalitu k odporu. Každé nové odmítnutí ji posilovalo a zároveň se dělo ve shodě s ní. Aristoteles nazývá toto svobodné přeformátování naší vůle „druhou přirozeností“. Jakmile ji dlouhodobým bojem získáš a vykonáš skutek, který se jí ničím neprotiví, prožíváš přitom uspokojení. Odtud ona pozdější snadnost odmítat svůdné nabídky. Nyní si ale představ, že se přece jenom opakovanému setkávání s přáteli za ohrožujících okolností nevyhneš, protože to není z nějakého důvodu možné. Budeš potřebovat nové zdroje rezistence. Bez nové kvality – klasikové by řekli bez ctnosti síly a umírněnosti – nebezpečí nezdoľáš. Pomysli, že náš život není restaurace, kterou můžeme jen tak opustit či horský terén, z něhož se můžeme vrátit do nižších a schůdnějších poloh. Dostáváme se během něj nevyhnutelně do nelehkých situací, v nichž prostě musíme jednat, a ústup nelze nijak uskutečnit. Bez patřičných kvalit, bez intelektuálních a mravních ctností pak nutně selháváme. Zabývali jsme se silou k pasivní rezistenci, nicméně v životě na nás rovněž doléhá nezbytnost přibližovat se aktivně k námi nezvolenému, do naší přirozenosti vepsanému cíli. O to výraznějšími kvalitami tudíž musíme disponovat. Doufám, že se už nedivíš, když mě vidíš vnořeného do studia knihy o ctnostech.

N: Čti si klidně dál. Musím si o našem rozhovoru v klidu popřemýšlet. Stále jsem se nezbavil určitých pochybností. Již nyní se ptám, proč bych měl svou životní satisfakci hledat na nějaké „vysoké hoře“ a nezískat ji pohodlněji bez riskování nad propastmi. Příště si o tom promluvíme a mám nejasné tušení, že se naše diskuze nebude odvíjet tak hladce jako dnes.

14. CO NÁM NAZNAČUJE PŘIROZENÝ MRAVNÍ ZÁKON?

N: V našem minulém rozhovoru jsi beze všeho předpokládal, že člověk má hledat své životní naplnění na „vysoké hoře“. Na to se těžko přistupuje. Opravdu leží cíl lidské existence tak vysoko? Většina lidí se spokojuje s všedními radostmi, které jsou docela snadno dostupné a pro jejichž dosažení není nezbytné podávat nějaké heroické výkony. Jsem přesvědčen, že radost a potěšení je jádrem života a prokutat se k němu nemusí být zase až tak obtížné.

F: Nabídl bych ti trochu jiný pohled. Někteří staří filosofové si položili otázku po poměru mezi radostí, životním naplněním a lidskou dokonalostí. Došli k závěru, že autentické štěstí je důsledkem dokonalosti. Proto doporučovali, aby se člověk na štěstí primárně nesoustředil, neboť přímo ho dosáhnout nelze. Je nutné se za ním vydat „oklikou“, právě přes skutky, které nás jako lidi zdokonalují. Kdo uvedený vztah mezi štěstím a dokonalostí převrátí, dospěje obvykle k opaku toho, co zamýšlel. S životní spokojeností se nakonec musí rozloučit.

N: Ještě jsem nepotkal nikoho, kdo by přemýšlel tímto způsobem. Lidé, pokud jim to okolnosti umožní, se přece zaobírají bezprostředně tím, co jim spokojenost přináší. Někaké spekulace o „lidské dokonalosti“ jim

jsou zcela cizí. Proč filosofové zavírají oči před touto realitou? Vnášejí do skutečnosti lidského života jakési podivné požadavky na dokonalost a přitom jim uniká, že dokonalost je nedostižná chiméra. Údělem člověka je naopak nedokonalost a v umění žít s ní spočívá pravá životní moudrost.

F: Jistě, umět přijmout limity našich životů je bezesporu součástí opravdové moudrosti. Náročný ideál lidské dokonalosti tím však ze světa nesprovedíš. Všechny skutky, které jsou vykonány ve shodě s přirozeným mravním zákonem, jsou jako stavební kameny, z nichž postupně roste krásný chrám opravdového lidství, zatímco všechny činy, jenž tomuto zákonu odporují, v nás nic hezkého a pevného nebudují. To jsou dva velmi rozdílné styly vedení života. Každá stavba, která má za něco stát, musí být zhotovena v souladu s určitými zákony. Když při její realizaci uděláš konstrukční chybu, má to svoje následky. Je-li malá a zanedbatelná, nic strašného se neděje. Je-li však závažná, kvalitu stavby to výrazně sníží, a někdy se může dokonce stát, že se po určité době zřítí. „Její pád je veliký“, jak kdysi poznamenal jeden významný učitel duchovního života.

N: Jen mě utvrzuješ v mém názoru o falešnosti filosofických spekulací a o jejich odtažitosti od konkrétní podoby našich životů. O jakém pádu tady mluvíš? Kdyby tě poslouchalo malé nezkušené dítě, asi by této pohádce naivně uvěřilo. Jak by pak vypadala jeho představa o lidském životě? Vůbec by neodpovídala faktickému stavu lidských záležitostí. Myslelo by si, že kdo jedná určitým způsobem, například kdo lže, krade, podvádí, zabíjí apod., stává se postupně lidskou

troskou, která se nakonec pod vahou svých zločinů zhroutlí, kdežto lidé tzv. bezúhonní čišší životní energií a kráčí úskalími své existence jako nějáci supermani. Když by pak povyroستlo a porovnálo své představy s realitou života, s údivem by zjistilo, že bylo oklamáno. Vždyť by nemohlo nevidět, že poměry jsou zcela opačné. Lidem bez skrupulí se daří mnohem lépe než těm, kteří berou na druhé neustálé ohledy. S přibývajícím věkem by začalo přemýšlet a bylo by schopné nahlédnout příčinu takové situace. Pochopilo by, že v životě není nic zadarmo, že si vše musíme nějak vydobýt. Kdo nemá silné lokty a chce hrát fair play životní hru, je nutně předběhnout těmi, kdo si s nějakými pravidly slušnosti nelámou hlavu. Pak už je na něm, jaké rozhodnutí učiní. Zůstane-li zaklet ve své infantilní mentalitě, bude i nadále věřit v „sílu dobra“ a prožije svou existenci na pokraji společnosti jako oběť lidí, kteří na rozdíl od něj pochopili, jaká cesta vede k životnímu úspěchu a naplnění. Možná se z něj stane filosof jako ty a bude donekonečna rozprávět sterilní teorie o přirozeném mravním zákonu ohleduplnosti, o spravedlnosti jako respektu domnělých práv druhých, o právním státě apod. Ti chytřejší, kteří se ve společnosti dostanou do nejvyšších pater, ho v tomto snění klidně ponechají a možná ho v něm i podpoří, neboť bude nechtěně spolupracovat na dosahování jejich cílů. Pro držitele politické moci je dobré nechat vytvářet dojem o altruistické povaze člověka, protože to v lidech tlumí jejich dračí apetit po slasti a moci. Takové „dobrácé“ poddané je snadnější ovládat.

F: Ty v „sílu dobra“ nevěříš? Sázíš na „sílu zla“, jejímž užitím je možné dospět k naplnění lidského života?

Nepřijímáš, že by existoval přirozený zákon ohleduplného jednání, jehož dodržování je pro nás závazné?

N: Zdá se mi, že přemýšlíš poněkud chaoticky a podle archaických stereotypů, které už dnes nemůže brát nikdo rozumný vážně. Možná se budeš divit, ale i já jsem rezolutním zastáncem existence přirozeného mravního zákona. Nepatřím k těm, kdo všechno relativizují. Nečekej proto ode mne, že začnu vykládat o neobjektivitě rozdílu mezi dobrem a zlem. Naopak. Naprosto každý tento rozdíl ve svém životě připouští, i ten, kdo to otevřeně popírá.

F: To mě těší. Abych se alespoň trochu zastal filosofů, dovolím si ti připomenout jednu starou myšlenku, s níž přišel řecký myslitel Aristoteles. Jako svědek působení sofistů měl dostatečnou zkušenost s těmi, kdo zcela relativizovali myšlenkovou i praktickou činnost člověka. Proto se s jejich postoji musel vyrovnat. Víš, jak na to šel? Poukážem na zkušenost, k níž se i ty tak rád utíkáš. Představil si kovaného relativistu, který popírá objektivní rozdíl mezi pravdou a omylem, dobrem a zlem. Položil si otázku, jak se takový jedinec zachová, když se před ním při chůzi náhle objeví propast. Říká, že se jí zcela jistě vyhne a bude pokračovat dále ve své cestě. Tím ale dokáže, že považuje za nestejně „spadnout do propasti“ a „nespadnout do propasti“, a že první alternativu hodnotí jako zlo, kdežto tu druhou jako dobro. Kdyby tomu tak nebylo, pokračoval by klidně směrem vpřed a před pádem do hlubin by nijak necouvl. Aristotelova myšlenka je taková, že člověk činící rozdíl ve svém praktickém chování ho musí činit i ve svém etickém hodnocení a ve svém myšlení. Neboť kdyby byl skutečně přesvědčen, že dobro a zlo,

pravda a omyl jsou libovolně zaměnitelné, žádnému nebezpečí by se nevyhýbal.

N: Nad touto argumentací jsem poněkud v rozpacích. Nevidím, jak by mohla osvětlit objektivitu rozdílu mezi pravdou a omylem či dobrem a zlem. Vždyť je snadné namítnout, že onen člověk se vyhnul propasti ne proto, že by pád do ní byl něčím objektivně nedobrym, nýbrž proto, že to odpovídalo jeho čistě subjektivní preferenci.

F: Tak čistě subjektivní asi nebude. Aristoteles je přesvědčen, že by se stejným způsobem zachoval úplně každý mentálně zdravý jedinec. Jaká to vzácná shoda subjektivních preferencí! Údajná relativnost se nám nějak vytratila! Také bych rád rozptýlil tvou obavu z neúplné důkazní síly uvedeného příkladu. Nejde o rigorózní důkaz, nýbrž o neukončitelně opakovatelnou sérii konkrétních příkladů, které kladou dost výrazný otazník nad bezstarostné výroky relativistů popírajících objektivitu rozdílu mezi výše zmíněnými hodnotami.

N: O tom mě přesvědčovat nemusíš. Sdělil jsem ti přece, že se k řadám relativistů nepřipojuji. Jsem zastáncem existence přirozeného mravního zákona jakožto normy, která rozlišení mezi dobrem a zlem dovoluje a umožňuje.

F: Pak mizí předmět našeho sporu. Zastávám úplně stejnou pozici jako ty.

N: Až na jeden malý detail. Ty ve svém dospělém věku stále ještě věříš pohádce o altruistické, nesobecké povaze člověka, zatímco já se řadím k životním realistům, kteří se podobné iluzi neoddávají. Člověk je podle mě

přirozeně sobecká bytost, která hledí primárně na svůj vlastní zájem a v druhých spatřuje konkurenci a ohrožení pro svůj život. Tím rozhodně neříkám, že z toho nutně plyne model života podle maximy „člověk člověku vlkem“. Naše sobectví je prosvíceno inteligencí, která je nám vlastní. Kdo má všech pět pohromadě, nebude své zájmy prosazovat bezohledně a s otevřeným nepřátelstvím vůči druhým. Bude se snažit získat druhé na svou stranu a zapojit je do svého vlastního životního projektu, který spočívá v dosažení životní spokojenosti. Proto se musí snažit ostatní přesvědčit, že podílet se na jejím dosažení je i v jejich zájmu. To záleží na jeho strategických schopnostech.

F: Už chápu. Oba dva zastáváme existenci přirozeného mravního zákona a objektivního rozdílu mezi dobrem a zlem, lišíme se však ve „znaměncích“. Já dávám před nesobecký způsob života znaménko plusové a považuji ho za dobrý jakožto odpovídající požadavkům přirozeného mravního zákona, ty nesobeckost hodnotíš negativně jako chování odklánějící se od téhož zákona, který podle tebe člověka vede k sebestředné formě jednání. Náš spor se tedy týká obsahu přirozeného mravního zákona. Ukládá nám egoismus, nebo altruismus?

N: Zbytečná otázka. Každý člověk přirozeně tíhne k maximalizaci slasti a minimalizaci strastí a svoji inteligenci, není-li pomatený jako někteří filosofové, používá jako nástroj kalkulu, jehož obsahem jsou právě jmenované položky. Tendence ke slasti a její prožívání jsou nutně sebestředné. Tudíž i základní zákon života předepisuje egoismus. Inteligentní a eticky únosné jednání je takové, které člověku umožňuje

proplout životem s co nejbohatším kontem potěšení a s co nejmenšími dluhy bolestí. Stačí jen naslouchat našim přirozeným sklonům. K žádnému jinému způsobu života tě přivádět nemohou. I ten tvůj altruismus má v našem životě samozřejmě své místo, ale jen jako prostředek zvyšování spokojenosti toho, kdo ho právě uplatňuje.

F: Budu ti muset dost tvrdě oponovat a nic slastného to rozhodně nebude. Cesta za pravdou je plná strastí, a proto se jí hedonističtí lidé instinktivně vyhýbají. Doufám, že tě slasti ještě natolik nespoutaly, abys odmítal podstoupit nelibou námahu potřebné diskuze.

N: Neměj strach. Naopak se těším na potěšení, které zakusím při vyvrácení tvé infantilní zásady altruistického jednání. Za to mi stojí jakákoli strast, která tomu bude předcházet.

F: Na souboj se určitě dostavím. Brzy zkřížíme kordy našich argumentů.

15. SPOLEČNOST, RODINA A PARTNERSTVÍ

N: Buď zdrav. Nevěřil jsem, že se dostavíš do předem prohraného souboje. Můžeš učinit první výpad.

F: Dost velkorysé gesto od zastávce egoistické přirozenosti člověka. Nedostáváš se touto nabídkou do kolize se svým názorem?

N: Neměj obavy. Vím, co činím. Protivníkovi, který se chystá hájit zoufale archaickou tezi o altruistické povaze lidského bytí, mohu klidně takovou výhodu poskytnout. Šance na tvé vítězství se tím nijak nezvyšuje.

F: Proč by měl být můj postoj archaický? Patří snad do pravěku, zatímco ty jsi přistoupil na moderní stanovisko?

N: Bohužel ano. Už v pravěku převažoval stádní typ existence člověka a lidský jedinec v něm neměl žádnou hodnotu. Byl striktně podřízen své tlupě. Nejinak tomu bylo i v antice a středověku. Lidé, kteří měli smůlu a narodili se v té době, si mohli o individuální autonomii v myšlení a jednání nechat jenom zdát. Etický kodex, jenž popisoval tuto situaci a zároveň ji povyšoval na normu, měl altruistickou podobu. V moderní době se práva lidského jedince dařilo naštěstí stále více prosazovat. Univerzalistické mravní nároky se počaly drodit a ke slovu se hlásila tzv. personalizovan-

vaná etika. Každý může bez obav ze sankcí realizovat svůj vlastní životní projekt a nemusí si ho nechat vnučovat od nějakého údajně nadřazeného kolektivního celku. Aby se vyloučily střety mezi jednotlivými lidmi, byl stanoven právní rámec jejich jednání. Je možné činit cokoli, co neomezuje svobodný rozvrh existence těch druhých. Společnost tohoto typu je svobodná a otevřená a jsem spokojen, že v ní sám mohu žít.

F: Říkáš společnost? Za takových poměrů lidé nejsou poutáni společenskými vazbami. Společnost je něco zcela jiného než popisuješ.

N: Něco zcela jiného? Tak v čem tedy podle tebe žijeme, když ne ve společnosti? V nějaké primitivní hordě?

F: I primitivní horda může být společností. Vazby mezi lidmi na dnešním Západě, kde vládne tzv. liberální demokracie, nejsou společenské. Je nezbytné je charakterizovat jinak a nejlepší označení pro ně jsou „partnerské vztahy“. Ne náhodou se v poslední době o partnerství stále více mluví. Dokonce i to nejbližší soužití lidí, které se dříve nazývalo rodinou a sestávalo z manžela, manželky a dětí, se proměnilo v partnerství dvou osob, které se v některých případech starají o nezletilé jedince.

N: Zcela normální vývojový posun na úrovni jazyka. Dnes už taky svým prarodičům neříkáš pantáto a panímámo, ale dědo a babičko. Používat stále dokola jeden termín vede k jeho nadměrnému opotřebení, a proto je vhodné přijít s nějakým vitálnějším označením. Slovo „rodina“ se pro určité soužití lidí užívalo monopolně v antice i středověku, po celá staletí

nedošlo v jazykovém úzu k žádné inovaci. Je tudíž chvályhodné, že jsme se z tohoto starého lingvistického krunýře dokázali osvobodit a nahradili ho novým jménem. Slovo „partnerství“ je nádherné, dýchá z něj hluboká solidarita a serióznost.

F: Myslel jsem, že budeš hájit tezi o egoistické přirozenosti člověka a ty se mi tady zatím rozplýváš nad solidaritou! To je opravdu povedené!

N: Marně doufáš v polapenou kořist. I zastánce této teze může mluvit o solidaritě, ovšem rozumí jí jako pouhému nástroji při prosazování svých vlastních cílů a zájmů. Žádný altruismus za tím nehledej. Kam jsme se to jenom dostali? Měli jsme se přít o povaze člověka, o tom, zda je ve své původní podobě altruistická či egoistická, a zatím jsme sklouzli k debatě o společnosti, rodině a partnerství. Vraťme se rychle k našemu tématu.

F: Toho není třeba. Stále u něj setrváváme, neboť problém společnosti, rodiny a partnerství je jeho nedílnou součástí.

N: Jak je to možné? Mně jakákoli smysluplná souvislost uniká.

F: V případě společnosti, rodiny i partnerství jsou přece ve hře vztahy mezi lidmi a my se ptáme po jejich povaze. Jsou altruistické, či egoistické? Ty ses pustil do deskripce poměrů, které panují mezi členy liberálních společností, a já jsem do tvého výkladu vstoupil s tím, že v takovém případě je zavádějící o společnosti hovořit. Společnost totiž spočívá na nesobeckých vazbách mezi lidmi, kdežto poměry mezi jedinci, kteří sledují každý svůj vlastní projekt, jsou dány partnerskými

vztahy. Rovněž rodina v původním a tradičním smyslu slova není bez altruistických relací vůbec myslitelná. Nemohu v žádném případě souhlasit s tím, když se na věc díváš jen jako na žádoucí posun v rovině jazyka, v němž je jedno věkem ošoupané označení nahrazeno označením novějším. Tak prosté to rozhodně není. Za změnou v jazykovém úzu se skrývá změna v realitě samé. V realitě vztahů, které daná uskupení charakterizují.

N: Čekám na tvé vysvětlení. Chystal jsem se na ostrý souboj argumentů a zatím nedělám nic jiného, než že se dotazuji na samotný smysl tvých sdělení. Jestli se nemýlím, máš nějaký zásadní problém s obratem „liberální společnost“. Podle mě se jedná o zcela konzistentní pojem. Také rodina se z rigidní, autoritářské a nesvobodné instituce postupně proměnila ve svobodné, liberálně pojaté společenství osob, které se zbavilo tíživých předsudků o nějaké definitivní závaznosti své asociace. Lidé se dle libosti spojují a zase rozcházejí. To může kritizovat jen nějaký ospalý konzervatívec, který se ještě ne zcela probudil do reality dnešních dnů.

F: S obratem „liberální společnost“ mám skutečně problém. A ještě větší problém mám s obratem, který jsi právě vyslovil – „liberálně pojaté společenství osob“. Začneme u základního pojmu „společnost“. Za jakých podmínek se může ustavit? Klasická filosofická teorie se zaměřuje na její tři nutné podmínky existence. Zaprvé, členové společnosti musí mít společný vztah ke stejnému cíli, kterého chtějí vzájemnou spoluprací dosáhnout. Společnost je dynamickou, kooperativní jednotou. Jednat jako člen společnosti znamená

jednat v součinnosti s ostatními za účelem realizace společného projektu. Činnost společnosti tudíž není převoditelná na činnosti jejích jednotlivých členů, tak jako hra fotbalového týmu je kolektivní záležitostí, třebaže se uskutečňuje prostřednictvím hry jednotlivých fotbalistů. Nevítězí ani neprohrává ten či onen hráč, nýbrž vždy celý tým. Stejně tak stanoveného cíle nedosahuje ten či onen člen společnosti, ale vždy všichni účastníci kooperativního projektu. Pokud by chtěl jeden z hráčů či členů společnosti na sebe strhnout větší podíl činnosti, než by měl v systému spolupráce mít, vedlo by to zákonitě k neúspěchu všech. Když trenér postaví tým ze samých zářných hvězd, které se ve své sebe-zahleděnosti odmítají podvolit společné týmové strategii a předvádějí svou skvělost v sólových, individuálních akcích, zápasy obvykle nedopadají dobře. Sportovní tým, orchestr, armáda i společnost fungují jen tehdy, když jsou v nich činní jedinci schopni obětovat něco pro společný cíl. Egoistické sebeprosazování vede k neúspěchu, kterým jsou bohužel zasaženi všichni. Zadruhé, aby se takový kooperační poměr mezi členy společnosti mohl ustavit, musí být splněna další podmínka. Jednotliví členové společenského uskupení musí být přesvědčeni, že všichni znají stanovený cíl a jsou ochotni se na jeho dosažení podílet. Neméně důležitá je proto i třetí podmínka ustavení a trvání společnosti, která je dána existencí autority. Ta kooperaci jejích členů řídí a stimuluje. Přitom kromě jiného používá odkazů k tomu, co podporuje společné vědomí jedinců – k tradičním symbolům národnosti, ke společným dějinám apod. Je těžké pochopit, že nic z toho v liberálních „společnostech“ nenalezneš?

N: Jak bys tedy charakterizoval liberální vztahy mezi lidmi, pro něž se více hodí označení „partnerství“?

F: Partnerství je užitečné přátelství. Lidé vstupují do těchto svazků, aby si vzájemně pomáhali při dosahování svých vlastních cílů. Žádný společný projekt se zde nevyžaduje. Jako příklad můžeme uvést vztah mezi bankou a podnikatelem. Podnikatel má projekt, banka peníze. Uzavřou tedy mezi sebou smluvní poměr, v němž jsou stanoveny podmínky jeho trvání. Každý ze subjektů smluvního vztahu sleduje svůj vlastní cíl – podnikatel realizaci svého projektu a jeho prostřednictvím budoucí zisk, banka také realizaci svého projektu, který je rovněž totožný se ziskem. Že zde absentuje nějaký společný cíl, je patrné z toho, že pokud podnikatel ve svém záměru neuspěje, banka svůj zisk neztratí. Neboť se proti takové okolnosti předem pojistí. Svého prospěchu dosáhne vždy. Banka a podnikatel jsou jako solitérní hráči, jako účastníci individuálního závodu. Když jeden z nich neuspěje, toho druhého to nemusí zase až tak trápit. Každý jde za svým cílem, a čím je partner chytřejší a obezřetnější, tím lépe se pojistí proti výpadkům toho, s nímž vstupuje účelově do vztahu. Není tedy náhodné, že lidé liberálních společností, kteří se už nechtějí vzájemně vázat pevnými tradičními svazky, jsou ve svých úspěších i neúspěších bezútesně sami. Jen proměna vztahu partnerského ve vztah společenský dokáže tuto samotu překonat. Pokud se banka a podnikatel dohodnou na společném projektu, zakládají společnost a jejich vztah je nesrovnatelně bližší. Najednou se ke slovu dostane moment hierarchie – zvolená autorita po patřičné diskuzi rozhodne jak investovat, jaké prostředky použít atd. Úspěch a neúspěch se rázem dotýká obou stran. Je po-

třeba připomínat, že rodina, je-li hodná tohoto jména, musí být společností, a ne partnerstvím? A ještě lepší je, když se vazby mezi jejich členy prohloubí natolik, že se stane společenstvím. O nějakém „liberálním společenství osob“ nemůže být žádná řeč.

N: Zůstává ovšem stále otevřeno, zda pokusy o realizaci společenských vazeb neodporují lidské přirozenosti. Je nutné promyslet, zda jí více neodpovídají právě ony partnerské vztahy.

16. BÁJE A SKUTEČNOST

N: Přemýšlel jsem o tvé zálibě v antice a došel jsem k závěru, že souvisí s tvou profesí. Zabýváš se filosofií, a proto se už z profesní nutnosti musíš obeznámit se spisy významných řeckých filosofů. Z nějakého důvodu na tebe mají silný vliv. Většina lidí ovšem takový zájem nesdílí. Není tedy divu, když k antice zaujímají přinejmenším neutrální postoj.

F: Zvýšená pozornost k antickému Řecku nemusí mít toliko filosofické základy. Tato epocha západních dějin nabízí i jiná než jen filosofická bohatství. Co takhle antické řecké umění? Připadá ti snad, že se k němu můžeme stavět jako nezúčastnění vnější pozorovatelé?

N: A proč ne? Chceš z něj učinit ideál nadčasové krásy? Když mám náladu, podívám se rád na staré sochy řeckých umělců a na zbytky architektonických děl, která se dodnes zachovala. Ale že bych přitom propadl nějakému úchvatu a jako Platón se cítil přitahován k věčné nádheře? Ani zdaleka! Jindy se se stejným, ne-li hlubším zájmem kochám produkty moderního a současného umění. Žádný podstatný rozdíl mezi těmito uměleckými světy nevnímám. Na rovinu ti říkám, že mě tvá snaha vyzdvihovat antické řecké umění jako něco mimořádného začíná unavovat.

F: Nemyslel jsem zrovna na řecké figurativní umění, ale na řeckou literaturu a divadlo. Tvá únava možná

vyvěrá z toho, že jsi žádného starořeckého autora nikdy nečetl. Kdybys sáhl po dobrém zdroji, byl bys ihned čilý jako rybička.

N: Číst antickou řeckou literaturu? Myslíš třeba Homéra nebo Hesioda? Něco nám o nich říkali ve škole a jsem spokojený, že to mám již za sebou. Kdybych se do četby jejich děl pustil, asi bych se unudil k smrti. Možná je to můj osobní problém, ale fantastický literární žánr přímo nesnáším. Trápit se nad nekonečnými popisy boje o Tróju by pro mě byl asi hodně bolestný trest. To už mi připadá zajímavější sci-fi literatura, která má alespoň nějaké reálné základy. Smyšlenky a výmysly o Tróji, o bájných hrdinech a válečných avantýrách bohů mi jsou zcela lhostejné. Poetická hodnota Homérova díla asi taky nebude nic moc. Jak by mohly básně staré přes dvacet století oslovit dnešního čtenáře? S tímto tématem nemá vůbec cenu ztrácet čas.

F: Fantazie Řeků byla opravdu bohatá. Nebyla však odpojená od reality. Díváš se na Homérův epos o Tróji jako na vybájený nesmysl? Kdyby takto přemýšlel Heinrich Schliemann, zůstal by jen neznámým obchodníkem. Jeho přístup byl ale jiný, a proto dokázal, že původ pověsti o Tróji neleží jen v nespoutaných myslích potulných pěvců dávnověku. Jeho otec mu namísto pohádek čítával z Homérových *Ilias* a *Odyseje* a malý Heinrich jejich veršům dychtivě naslouchal. Když mu ještě nebylo ani deset let, sepsal sám pojednání o Tróji v latinském jazyce a prohlásil, že až vyroste, město Tróju objeví. Jak se k tomu asi stavěli dospělí, kterým tyto své plány oznamoval? Jako k touze dítěte snícího o tom, že v dospělosti setne

mečem hlavu nějakému zlému draku a osvobodí nešťastnou princeznu. Jenže Schliemann se ze svého snu nikdy neprobral. Už mu bylo hodně přes 40 let, když své ženě oznámil, že odjíždí Tróju vykopat a nabídl jí, aby odcestovala s ním. Nepřesvědčil ji. Naopak. I ona považovala Homérovy texty o Tróji za pouhý výplod fantazie. Nedokázala unést, že je manželkou blázna. Proto se s ním rozvedla. Schliemann si podal inzerát do novin a našel si novou ženu, která s ním byla ochotná podstoupit toto šílené dobrodružství. Odjeli spolu na severozápad Turecka a s několika dělníky začali kopat na místě, které Schliemann na základě svých širokých znalostí určil. Pracovali celý rok bez výsledku. Odborníci se mu nepokrytě vysmívali. A pak to přišlo. Objevili nádobu s mnoha tisíci zlatých a stříbrných předmětů. Nakonec se k nim sjeli další archeologové a odkryli ne jednu, nýbrž dokonce devět Trój. Jedna z nich byla ona Homérova. Šlo o naprosto neuvěřitelný objev. Fantazie starých Řeků byla tudíž méně fantastická, než si namlouváme. A fantazie H. Schliemanna byla zase větší, než lidé zdravé mysli považovali za normální. Nemusíš se tudíž obávat, že četbou Homéra budeš vtažen do zcela nereálného světa. Z jeho veršů prosvítá pravá skutečnost.

N: Schliemannův příběh je fascinující, to musí uznat patrně každý. Přesto bych nedokázal snést četbu textů nějakého autora, který žil v hlubinách dávné minulosti. Jeho svět i jeho způsob vyjadřování by mi byly úplně cizí.

F: Jsi si tím opravdu jistý? Řada scén líčených Homérem nás staví před situace, jimž nemůže nerozumět ani současný člověk. Dám ti jeden příklad za všechny.

Na stránkách *Iliady* se můžeš dočíst, jak Andromacha přemlouvá svého manžela Hektora, aby nesestupoval do boje proti Achillovi. Tuší totiž, že ho čeká smrt a ona již v bitvách ztratila všechny své bratry. Hektor, slavný obránce napadené Tróje, žádost své choti odmítá. Jako na rozloučenou si bere do náruče svého synka. Homér vykresluje děj těmito verši: „Domluvil proslulý Hektor a ruce vztáhl po chlapečkovi. Hošík však s kvílivým pláčem se rychle zas na ňadra stulil pěstounky s krásným pásem, jak otcova vzhledu se zděsil: lekl se kovové přilby a na ní chocholu z žíní, sotvaže zahlédl, jak hrozně se kymácí... Usmál se milý otec a s ním i vznešená matka. Ihned proslulý Hektor si sejmul přilbici z hlavy, vedle ji položil na zem – ta zářila na všechny strany. A když milého synka již zlíbal a pohoupal v loktech, takto v modlitbě vzýval jak Dia, tak ostatní bohy: Die a ostatní bozi, ó dopřejte, aby i tento syn můj v národě trójském jak já svým hrdinstvím proslul, ať je tak výtečný silou a mocně v Íliu vládne! Kéž pak prohodí leckdo: ‚Ten mnohem je lepší než otec‘, z bitvy až bude se vracet. Ať odpůrce zhubí a jeho krvavou výzbroj si nese a matka ať radost má v srdci!“ Co je na těchto verších nesrozumitelného? Popisují city rodičů, které byly stejné tehdy jako dnes. Kromě toho se ani nezdá, že by jejich poetická hodnota byla dlouhým časem umenšena.

N: Verše nejsou špatné, to uznávám. Přesto jimi nejsem nijak uchvácen. Dokonce se mi bytostně příčí. Nelíbí se mi kombinace jemné rodičovské lásky s krvavými choutkami hrubého válečníka. A vůbec celá ta Homérova exaltace válečných hrdinů, opěvování dobývání a zabíjení! I když jsou děje vylíčeny v krásných verších, jejich odpudivost se tím neztrácí. Abych se vyjádřil

přesněji: je mi protivná instrumentalizace umění pro válečné účely. Podle Řeků byla Trója dobývána kvůli unesené Heleně, ale to byl jen průhledný propagandistický trik. Ve skutečnosti muselo jít o něco jiného. Nedivil bych se, kdyby se za celým tím dobovačným podnikem skrýval nějaký ekonomický zájem. Pak by se vše dostalo do úplně jiného světla. Velcí achájské hrdinové, kteří hradby Tróje nakonec zdolali, by se najednou jevíli jako obyčejní vrazi a váleční zločinci. Bylo mi vždy odporné, když jsem slyšel o tom, jak vůdce dobovačné armády Agamemnón obětoval svou vlastní dceru Ifigénii jenom proto, aby začaly vát příznivé větry a agresoři se mohli vydat na svou kořistnickou výpravu.

F: Taky byl za to po svém návratu od Tróje potrestán. Jeho žena Klytaimnestra ho zavraždila. Poněkud tristní osud vítěze desetileté války. Možná se budeš divit, ale tvému rozhořčení dobře rozumím. Jen bych poznamenal, že z něj vyvozuješ nesprávný závěr – odmítáš čist klasická řecká díla. Přitom jsi mohl na podobné hodnocení, které jsi právě vyslovil, narazit u jiných řeckých spisovatelů. Například Euripides si o této válce nedělal žádné iluze. Viděl její příčinu v dobytí strategicky položeného města, z něhož bylo možné kontrolovat vstup do Černého moře. Ve svém dramatu *Trójanky* popisuje, co se dělo po pádu Tróji. Odysseus prosadil, že Hektorův syn má být popraven svržením z trójských hradeb. Verše, jimiž Euripides tuto situaci popisuje, pronikají až na dno srdce i současným čtenářům. Brutalita války a skutečný profil hrdinů od Tróje jsou v nich zachyceny v naprosto realistickém stylu. Dovol mi přečíst několik řádků, do nichž Euripides uložil slova nešťastné matky An-

dromachy, která ještě nedávno slyšela Hektorovu modlitbu nad svým dítětem zakončenou přáním, aby jeho osud vnesl radost do jejího srdce. Nic z toho se nenaplnilo. Kurz událostí nemohl být horší: „Ach, drahý synku, příliš pro ně cenný jsi, máš rukou vrahů zemřít, matku ubohou máš opustit. Rod vzácný otcův zhubí tě, ač bývá vzácný původ jiným záchranou. A zdatnost otcova ti neprospěla nic. Ó sňatku můj a nešťastné mé manželství, jímž já jsem kdysi přišla v palác Hektorův, ne aby zrozený můj syn se obětí stal Řekům, nýbrž vládcem žírné Tróady. Ty synku pláčeš? Chápeš krutý osud svůj? Proč chytáš se mne, držíš za šat ručkama a jako kuře choulíš se mi pod křídla? Již Hektor neuchopí oštěp proslulý a nevyjde tě z lůna země zachránit, ni jeho příbuzní, ni trójští vojáci. Ty nelítostným, smutným pádem z výšiny si zlomíš vaz a dětskou duši vydechneš. Slast největší je matce dítě objímat, jak sladká vůně tělíčka! Tak nadarmo, když ještě v plenkách byls, tě odkojil můj prs, má péče, ná-maha, vše vyšlo naprázdno. A teď (pak nikdy už!) svou matku obejmí, své rodičce se přitul na hrud', oviň mi krk pažemi a ústa na má přitiskni! Ó Řekové, vy strůjci těch muk barbarských, proč chcete zabít chlapce zcela bez viny?!...“ Není třeba dále pokračovat. Dítě bylo matce vyrváno z náručí a rozsudek smrti byl s nemilosrdnou chladností bez prodlení vykonán.

N: Překvapil jsi mě. Musím si Euripida sám přečíst. Jako by mi mluvil z duše. S námahou se bráním silnému pohnutí.

F: A pak že staří řečtí autoři nedokážou oslovit moderního člověka! Za touto poezií se navíc skrývá realistické hodnocení politiky. Můžeš se jejím prostřednictvím

seznamovat s propagandistickou rétorickou strategií i s jejím nelítostným demaskováním. Tato schopnost se lidem vždy hodila a určitě se mnou budeš souhlasit, když řeknu, že dnes ji potřebujeme snad ještě více než v minulosti.

17. SPARTA, NEBO ATÉNY?

N: Několikrát jsi zmínil, že odkaz antických Atén je pro západní kulturu a civilizaci obzvláště důležitý. Každý, kdo se jen trochu obeznámí s dějinami Západu, nemůže jejich podmíněnost ze strany antiky popírat. Překvapuje mě však, proč se naše kultura spojuje jen se starými Aténami, když antické Řecko představovalo mnohem komplexnější útvar. Vedle Atén tam byla spousta dalších významných měst. Proč je Atény natolik zastínily, že jsme se stali pouze jejich dědici? Proč třeba nemluvíme také o Sparťanech jako o našich dávných předcích, u nichž se můžeme inspirovat zase něčím jiným? Není vyzdvihování mimořádného vlivu Atén na pozdější vývoj Západu příliš reduktivní? Nepřehlídí se v tom příspěvek jiných řeckých městských států?

F: To jsou zajímavé otázky. Sparta a Atény představovaly dva zásadně rozdílné způsoby pohledu na lidský život, na společnost a politickou realitu. Právě tady bych viděl odpověď na tvůj dotaz. Již v antice byli lidé rozdělení v hodnocení obou států. Někteří inteligentní myslitelé dávali jednoznačnou přednost Spartě. Docela dobrým příkladem byl aténský aristokrat Xenofón, který svým obdivem k lakedaimónskému zřízení nijak nešetřil. Asi se divíš, jak někteří občané Atén mohli vzhlížet ke svým spartským soupeřům. Jistě by se našla celá řada vysvětlení, ale mezi ně by

bylo třeba zařadit i to, že pověstné spartské chůvy byly najímány do aristokratických rodin i v jiných částech Řecka. Někteří aténští občané z vysokých kruhů měli tudíž dobré vzpomínky na svá dětská léta pod dohledem disciplinovaných spartských žen. Xenofón k nim zřejmě také patřil.

N: Pozoruhodné! Sympatie určitého počtu vzdělaných Aténanů ke Spartě ale nelze pochopit jen na základě takového sentimentu. Tito erudovaní lidé se ve svém postoji museli opírat o mnohem vážnější důvody. Co k tomu říká Xenofón?

F: Ve svém spise *Lakedaimónské zřízení* se zamýšlí nad tím, proč Sparta hrála tak významnou roli v dějinách Řecka navzdory své nevelké rozloze a malému počtu obyvatel. Jeho slovy tomu tak bylo kvůli spartským zvyklostem. Xenofón složil poklonu zákonodárci Lykurgovi, neboť podle jeho slov „poslušni jeho zákonů dosáhli Sparťané štěstí“. Dále nám sděluje, že „podle mého mínění to byl nejvýš moudrý muž; nenapodobil jiné státy, ale ustanovil opak toho, co platilo ve většině z nich, a učinil tím svou vlast nejšťastnější“. Xenofón tedy oceňoval radikalitu spartského režimu, který se od ostatních politických forem nelišil jen do určité míry, nýbrž představoval zásadní *opak* společenských a politických organizací, které byly vlastní jiným řeckým městským státům.

N: Z dějin známe, jak spartské zřízení vypadalo a jak konkrétně fungovalo. Šlo o smíšený režim obsahující prvky monarchie (vláda královská, byť vykonávána dvěma nositeli úřadu), aristokracie (instituce gerusie neboli senátu) a demokracie (instituce apelly neboli lidového shromáždění). Není mi jasné, proč by tato

politická struktura měla představovat opak toho, co se nalézalo v jiných státech. Vždyť i jinde vládli králové, kteří okolo sebe měli aristokratické poradce a lidové shromáždění se tím či oním způsobem vyskytovalo ve státech i za hranicemi Peloponésu.

F: K orientaci nám může dopomoci znalost motivů, s nimiž Lykurg přistoupil k reformě spartského života. Historikové říkají, že před zavedením Lykurgova zákonodárství byla Sparta místem kulturního života, jehož úroveň byla srovnatelná s výší kultury na jiných územích Řecka. Jakmile prostor ovládl Lykurg se svými pomocníky, vše se naprosto změnilo. Spartané se ke své dřívější kultuře nejen obrátili zády, nýbrž dokonce po ní záměrně zahladili všechny stopy. Změnili kurz o 180 stupňů. Podle starého podání se Lykurg před zavedením svých zákonů vydal na studijní cesty po světě. Kromě jiného měl zavítat na Krétu a do jónské maloasijské oblasti. Krétské zřízení mu imponovalo – seznámil se s disciplinovaným způsobem života vládnoucích elit, s pravomocemi nejvyšších úředníků zvaných *kosmoi*, se systematickým výcvikem chlapců pro armádu a se společným stravováním občanů. Všechny tyto zvyklosti pak přenesl i do Sparty. Krétský režim tedy považoval za dobrý a zdravý. Plútarchos nám sděluje, že na těchto cestách postupoval jako lékař – nejprve se na Krétě seznámil se zdravým přístupem k životu, poté chtěl zkoumat úpadková a nemocná zřízení. Ty podle jeho soudu našel právě v jónské oblasti. Po svém příchodu sem se ke své nevoli setkal s „jónskou nádherou a rozmařilostí“. Bohatství plynoucí koloniálním měštům z čilého obchodu, názorová pluralita a ostentativní svobodomyšlnost ho odpuzovala. Když své cesty dokončil, odebral se

do Delf, aby se svěřil pod ochranu bohů. Odtud se vrátil vybaven tzv. rhétrami, tedy výroky bohů, které se týkaly nového uspořádání Sparty. Lykurgovy zákony tedy nespočívaly na racionálním základě, nýbrž na vůli bohů. Pokud si vzpomínáš, kdysi jsme hovořili o tzv. kosmologických civilizacích starověkého Východu, v nichž panovaly stejné poměry. Sparta se proto nedokázala vymanit z mytické mentality, která byla typická pro lidi žijící v neutěšených orientálních tyraních. Změny a lidská vůle neměly v takových systémech žádného významného místa. Na potvrzení můžeme citovat Xenofóna: „Chci vyložit také to, jaké ustanovil Lykúrgos vztahy mezi králem a občanstvem, protože forma vlády jediná zůstává taková, jak byla ustanovena na počátku, kdežto ústavy ostatních států – jak můžeš shledat – prošly změnami a mění se ještě nyní. Přikázal, aby král, protože je potomek boha, vykonával za stát všechny veřejné oběti...“ V základech ústavy Sparty a Atén se tudíž skrývá podstatný rozdíl. Solón, největší aténský zákonodárce, viděl v zákonech rozumná opatření, která lze racionálně ospravedlnovat. K žádné vůli bohů se neodvolával. Aristoteles nás upozornil na to, jak Solón aplikoval kauzální myšlení v oblasti politické správy. Atény ve zmíněném ohledu zauímají naprostý protipól Sparty. Všimni si také, že Lykurgem odmítané poměry v jónských městech významně podměnily vznik filosofie a kultury, které byly později importovány na aténskou půdu. Není určité náhodou, že ve Spartě nekvetly ani umění ani filosofie. Lykurg záměrně znehodnotil peníze, neboť se obával zbohatnutí občanů a jeho následků. Bohatý občan se obrací k neužitečným činnostem, což podle Lykurga oslabuje stát v jeho samotných základech. Plútarchos

stav ve Spartě dobře popisuje: „Potom začal dávat výhost nepotřebným a zbytečným uměním. Ale větší část jich, i kdyby je byl nikdo nevyháněl, se musela sama vytrazit zároveň se znehodnocenou měnou... Vždyť železná mince se nemohla dovážet k ostatním Řekům, kde neměla cenu a byla k smíchu, takže ani nebylo možné nakupovat cizí zboží a tretky, ani žádná kupecká loď neplula do přístavu, ani do Lakóniky nepřicházel žádný učitel výmluvnosti ani potulný věštec, ani svůdce ani žádný výrobce zlatých a stříbrných šperků, poněvadž tam nebyly peníze.“ Srovnej s tímto dórským postojem reprezentanty jónské mentality Platóna a Aristotela. Podle nich je obchod a určitá úroveň bohatství důležitá proto, aby byly nasyceny základní potřeby lidí. Teprve tehdy je možné se obrátit k neužitečným činnostem, mezi nimiž zaujímá privilegiované místo filosofie. Neužitečnost není v jejich pohledu pejorativním označením, nýbrž výrazem maximální cennosti. Co je užitečné, má povahu pouhého prostředku. Co je neužitečné, má povahu cílové hodnoty, a je tedy něčím absolutním. Neužitečné nelze užívat jako nástroje k dosahování něčeho jiného od něj, nedá se instrumentalizovat. V atmosféře takového myšlení se mohla vyskytnout postava typu Sokrata, který jednak pochopil absolutní hodnotu filosofie, avšak nezůstala mu skryta ani cennost individuálního myšlenkového a etického nasazení. Aby se člověk mohl oddat promýšlení smyslu svého života, potřebuje volný čas, kterého se lidem bez patřičné ekonomické základny jednoduše nedostává. Na nic z toho ve Spartě nenarážíme.

N: Copak se ve Spartě nevyskytovaly nějaké vyhraněné individuality?

F: Jistě ano, ovšem se zcela odlišným profilem, než měly individuality aténské. Ve Spartě byla individualita občanů systematicky potlačována, či slovy Plútarcha „nikomu nebylo dovoleno žít, jak by sám chtěl, kdežto měli právě tak jako ve vojenském táboře i způsob života vymezený k službě obce... poněvadž se domnívali, že nepatří sami sobě, nýbrž vlasti“. Vše u nich směřovalo k posílení kolektivního ducha. Veškerá cvičení byla společná, výuka zpěvu a hry na hudební nástroje se týkaly skupin, ne jednotlivců. Běhá mi mráz po zádech, když čtu další Plútarchův popis: „Lykúrgos vůbec přivykal občany, aby nechtěli a nedovedli žít v soukromí, ale aby jako včely vždy byli spojeni s celkem a navzájem se sdružovali kolem vůdce, přičemž se z nadšení a horlivostí bezmála odříkali sebe samých a zcela patřili vlasti.“ Ponoř se do studia Sokrata, Platóna, Aristotela a ještě i dalších řeckých myslitelů, kterým je uvedena mentalita zcela cizí. Nebudeš si moci nevšimnout, že pojmají kulturního a svobodného člověka jako patřícího sobě samému, ačkoliv i on je poután silnými vazbami ke své polis. Někdy se spolu můžeme podívat na slavnou Periklovu pohřební řeč nad prvními padlými Atéňany na počátku peloponéské války. V ní je rozdíl Sparty a Atén vykreslen velmi výstižně. Už ti dochází, proč nás více inspirují Atény než Sparta?

N: Mám v tom teď více jasno. Jen nechápu, proč vzdělanci jako Xenofón mohli Spartu tak opěvovat.

F: Xenofón byl duchem voják, sám prokázal své výrazné velitelské kvality v četných bitvách. Disciplína a podřízení se jednotnému vůdčímu principu pro něj byly samozřejmostí. Dal prostě průchod svým prefe-

rencím a nedošlo mu, že spartský způsob života není zrovna nejlepším modelem pro lidské společenství, v němž má být každému jedinci umožněno všestranně rozvinout své schopnosti.

18. STARÁ ZKUŠENOST S ČLOVĚKEM

N: Na filosofii mi připadá nejzajímavější její pátrání po tom, kdo je člověk. Všechny ostatní filosofické problémy mi připadají nepodstatné.

F: Nepodstatné zrovna ne. Ale v něčem ti za pravdu dát musím. Orientace v otázce, kdo jsme, je naším nejnaléhavějším úkolem. Mýlíš se však, když chceš všechny další problémy filosofie odsunout mezi nevhodné pozornosti. Některé z nich musí být promyšleny dříve, než téma člověka cíleně zaměříš. Stojí v pozici propedeutických úvah. Nebo se domníváš, že se můžeš vrhnout do reflexí o člověku a neprojít předtím studiem logiky, teorie poznání, ontologie apod.? Bez základních znalostí zmíněných filosofických oborů bys na poli antropologie jenom bídne diletoval.

N: Měl jsem za to, že mi filosofie rovnou prozradí, za koho máme lidskou bytost považovat. Nemám moc chuti zabývat se obory, které jsi právě vyjmenoval. Vůbec třeba nechápu, proč bych měl věnovat svůj čas a energii nějaké ontologii. Vždyť přece nemá s naukou o člověku nic společného.

F: To si mnoho filosofů myslí stejně jako ty. Výsledkem jsou torzovité či přímo nepravdivé popisy toho, koho se i nadále nezdráhají označovat jako člověka. Falšují jeho realitu k nepoznání. Bez ontologie nemůžeme vě-

dět, v čem spočívá totožnost existujících skutečností, jaká je jejich přirozenost, jak se má aktivita činitelů k jejich základní identitě a tak dále. Možná se ti naznačené problémy jeví jako nezajímavé a neživotné, ale bez jejich správného uchopení se s pravdivým vhledem do bytostné povahy člověka můžeš zrovna rozloučit.

N: Pak ovšem ztrácím zájem se v této oblasti angažovat. Netušil jsem, že to bude tak složité. Co mi tedy zbývá? Mám se snad spokojit s pouhou vírou v to, kdo je člověk? S nějakým tradičním pojetím, které v sobě soustřeďuje dlouhou zkušenost s povahou lidského života? Anebo mám uvěřit těm, kdo nás přesvědčují o pádu tradičních koncepcí člověka a začít vyznávat nějaké moderní antropologické krédo?

F: Mohu-li radit, začti se třeba do Bible. Obsahuje souhrn bohaté, mnohastaleté zkušenosti s člověkem a navíc je v ní uloženo poselství o smyslu jeho života. Toto doporučení ti dávám jako filosof, protože biblické pojetí člověka má nemálo styčných bodů s objevy racionálního antropologického zkoumání.

N: Styčné body s objevy racionálního antropologického zkoumání? Tak teď jsi mi vyrazil dech! Jestli si ze mě nechceš utahovat, pospěš si s vyjasněním tvého bizarního názoru!

F: Spěch by se nám tady nemusel vyplatit. Patrně jsi znepokojen především tím, že Bible na svých stránkách hovoří neustále o Bohu. Myslíš si, že ji to v očích moderního čtenáře nutně diskvalifikuje? Podívej se do dlouhých dějin filosofie. I ona se k problému existence Boha po celou dobu svého trvání vyjadřovala a je třeba říct, že převážně pozitivním způsobem. Až

v její moderní fázi převládl negativní postoj k existenci božské Skutečnosti, ale předpoklady tohoto odmítnutí jsou filosoficky úspěšně kritizovatelné. Prozatím vezmi v úvahu, že otázku existence Boha nelze legitimně vylučovat z racionální diskuze o vlastní povaze reality, v níž jako lidé žijeme. Také bych ti chtěl na jednom případě ukázat, že biblické pojetí člověka navazuje na naši vlastní zkušenost.

N: To jsem opravdu zvědav. Zkušenost lidí před dvěma tisíci lety mi může sotva něco říkat. Vždyť žiji v úplně jiných podmínkách než lidé dávné, technicky zaostalé civilizace! Jejich problémy a zkušenosti odezněly s jejich dobou.

F: Tím si nejsem vůbec jistý. Slyšel jsi o tom, jak apoštol Petr zapřel Krista?

N: Jistě. Jestli se nepletu, udělal to snad několikrát. Co mi chceš na tomto prapodivném příkladu ilustrovat?

F: Něco z povahy člověka, která přetrvala celé věky. Petr zapřel Krista dokonce třikrát. Přitom krátce předtím přísahal, že s ním půjde třeba i na smrt. Jakmile se však dostal do situace, v níž mu jako Kristovu komplici smrt opravdu zahrozila, couvnuł a svého přítele zradil. Taky asi víš, že poté odešel na osamělé místo a hořce plakal. Byla zde ovšem ještě další záležitost. Jeho zapření předcházela jiná zrada. Jidáš stejně jako Petr patřil k okruhu nejbližších Kristových učedníků. Ještě předtím, než Petr odpadl, prodal Jidáš svého Mistra za 30 stříbrných představitelům Židů. Kristovu odsouzení tedy předcházely dva úkony kruté zrady.

N: Nic překvapivého. Dějiny jsou plné podobných podlostí. Poučení je nasnadě. Nikdy se nesmíme úplně spoléhat ani na naše nejbližší přátele!

F: A podívejme se! Před chvílí jsi říkal, že tě příběhy našich dávných předků nemohou ničemu naučit a nyní jsi sám z této události vyvodil závěry pro tvůj současný život! Ale pojďme dále. Promýšlíme dvě zrady, jejichž motivy jsou velmi rozdílné. Proč Jidáš učinil to, co učinil? Když se před třemi lety přidal ke Kristu, maloval si velké plány. Čím více poznával Kristovy schopnosti, tím konkrétnější představy o své budoucnosti v sobě hýčkal. Krista následovaly celé zástupy, měl nebývalé charisma, prokazoval nevšední moc, neměl problém vést se zarážející převahou spory s největšími autoritami z jeho okolí. Disponoval všemi předpoklady k tomu, aby se stal mocným politickým vůdcem. A takový člověk by samozřejmě potřeboval nějaké spolupracovníky. Jidáš se už těšil na ministerský post, který mu zajistí bohatství a vysoké společenské postavení. Ale jak čas plynul, jeho vize dostávala stále citelnější trhliny. Začínal chápat, že Kristus k uzurpaci politické moci nesměruje. V jeho srdci se zrodila nejprve pochybnost a poté nenávisť. Hořkost v jeho srdci se stále více zvětšovala. Když Mistr svým učedníkům sdělil, že se k druhým nemají chovat jako vládci ke svým poddaným, nýbrž jako služebníci, kalich nenávisťné žluči v něm začal přetékat. Nakonec se objevila nějaká zřeštěná ženština a vylila Kristovi na nohy kvanta luxusního oleje, který mohl být zpeněžen za obrovskou částku. Jidášův měsíc by přitom nepřišel zkrátka. V ten moment ztratil veškeré zábrany. Toho, který nesplnil jeho sen o moci a slávě, vydá jeho nepřátelům. Petr byl ve zcela jiné pozici. Na

rozdíl od Jidáše v jeho srdci postupně rostla láska ke Kristu. Stále více si uvědomoval, kdo je ten, který je povolal. Nakonec to vyznal známými slovy u Cesareje Filipovy. Dospěl k přesvědčení, že tento muž z Galileje si zaslouží veškerou jeho oddanost. Zakusil, že má před sebou někoho, koho musí milovat více než sebe samotného, někoho, za koho je třeba položit i život, pokud si to okolnosti vyžádají. Když při poslední večeři přísahal, že za Krista klidně i zemře, mluvil zcela upřímně. V ten moment nepochyboval, že by to i dokázal. Když však přišla hodina zkoušky, zklamal. Proč to všechno popisují? Protože je v tom ukryta jedna velká pravda a jedna velká zkušenost. Ona pravda spočívá v tom, že existují hodnoty, za něž bychom měli být ochotni obětovat své životy. Pokud tomu nevěříš, studuj filosofii. Někteří klasičtí filosofové provedli hlubokou analýzu lidské vůle a ukázali, že každé omezené dobro je námi chtěno z důvodu Dobra, které je takové ve všech ohledech. Proto můžeme každé omezené dobro odmítnout – nespĺňuje totiž kritérium plnosti dobra, po němž každá lidská bytost přirozeně touží. A jaká je za tím vším zkušenost? Když se dostaneme do situace, v níž si uvědomujeme, že bychom se měli něčeho zastat i za cenu vlastního ohrožení, většinou hanebně selháváme. V ten moment zažíváme naši naprostou vnitřní rozpolcenost. Milujeme ideály, jsme schopni o nich krásně psát i kázat, ale jakmile máme stvrdit naši víru a naše přesvědčení skutkem, dopadáme stejně jako Petr. Proto rozumíme i jeho hořkému pláči. Nejsme-li už naprosto zesvětštělí a zpovrchnělí, jeho slzy kanou i po našich tvářích.

N: To je citlivé téma. Nechci se do něho pouštět. Nerad bych se bavil o mé vlastní zranitelnosti. Musím

ale přiznat, že bych se nad touto biblickou událostí nedokázal podobně zamýšlet. Netušil jsem, že lze ve starých spisech objevovat vlastní zkušenosti.

F: Petr a Jidáš představují dva existenční postoje člověka. Svatý Augustin je výstižně vyjádřil, když je popsal jako lásku k sobě až k pohrdání Bohem na straně jedné a lásku k Bohu až k pohrdání sebou na straně druhé. Petr nakonec svůj život pro Boha obětovat dokázal. Když žádal své katany, aby ho ukřižovali hlavou dolů, musel v sobě zakoušet sílu, která nebyla z něj. Už se neopíral jen o sebe, jako před lety těsně po zatčení Krista. Důvěřoval Tomu, u něhož není nic nemožné. Jeho zkušenost můžeme učinit i my. Náš život je možná lemován mnoha zradami, navzdory naší upřímnosti a touze po dobru. Budeme padat tak dlouho, dokud si neuvědomíme, že bez Něj nemůžeme činit nic.

N: Nyní ale mluvíš jako křesťan, ne jako filosof. Dostal ses mimo oblast své kompetence.

F: Ne tak docela. Filosofie dokáže zdůvodnit existenci osobního Boha – Tvůrce. Čistě filosofickou cestou lze nahlédnout, že vše konečné milujeme z důvodu neomezeného Dobra. Tedy i sami sebe milujeme ne kvůli nám samotným, ale kvůli Dobru, které nás přesahuje. Je vlastně přirozené obětovat svůj život kvůli tomuto Dobru, ale bez Jeho pomoci to nesvedeme. Myslím, že to patří k základní zkušenosti každého, kdo svádí denně boj o to, co je skutečně dobré.

19. ŠLECHETNOST ČLOVĚKA

N: Nepřestávám se divit tvé víře ve vznešenost člověka. Pro mě je slovo „vznešenost“ jen prázdným obratem. Proč by měla člověku taková kvalita náležet? Vždyť je pouhým zvířetem. Pravda, v jistých ohledech vyvinutějším než ostatní členové animální říše, nicméně žádnou vyšší bytostnou pozici mu to nezjednává. Už jsi někdy viděl vznešeného a ušlechtilého psa, kočku nebo opici? Já tedy ne. A pokud jde o člověka, rozhodně ne každý bývá těmito nafoukanými adjektivy ověnčován. Popisování lidského jednání v podobných termínech mi připadá absurdní. To se můžu rovnou obdivovat šlechtnosti červotoče.

F: Ušlechtilé zvíře je protimluv. Maximálně můžeme mluvit o nějakých vyšlechtěných zvířecích plemenech, ale přisuzovat šlechtnost nerozumným bytostem nemá žádné opodstatnění. V případě člověka bych však byl nanejvýš opatrný s tak radikálním hodnocením, které jsi právě předvedl. Jak by se podle tebe musel člověk chovat, abys mu byl ochoten ušlechtilost přiznat?

N: Musel by se k druhým lidem vztahovat naprosto ohleduplně. S ničím takovým jsem se v mezilidských vztazích dosud nesetkal. Každý myslí jen na sebe a hájí pouze svoje sobecké zájmy. Respekt vládne jen jako důsledek strachu z postihu, kterým zákony hrozí všem, kdo by chtěli ve svém sebeprosazování zajít pří-

liš daleko. Přirovnal bych to k chování shrbeného psa, který po své kořisti neskočí jenom proto, že by na něj dopadlo mnoho bolestných ran od jeho pána. Respekt a ohleduplnost tohoto typu jsou zcela bezcenné.

F: Jak vidím, asi i ty máš nějakého hodně přísného pána, když se mnou rozmlouváš vcelku klidně a nevrháš se na mě s nezvladatelnou zuřivostí. Docela rád bych onoho neoblomného raba nad tebou poznal. Kdo to asi je, když dokáže tlumit tak nezkrotnou povahu, jakou máš ty? Hrozí ti zřejmě velmi tvrdými tresty. Jen se ptám, zda i on podléhá nějaké vyšší hrozící a trestající autoritě, anebo je to spíše tak, že se všichni navzájem držíme pod krkem a jakmile se nám jednání druhých nezamlouvá, hrdlo provinilce zmáčkne trochu silněji.

N: Vystihl jsi to barvitě. Já jsem pro tu druhou variantu s tím, že výkon nejvyššího hrdelního trestu jsme postoupili státu. Dnes jsme však tyto postihy nahradili humánnější penální praxí.

F: Humánnější? Snad nechceš říct, že humanita má něco společného se šlechtností? To by ses do toho hezky zamotal! Podle tebe si tedy všichni jdeme po krku, ale zároveň si dáváme dobrý pozor, abychom o svůj vlastní krk nepřišli. V tom opravdu není mnoho ušlechtilosti. Nemohl by se ale člověk ovládat ještě z jiných důvodů než ze strachu před bolestnými důsledky ztráty sebekontroly? Třeba proto, že sebevláda je nutnou podmínkou dosažení posledního cíle lidského života?

N: Posledního cíle lidského života? Myslíš na smrt? Vždyť právě ona představuje konečnou stanici naší

životní pouti a je jisté, že k ní doputuje každý nezávisle na tom, zda se ovládá či nikoliv.

F: Mám na mysli jiný cíl, ale to nyní nebudu rozebírat. Jde mi spíše o to, poukázat na onu zvláštnost, s níž se u člověka setkáváme – na jeho schopnost vztahovat se k cílům hodných toho jména.

N: Co je na tom zvláštního? I ostatní zvířata to doveudou. Nikdy jsi nečetl o pokusech, které na nich byly v tomto směru konány? A to nemluvím o zvířatech, na které bys asi myslel ty. Pominu delfíny, opice nebo psy. Stačí se podívat na chování obyčejných krys. Když jsou mezi jejich miskou s jídlem a pitím postaveny četné překážky, tito hlodavci je dokáží velmi inteligentně překonat a ke své metě se nakonec propracují. Umí používat přiměřených prostředků vzhledem k cíli, který není bezprostředně dosažitelný.

F: To nepopírám. Cíle zvířat však leží vždy v hranicích jejich biologického prostředí a týkají se jejich živočišných potřeb – potravy, rozmnožování apod. Cíle, k nimž směřuje člověk, jsou jiného řádu. V obou případech vstupuje do hry schopnost poznání a v tom se lidé od zvířat podstatně odlišují. Proto mají i jejich cíle a záměry diametrálně odlišnou povahu.

N: Člověk má větší schopnost zpracovávat smyslové údaje. Proto disponuje širší paletou prostředků, které při dosahování svých cílů používá. Rozdíl v poznávacích úkonech je u člověka a zvířat pouze kvantitativní, nikoliv kvalitativní. To vyvozují z toho, že předměty tohoto světa jsou pro nás i zvířata prakticky stejné. Naše lepší kombinatorická kapacita umí se smyslovými daty pracovat sofistikovaněji.

F: To nás lidi dost zásadně podceňuješ. Vidíš tohoto mého papouška v kleci? A vidíš, jak se na něj dívá i naše kočka? Já i naše kočka máme v tomto případě stejný předmět poznání, ale řekl bych, že z něj dokážu získat nesrovnatelně více informací než náš domácí mazlíček. A to nejen co do jejich počtu, nýbrž i co do jejich kvality. Prozrad' mi, co na mém papouškovi poznává tato kočka a co poznávám já?

N: Kočka i ty vidíte papouška. Kočku ten pták zajímá jako něco, co se pohybuje, vydává zvuky a má kvality případné chutné svačinky. Podívej se, jak je napružená. Kdyby papoušek nebyl v kleci, byli bychom svědky rychlého skoku a následné popravky nebohé opeřence. Asi mi chceš namítnout, že ty při pohledu na papouška podobné choutky neprožíváš. Ale to není způsobeno tím, že by mezi tvým a kočičím poznáním byl nějaký podstatný rozdíl. Běž a otevři si lednici – rázem budeš ve stejném stavu jako tato malá šelma. Navíc, kdyby tady s námi byl například šimpanz, k žádnému útoku na papouška by se nechystal. Zaregistroval by jeho přítomnost a dále by se o něj nestaral.

F: Přehlížíš jednu důležitou záležitost. Na rozdíl od kočky rozpoznávám v tomto živočichovi papouška. Tedy to, co má společného se všemi papoušky na světě. Uvědomuješ si, co to znamená? Jestliže jsem schopen poznat, co je to být papouškem, mám vědění platné pro všechny takové ptáky, kteří žili v minulosti, žijí v přítomnosti a budou žít v budoucnosti. Všichni totiž patřili, patří a budou patřit k druhu papoušků. A přitom s nimi nemohu mít žádnou zkušenost, nemohu je všechny vidět. Proto ani při pohledu na tohoto papouška nevidím papouška – a o to méně to

může vidět naše kočka – ale to, co je s bytím papouška spojeno jen případkově: jeho zaujímání právě tohoto času a místa, jeho konkrétní velikost, barvu, vůni, jeho výkřiky apod. Můj rozum se rozhodně neomezuje na pouhé kombinování uvedených smyslově vnímaných údajů. Dokáže číst v hlubší vrstvě svého předmětu. Již slovo „intelekt“ to naznačuje. Pochází ze spojení „intus legere“, číst uvnitř. Díky rozumu jsme způsobilí chápat, že předměty našeho poznání jsou a čím jsou. Zvíře nic takového nesvede. Pouze registruje určité smyslově vnímatelné údaje a reaguje na ně v závislosti na svých biologických potřebách. Fakt existence a vlastní povaha vnímané skutečnosti ho nezajímá. Sám jsi to potvrdil příkladem s šimpanzem. Tento primát v papouškoví nespatřuje nic, co by mělo vztah k jeho biologickému životu. Proto se jím vlastně nezabývá. U člověka je tomu zcela jinak.

N: Nechám se rád poučit. Nikdy jsem o lidském rozumu neuvažoval tak, jak jsi to právě učinil. Nechápu však, proč o tomto tématu diskutujeme, když se máme bavit o údajné lidské šlechetnosti. Souvislost obou námětů mi uniká.

F: Však ji brzy nahlédneš. Člověk má díky svému rozumu schopnost poznávat, že věci ve světě i svět sám jsou a pátrá po tom, co jsou. I když se nějaká skutečnost ukazuje jako biologicky nezajímavá, je pro člověka zajímavá už z toho důvodu, že je a že je poznatelná. Zatímco náš šimpanz se od papouška s nezájmem odvrátí, člověk mu svou pozornost dokáže věnovat. A to tak velkou, že těmto ptákům zasvětil třeba celý život. Studuje život papoušků a napíše o tom mnoho vědeckých pojednání. Stejný přístup pak uplatňuje prakticky

ke všemu, co existuje a co poznává. Zajímají ho totiž věci takové, jaké o sobě a v sobě jsou. Má schopnost odhlédnout od jejich poměru k jeho striktně osobním či kolektivním potřebám a přemýšlet o nich samotných v jejich vlastní identitě a existenci. Já to považuji za něco úžasného. Kdyby byl člověk pouhým zvířetem, byl by beznadějně uzavřen ve svém biologickém horizontu a vnímal by vše jen ve vztahu k sobě a ke svým živočišným potřebám. Situace je ale zásadně jiná. Díky rozumu je člověk uzpůsoben k zaujetí postoje, který středověcí myslitelé označovali nám známým slovem: *respectus*. Umí hledět na skutečnost světa s celou jeho bohatostí s nadhledem, do něhož nevstupuje žádný živočišný zájem. Umí věci respektovat. Dokáže jim přiznat hodnotu nezávisle na svých vlastních stanoviscích. Přesně to jsi vyžadoval, když jsi mluvil o podmínce, při jejímž splnění bys byl ochoten člověku šlechtnost přisoudit. Člověk má takovou bytostnou povahu, že se na úrovni svého rozumu dokáže vyvázat z biologických pout ke svému prostředí a vztahovat se k realitě nezaujatě. Tento neagresivní postoj považuji za bytostnou šlechtnost, která je zároveň naším posláním. Umíme směřovat k cílům, jejichž existenci a totožnost necháváme netknoutou.

N: Když je člověk opravdu takový, jak ho popisuješ, proč není v mezilidských vztazích šlechtnost prakticky k nalezení?

F: Protože moderní interpretace lidského života se ubírá úplně opačným směrem. Zdůrazňuje stále do kola naši závislost – na genech, sociálním prostředí, výchově, kultuře. Odmítá objektivitu poznání, a tedy právě to, co bychom mohli nazvat opěrným pilířem

lidské šlechtnosti. Moderní myšlení z nás dělá jen „solistikovanější“ zvíře. Sám jsi to na začátku zmínil – podle většiny novověkých vzdělanců se od zvířat lišíme jen stupněm daným naší lepší kombinatorickou kapacitou ve vztahu k smyslově vnímatelným údajům. Můžeš si přitom všimnout jednoho nemalého paradoxu. Na jedné straně jsme neustále přesvědčováni o našich závislostech a podmíněnostech – třeba prostřednictvím ideologie multikulturalismu –, na straně druhé nás agilní ideologové chtějí stále nevybíravějším způsobem nutit k respektu všeho, co je od naší kultury jiné a odlišné. Větší blamáž si lze stěží představit.

N: Co bychom tedy měli dělat pro zlepšení bezútešné situace, v níž se bezesporu nalézáme? Začínám kolem sebe vnímat stále zřetelnější brutalizaci mezilidských vztahů, z nichž se jakýkoli respekt vytrácí.

F: Jedna z podmínek spočívá v trpělivém poukazování na naši schopnost poznávat skutečnost pravdivě. Pravdivě znamená nezávisle na našich vlastních sobeckých zájmech a potřebách. Určitě jsi v jedné skvělé knize narazil na tvrzení „poznáte pravdu a pravda vás osvobodí“. Pravda nás vyvádí ze všech možných závislostí, a dokonce i ze závislosti na nás samotných. Kdo popírá principiální pravdivost a objektivitu lidského poznání, je velkým nepřítelem člověka. Je otrokářem, který brání jeho osvobození.

20. BUĎ VŮLE TVÁ! ALE PROČ?

N: Víím, že myšlenkami často brouzdáš u tvých oblíbených starověkých Řeků a obdivuješ se jejich moudrosti. Měl bych proto na tebe jednu otázku, která by tě mohla z nadšení pro řeckou antiku trochu vyléčit. Zdá se mi, že Řekové nebyli zrovna moudří tam, kde by se moudrost měla projevovat nejvýrazněji. Mám na mysli jejich vztah k tomu, co člověka přesahuje. Nedokázali se vymanit z pout mytologie, holdovali nesmyslné polyteistické víře a jejich božstva příliš krásnými vlastnostmi neoplývali.

F: Hesiod poznamenal, že množství Řeky uznávaných bohů je tak velké, že je žádný smrtelník nedokáže vypočítat. A jiný řecký básník, jehož jméno už přikryl čas, vyjádřil podobnou myšlenku působivým obrazem: *vše je plné bohů, takže neexistuje žádné místo, kam by se vešel list či zrnko obilí*. Počet řeckých mytologických božských postav je skutečně nepřehledný. Ale i v této oblasti se někteří Řekové snažili zjednat rozumu jeho práva. Asi tě nepřekvapí, když mezi ně zařadím našeho starého známého Sokrata.

N: O tom mi není nic známo. Dychtivě čekám na tvůj výklad.

F: Podívejme se na velmi zajímavý Platónův dialog *Euthyfron*. Předkládá námět, který je aktuální až dodnes. Sokrates se setkává s profesionálním věštcem

Euthyfronem a snaží se u něj poučit o tom, co je to zbožnost. Děje se tak těsně před zahájením soudního procesu, během něhož bude muset čelit i žalobě z bezbožnosti.

N: Co má nějaká zbožnost či bezbožnost společného s filosofií? Jak může být takové téma pro tebe zajímavé?

F: Když mě necháš mluvit, brzy se to dozvíš. Zbožností se míní správný poměr k božské sféře. Je velmi důležité pochopit, za jaké situace se celý dialog odvíjí. Ve starověkých kulturách, které E. Voegelin označuje jako kosmologické, bylo určování vztahů k božské sféře vyhrazeno vládcům a zvláštním kněžským třídám. Princip nezpochybnitelné autority ovládal náboženský život všech poddaných. Diskuze o náboženských otázkách byla zcela vyloučena.

N: Počkej chvíli. Mluvíš poněkud mlhavě o „božské sféře“. Ale za ní se přece i v tebou uváděné debatě skrývá polyteismus. Sokrates zde tedy kritičností moc neoslnil.

F: Kdyby ses do dialogu pozorně začetl, rychle bys svůj názor změnil. Sokrates přistupuje na Euthyfronovo polyteistické krédo a zkoumá jeho přijatelnost. Euthyfron se staví do role kvalifikovaného znalce náboženských otázek. Je v tom srovnatelný se starozákonnými farizeji. V určitém momentě si sám vystavuje to nejlepší vysvědčení: *„Vždyť bych za nic nestál a ničím bych se nelíšil od obyčejných lidí, kdybych důkladně neznal všechny takovéto věci.“*

N: A co tedy tento důkladný znalec náboženské problematiky říká o zbožnosti?

F: Jedna z jeho odpovědí zní následně: zbožné (svaté) je takové jednání člověka, které se bohům líbí.

N: Až na ten polyteismus vypadá replika docela racionálně. Jednání, které by se božské autoritě nezamlouvalo, by nemohlo být zbožné a svaté.

F: Jenže je zde určitý problém, na nějž Sokrates nepomenul upozornit. Vztahy mezi řeckými bohy byly konfliktní. Rozcházel se v pojetí toho, co je dobré a co zlé. Každý z nich to viděl jinak. Na Olympu již dávno měli to, čím se pyšní naše postmoderní společnost – bezbřehou pluralitu názorů. Pak se ale každému bohu líbí něco jiného – jedni souhlasí například s tím, že Chronos znectil svého otce Urana, druzí to rozhořčeně odmítají. Měříme-li tedy zbožnost a svatost božskou vůlí, je jedno a to samé jednání zbožné a nezbožné zároveň. To je docela hezký rozpor. Chceš-li malou aktualizaci tématu, dosaď si namísto Chrona a Urana Alláha a křesťanského Boha. Jeden chce, aby nevěřící umírali rukou jeho vyznavačů, druhý si přeje, aby jeho věrní své nepřátele milovali. Podle normy božské vůle tu tedy máme jednání (zabíjení nevěřících), které je zbožné a nezbožné zároveň. Jelikož se jedná o rozpor, zdá se, že se ctitelé jednoho z uvedených Bohů dost šeredně mýlí.

N: Už mi začíná leccos docházet. Euthyfron tradiční víru v bohy bez rozmyslu přijímal a patřil mezi její šířitele, zatímco Sokrates tuto víru podroboval racionální zkoušce a odhaloval její vnitřní nepřijatelnost. Tento dialog je vlastně konkrétní ukázkou střetu mezi tím, co Řekové označovali slovy *logos* a *mythos*.

F: Dá se to tak vyjádřit. Euthyfron na Sokratovu námitku reaguje tím, že klade důraz na nutnost shody všech bohů v některých elementárních otázkách. V pozmeněném přístupu tvrdí, že zbožné (svaté) jednání je takové, které se líbí všem bohům bez rozdílu. Tím se posouvá do docela zajímavé perspektivy. Mnohost bohů už vlastně nehraje žádnou roli. Jako by zde byla jen jedna božská vůle. Jenže ani tím se z obtíží nevyvléká. Sokrates formuluje novou námitku, představenou v podobě dvou otázek. Proč je určité jednání člověka zbožné (svaté)? Nabízejí se dvě možnosti.

1. Protože takové jednání je bohy/Bohem chtěné.
2. Takové jednání je bohy/Bohem chtěné, protože je zbožné/svaté.

Euthyfron je zastáncem varianty č. 1. Sokrates naopak varianty č. 2.

N: Promiň, ale tady se poněkud ztrácím. Nechápu rozdíl mezi těmito dvěma možnostmi.

F: Ani Euthyfron rozdíl nechápal a přes veškerou Sokratovu snahu o vysvětlení ji ani poté nepochopil. A přitom se jedná o naprosto zásadní problém, který ze své aktuálnosti vůbec nic neztratil. Dejme si nějaký konkrétní příklad. Představ si, že pomůžeš nějakému člověku v nouzi. Nemá třeba co jíst a ty mu poskytněš prostředky k tomu, aby si potřebnou stravu opatřil. Takové jednání může kandidovat na projev zbožnosti (a svatosti). Proč? Bod č. 1 říká, že toto jednání je dobré, protože je Bohem chtěné, a proto i uznávané a akceptované. Prostě se mu líbí, a proto (z toho důvodu) ho oceňuje. Bod č. 2 neklade důvod pozitivní mravní (a náboženské) kvalifikace skutku do Boží vůle, nýbrž do něčeho, co tuto vůli jakoby předchází. Bůh zmíněné jednání hodnotí jako dobré ne primárně

proto, že odpovídá jeho vůli, nýbrž chce a akceptuje ho (tj. vyhodnocuje ho jako odpovídající jeho vůli), protože je dobré. Vyjádřeno ve zkratce: zmíněný skutek je dobrý, *protože* ho Bůh chce, anebo je dobrý, *a proto* ho Bůh chce. Už ten rozdíl nahlížíš?

N: Zdá se, že ano. V prvním případě je božská vůle výlučným důvodem dobra a zla nějakého jednání. Když bych se zeptal, proč je určitý typ jednání v daném náboženském kontextu považován za dobrý, existuje jen jedna správná odpověď – protože Bůh chce, aby se člověk takto choval.

F: Promiň, že ti skáču do tvého výkladu. Ale byl bych rád, aby nám neunikla určitá souvislost. Vraťme se k našemu výše uvedenému příkladu. Platí-li toto stanovisko, jak vysvětlíme, že Alláh chce smrt nevěřících, kdežto křesťanský Bůh za ně sám umírá?

N: Jednoduše, odkazem k jejich božské vůli. Prostě to tak chtějí.

F: Myslíš, že se takové dva radikálně odlišné božské postoje mohou skutečně vyskytovat?

N: Kdyby existovali dva Bohové – Alláh a křesťanský Bůh, pak by to asi možné bylo. Často ale slyším tvrdit, že jde jen o dvě různá, kulturně podmíněná pojetí jednoho Boha. Jestli se nepletu, tak dnešní znalci náboženství zastávají podstatnou jednotu Boha křesťanství a islámu. V tom případě se nám však situace docela komplikuje. Jak může jeden a týž Bůh od člověka chtít tak protikladné způsoby jednání? Jak potom mohou křesťané považovat za hříšné to, co muslimové hodnotí jako svaté?

F: Dá se tomu přijít docela snadno na kloub. Je to tím, že oni dnešní znalci náboženství jsou vlastně moderní Euthyfronové. Nárokují si kompetence v náboženských otázkách, ale ještě nikdy nepotkali nějakého Sokrata, před kterým by museli poctivě hájit svá líbivá ekumenická stanoviska. Ale pojďme dále. Jak je to s možnostmi č. 2?

N: Ta zosobňuje názor, podle něhož platí opačné poměry. Bůh něco chce, přijímá a pozitivně hodnotí, protože předmět jeho hodnocení je objektivně dobrý.

F: Chválím tvoji bystrost. V námi diskutovaném kontextu znamená slovo „objektivní“ *daný nezávisle na volních úkonech hodnotícího*. Jestliže tyto vztahy platí i pro Boha, pak ani On nemůže svobodně rozhodovat, co je dobré a co je špatné. Protože kdyby to rozhodovat mohl, pak by mu nic nebránilo v tom, aby libovolně stanovoval mravní normy – jednou by mohl chtít, abychom se chovali s respektem k lidem jiného názoru, jindy by mohl zvolit úplný opak a zahrnout do zbožnosti lidského jednání povinnost důsledného pronásledování jinověrců. Pokud by se Bohu možnost takové proměny v hodnocení upřela, šlo by o zjevné popření jeho výsostné svobody.

N: Jsem ohromen, že se Sokrates myšlenkově pracoval až to těchto poloh. Můžeme si z dialogu *Euthyfron* odnést ještě nějaké jiné poučení?

F: Určitě a ne jen jedno. Zatím si dobře promysleme to, o čem jsme hovořili dnes. Příště budeme v tomto tématu zase pokračovat.

21. O NESVATÉM NÁBOŽENSTVÍ

N: Minule jsme se dohodli, že se ještě na chvíli zastavíme u Platónova dialogu *Euthyfron*. Naposledy byl předmětem našeho uvažování Sokratův názor o nesvévolnosti božské vůle, která podle něj nemůže chtít a milovat cokoliv, nýbrž pouze to, co je skutečně milováníhodné.

F: Přesně tak. Sokrates byl nábožensky založený člověk, ale zcela určitě by se nikdy nestal vyznavačem víry, která se dovolává jen a pouze božské vůle. Kdyby ho někdo přesvědčoval, že zabíjení lidí je v souladu s vůlí Nejvyššího, neměl by u něj žádnou šanci. Takové jednání by vyhodnotil jako objektivně nesprávné a trval by na tom, že by v něm božská bytost nemohla nikdy nalézt zalíbení.

N: Jak rozprava s Euthyfronem pokračuje dále? Diskutující se přece museli dopracovat k nějakému závěru.

F: Sokrates je filosof a tak tlačí téma do filosofické polohy. Odkrývá Euthyfronovi směr, kterým by se mělo další hledání odvíjet. Naznačuje, že by zbožnost/svatost mohla být součástí spravedlnosti. Jak jistě víš, ctnost spravedlnosti poutala neustále Sokratovu pozornost, a pokud by zbožnost/svatost spadala do jejích hranic, představovala by vzácný námět pro filosofickou reflexi.

N: To je překvapivý vývoj diskuze. Nikdy by mě nenapadlo, že by zbožnost a svatost mohly mít něco společného se spravedlností.

F: Spravedlnost je docela široký pojem. Sokrates se proto chce ujistit, jaký konkrétní význam spravedlnosti je se zbožností/svatostí spojen. Vystavuje zkoušce Euthyfronovy znalosti a nutí ho, aby mu vyjevil své profesní stanovisko. Aténský věštec je nejistý a jen stěží hledá nějakou uspokojivou odpověď. Po několika pokusných replikách se zastaví u tvrzení, podle něhož spočívá zbožnost/svatost ve službě bohům.

N: To není úplně špatná odpověď. Když se podíváme na lidi, které katolická církev prohlašuje za svaté, splňují přesně toto kritérium. Jejich život je naplněn službou Bohu. Euthyfron byl polyteista a tak tuto službu zaměřuje na více božských pánů.

F: Sokrates má nicméně potřebu klást další kritické dotazy. Předně se ptá, proč si lidé myslí, že mají bohům poskytovat nějaké služby. Každá činnost má mít nějaký hmatatelný výsledek. Když někdo pomáhá lékařům, jeho služba přispívá k uzdravování pacientů. Když někdo asistuje varhaníkovi při jeho hře, přispívá k dobrému provedení skladby. A jestliže někdo slouží bohům? Filosofův dotaz zní: „*Jaké je to překrásné dílo, které provádějí bozi, když užívají našich služeb?*“ Euthyfron ztotožňuje službu bohům s modlitbou a s přinášením obětí. Říká, že „*tyto úkony jsou zbožné a takové úkony udržují jak soukromé domy, tak společenství obce. Avšak věci opačné... jsou hříšné a ty všechno vyvracejí a ničí*“.

N: Euthyfron tedy spatřuje v náboženství příčinu společenské soudržnosti. Má za to, že kde upadá náboženská víra a náboženská praxe, rozpadají se rodiny i celé státy. Konzervativně orientovaní myslitelé by v tomto přesvědčení mohli nalézt mnoho z toho, co sami zastávají.

F: Možná ano, ale problém je třeba dobře vyjasnit. Proto dialog pokračuje dále. Obětování je úkonem dávání ze strany člověka, modlitba je prosbou o obdržení dober od bohů/Boha. Podle Euthyfrona je tomu tak, že když se člověk dobře modlí a přináší bohulibé oběti, dostává jako protidar milost uchování rodin a obcí. Vše se řídí logikou *má dáti – dal*. Člověk bohům/Bohu poskytne jisté služby a On/oni na ně odpovídá/jí protislужbou. Řečeno Sokratovými slovy: *zbožnost by tedy byla... jakési obchodnické umění mezi bohy a lidmi*.

N: A není to snad pravda? Proč existují lidé, kteří žijí náboženský život? Protože jim chtějí něčeho dosáhnout. Modlí se a přinášejí oběti, aby za to obdrželi vytoužené odměny od bohů/Boha. Euthyfron dobře vystihl podstatu jakéhokoliv náboženství.

F: Sokrates si naopak myslí, že se s pravou podstatou náboženství osudově minul. Když se ho ptal, k jakému druhu spravedlnosti by zbožnost/svatost (a tedy náboženské jednání) přiřadil, měl na mysli dva základní typy spravedlnosti: komutativní a distributivní. Komutativní spravedlnost je činností výměnnou, jejímž prostřednictvím si protistrany směňují zboží ve stejné hodnotě. Jde v podstatě o obchod a Euthyfron zařadil náboženskou praxi do této kategorie. Sokrates to ale nepřijímá, neboť si uvědomuje, že člověk bohům/Bohu nemůže nabídnout nic, co by už jim/Mu nenáleželo.

Je to jasné z toho, co naprosto jasně formuluje: „*jaký mají bohové prospěch z darů, které od nás dostávají?... Vždyť nemáme žádného dobra, kterého by oni nedali*“. Jestliže tedy bohům/Bohu něco dáváme – ve formě modlitby či oběti – jen tím vracíme, co jsme od nich/Něho obdrželi. Tedy žádný obchod. Naplňuje se zde kritérium druhého typu spravedlnosti – spravedlnosti distributivní. Tento druh spravedlnosti zajišťuje, aby každý dostal to, co mu náleží. Sokrates se snažil Euthyfrona k tomuto náhledu přivést, ale bylo to marné. „*Když už jsi byl u věci samé,*“ říká na jednom místě, „*tu ses obrátil*“, anebo jinak, když už byl Euthyfron blízko správného řešení problému, sešel nešťastně z cesty.

N: Jak tedy měla znít odpověď, která by Sokrata uspokojila?

F: Vzpomínáš, jak se Euthyfrona ptal na „*dílo, které v nás bohové konají, když jim sloužíme*“? Sokrates chtěl slyšet: naší službou bohům/Bohu jim/Mu dáváme, co jim/Mu náleží. Jelikož se jedná o skutky spravedlivé, činí nás vnitřně spravedlivými (dobrými). Zkrátka, stáváme se tím lepší. Tady vidíš, že zbožnost/svatost/náboženská je skutečně součástí spravedlnosti, a proto se o ně filosof upřímně zajímá.

N: Tak to by mě při četbě textu asi nenapadlo. Chápu, že je to opět typický Sokratův kousek, jímž demaskuje domnělé vědění znalce. Euthyfron byl člověk, který se náboženství věnoval na profesionální úrovni. Patřil mezi oficiální věštce aténské obce. Měl tedy na Sokratovy dotazy odpovídat správně a bez zaváhání. On se však díky Sokratově dialektice ukázal jako neznalý ve věci, o níž měl mít jako expert naprosto jasno.

F: Sokrates svým působením skutečně často dokládal, že doporučovaní znalci mají mnohdy obrovské nedostatky v oblasti, v níž by se měli pohybovat s bravurou. To jistě dobře známe i z dnešních případů. Někdy totiž těm, kdo jsou považováni za vzdělance, tolik o vzdělání ani nejde. Osvojí si určité znalosti bez kritického nadhledu a používají je k podpoře své vlastní kariéry. O řeckých věštcích, k nimž Euthyfron patřil, bylo například známé, že upravovali podobu věštek podle peněz, které za ně inkasovali. Když někdo dobře zaplatil, vyslovili věštbu, která byla pro plátce příznivá. Jeden z takových případů se pojí se samotným Kleisthenovým založením demokracie v Aténách. Podplatil věstce v Delfách a ti za tuto štědrú úplatu sdělili Spartanům, že si bohové přejí jejich útok na Atény, v nichž vládla dynastie Peisistratovců. Spartané útok provedli, Peisistratovce sesadili a postavili do čela města svého člověka. Kleisthenes ho ale s pomocí lidu svrhl a nastolil demokratické pořádky. Na počátku však byl podvod podplacených věštců.

N: To je korupce na nejvyšších místech! Jakási simonie ante litteram!

F: Dialog ovšem skrývá ještě jedno poučení. V náboženství můžeme rozlišit dvě roviny. Například Tomáš Akvinský je označuje termíny *religio* a *sanctitas*. Věcně jde o jednu a tu samou skutečnost (náboženství obecně vzaté), liší se však pojmově. *Religio* představuje náboženské úkony, rituály, jedním slovem obřadnost. *Sanctitas* označuje vnitřní stav člověka, kterým se cele vztahuje k Bohu a podřizuje se mu. Mezi obřadností (liturgickými modlitbami, oběťmi) a svatostí (vnitřním postojem člověka k Bohu) se někdy rozevírá propast.

Mohu být denně v kostele na mši a přitom tím mohu zůstat vnitřně nedotčen. Když Kristus říká: *milosrdenství chci, a ne oběti*, upozorňuje na nebezpečí vnitřního vyprázdnění člověka zcela oddaného pouhé náboženské obřadnosti. Sokrates toto nebezpečí také viděl a stavěl se mu do cesty. Svou konfrontací s Euthyfronem ukázal, že řecké náboženství, jehož byl tento věstec typickým představitelem, z principu nedokáže dovést člověka k vnitřní spravedlnosti. Jeho těžiště totiž leželo v pouhé obřadnosti. Proto také polyteistům nijak nevadilo, že se někteří bohové vyznačují přímo odpudivými vlastnostmi.

N: Nedokážu uvěřit, co všechno lze z těchto starých textů vyčíst.

F: Na závěr ti přečtu něco z jedné knihy od francouzského historika Sylvaina Gouguenheima. Jeho slova si s naším problémem spoj už sám: „Křesťanství je málo ritualizované, islám je naopak ritualizovaný extrémně: z toho se odvíjejí stěžejní rozdíly v organizaci společnosti. Stejná slova proto nemají stejný význam. Slovo „zbožnost“ označuje pro křesťana vnitřní adoraci, konání milosrdných skutků anebo (usebraná) účast na mši, kdežto pro muslima je zbožnost dána poslušností k Zákonu. Skutky jsou v islámu kodifikovanými praktikami rozměru kolektivního a komunitního; islámská spiritualita spočívá v první řadě ve vyhnutí se i tomu nejmenšímu znečištění... v respektu pravidel stanovených na počátku. Islám je ortopraxí.“

N: Není to trochu nefér?

F: Vůbec ne. Poslední cíl náboženské praxe nemůže ležet ve věrnosti Zákonu. To nakonec vede k úzkost-

nému dodržování pravidel. Jednání má být prostředkem k formaci lidského nitra, k jeho přípravě na vstup Toho, který čeká venku a tluče. Kdo díky správnému jednání otevře své srdce, k tomu vejde a bude s ním hodovat. Kdyby přišel a nabízel jen slast ze spojení s rajskými pannami, bylo by to strašlivé zklamání.

22. PROTIKLAD DVOU SVĚTŮ

F: Když se před více než 2000 lety v antickém Řecku objevili první filosofové, přinesli s sebou klíče od brány do zcela nové oblasti. Od té doby se začaly střetávat dva velmi odlišné světy.

N: Myslíš svět filosofů na jedné a svět normálních lidí na druhé straně? Možná to tak kdysi bylo, ale dnes už žádný svět filosofů neexistuje. Pár jedinců, kteří se filosofií ještě zabývají, žije ve své vlastní realitě, která je té naší na hony vzdálená. Upřímně řečeno, po klíči od vstupu do ní vůbec netoužím.

F: Máš asi nějakou špatnou zkušenost se zástupci filosofického stavu. Přiznávám, že ne všichni filosofové dělají své profesi čest. Jejich názory jsou realisticky uvažujícím lidem k smíchu. Trošku se podobají dnešním politikům. I ti se vyznačují postoji, nad nimiž běžnému člověku zůstává rozum stát. Není nic vzácného slyšet od některých z nich ódy na prospěšnost multikulturalismu, globalismu, genderismu a na podobné postmoderní vymoženosti. Většina lidí jejich stanoviska nesdílí, a proto od nich sklízí otevřené pohrdání a nevybíravé výtky z nevzdělanosti. Ne jinak se chovají i oni filosofové. Již tím, že zmíněným politikům nezřídka horlivě sekundují, propagují názory, s nimiž se jen málokdo dokáže ztotožnit. Kdo s nimi nesouhlasí, je vyloučen ze společnosti civilizovaných bytostí.

N: Také to tak vidím. Jen s tím rozdílem, že žádné rozumné filosofy, jejichž existenci naznačuješ, jsem dosud nepotkal.

F: Na takovou náhodu nemůžeš spoléhat. Možná je ani nikdy nepotkáš. Obrátme tedy náš pohled do minulosti. Třeba v ní nějakého rozumného filosofa objevíme. Pokud budeme úspěšní, můžeme si z něj vzít příklad dobrého filosofického myšlení. To by mělo být dostatečné k základní orientaci v našem vlastním životě. Pak bychom už nemuseli být závislí na tom, zda se někdy sami s nějakým dobrým filosofem osobně seznámíme.

N: Koho mi chceš takto představovat? Snad ne Kanta, Hegela či Sartra? Jako student jsem od nich něco četl, ale ničím mě nenadchli. Jejich výklady vůbec neodpovídají mé osobní zkušenosti.

F: Rád bych s tebou navštívil ještě dávnější historické údobí. Co se takhle zastavit u Sokrata? Stačí se k němu přidat v situaci, kdy rozvíjí nějaký svůj pověstný rozhovor. Když mu budeme pozorně naslouchat, možná se mnohemu přiučíme.

N: Já žádný jeho rozhovor neznám. Budeš mě muset poučit. Jsem ovšem značně skeptický k tvému postupu. Čemu se asi tak můžeme naučit od člověka, který žil tolik staletí před námi?

F: Tím se nyní neznepokojuj. Máš-li trochu času, věnuj mi něco z tvé pozornosti. Nejprve malé upozornění. Sokratova filosofie byla velmi realistická, a přesto narazila na odpor většiny jeho současníků. To říkám proto, aby sis nemyslel, že rozchod myšlenkových pozic nějakého myslitele s běžným přesvědčením lidí

automaticky signalizuje nepříznivé skóre pro takového nekonformního jedince. Nemohlo by se snad stát, že pravda stojí na straně jednoho člověka, který se tím ve svém poznání od většiny svých současníků chvályhodně odlišuje?

N: To není pravděpodobné. Více hlav přece více ví. Jeden nemůže mít nikdy pravdu proti velkému počtu oponentů. Jestliže se velká část Atéňanů proti Sokratovi postavila, měla pro to určitě dobré důvody.

F: Ty důvody jsou známé. Byly shrnuty ve dvou bodech obžaloby. První bod říkal, že Sokrates kazí mládež. V druhém se mu vyčítala bezbožnost. Pro obě obvinění bylo možné uvést určité důkazy, ale Sokrates je před soudem rozmetal. Žaloba byla neopodstatněná.

N: To tvrdíš ty. Jako filosof se vcelku pochopitelně ujímáš kauzy tvého oblíbence, který byl sám filosofem. Nevím, jak se Sokrates hájil, ale z vyneseného rozsudku plyne, že moc přesvědčivé důvody pro svou nevinu nepředložil.

F: Jeho případ odhaluje to, na co narážíme i dnes. Lidé svá přesvědčení staví na dvou pilířích: a) na aktuálně zvažovaných důvodech; b) na starých a zakořeněných předsudcích. Vždy záleží na tom, co má momentálně větší váhu. V případě Sokrata převážily staré předsudky soudců.

N: Diskuze na toto téma může být zajímavá, nicméně nás poněkud odvádí od našeho tématu. Chceš mi na konkrétní historické osobě ukázat, že jedinec může mít pravdu proti výrazné početní převaze oponentů. Šlo ale při Sokratově procesu o nějakou pravdu v silném teoretickém smyslu? Mně se zdá, že nikoliv.

Kdyby před soudním tribunálem bránil třeba tezi o kulatosti Země a jeho správné důvody by byly porotou přehlasovány, bral bych to jako doklad tvrzení, o jehož platnosti mě chceš přesvědčit. Když se ale snaží poukázat na nepravdivost obvinění z kažení mládeže a bezbožnosti, jde o pravdu v dosti jiném smyslu. Jedná se o zjišťování legálnosti jednání obžalovaného, ne o nějaký exaktně rozhodnutelný teoretický spor.

F: Když se na věc díváš z právní perspektivy, může se to tak skutečně jevit. Sokratova kauza měla nicméně ještě jiný rozměr a ten zcela splňuje požadavky, o nichž ses zmínil. Na pozadí žaloby se skrývá ostrý teoretický konflikt mezi aténským filosofem a určitými skupinami lidí. Právě proto je tento historický případ vhodný pro námi sledovaný účel.

N: Ostrý teoretický konflikt? Mohl bys mi to objasnit?

F: Začněme u prvního bodu obžaloby: podle ní měl Sokrates zhoubný vliv na mládež. V čem měl vlastně spočívat? Žaloba není nijak konkrétně specifikována a tak se toho musíme dopátrat sami. Na jedné straně je zde spojitost s druhým bodem žaloby: pokud byl Sokrates skutečně bezbožník, dával tím mládeži špatný příklad. Na straně druhé zde byly další okolnosti. Z jiných zdrojů víme, že jeden z žalobců se jmenoval Lykón a jeho syn se v minulosti dostal se Sokratem do styku. Lykón chtěl, aby se jeho syn živil jako on zpracováváním kůží. Sokrates poznal, že se jedná o nadaného mladíka a přesvědčoval ho, že má na mnohem víc než na řemeslnou práci s kůží. Vzbudil v něm vyšší ambice, ale existenční okolnosti mu nedovolily vydat se na slibnější životní dráhu. To se pro něj stalo zdrojem narůstajícího zklamání, a proto

nakonec sáhl k alkoholu. Postupně se z něj stala lidská troska. Lykón spatřoval příčinu neštěstí svého syna v Sokratově působení a postaral se o to, aby zhoubce svého potomka skončil před soudem. Další přitěžující okolnost spočívala v tom, že k Sokratovu okruhu přátel na čas patřili Alkibiades a Kritias. Alkibiades byl extrémně nadaný mladík, který svým nezodpovědným jednáním zavlkl Atény až na pokraj zkázy. Díky němu došlo k porušení mírové dohody mezi Aténami a Spartou podepsané roku 421 a k tzv. sicilské operaci, která skončila naprostou zkázou aténské flotily. Pro Atény to mělo mnoho dalších dramatických důsledků. Kritias byl zase jeden z exponentů vlády, kterou Sparta instalovala v Aténách roku 404. Angažoval se v nemilosrdné likvidaci významných stoupenců demokratické strany a jeho přičiněním bylo prolito mnoho krve nevinných obětí. Žalobci tyto dvě osoby spojovali se Sokratovým působením, třebaže to v žalobě přímo neuváděli. Spoléhalo na to, že je to obecně známá skutečnost.

N: Zajímavé. Ale kde je ten údajný „ostrý teoretický konflikt“, o němž jsi mluvil?

F: Jeho přítomnost je možné vnímat při četbě Platónovy *Obrany Sokrata*. Sokrates při ní mimo jiné apeluje na nutnost *péče o duši*. Duše je podle něj pravou podstatou člověka, a protože je racionální, musí žít svůj život na základě osobně nahlédnutých, a ne jen pasivně přijímaných důvodů. Pasivní přístup k životu viděl Sokrates v bezmyšlenkovitém podléhání zděděným zvykům a tradicím. Měl za to, že i ony musí být racionálně zdůvodňovány. To ale bylo trnem v oku tehdejšími konzervativci a pragmatikům.

Nekritičtí konzervativci přijímali tradici a zapovídali její zpochybňování. Dědictví otců bylo pro ně nedotknutelné. Pragmatici zase spoléhali na to, že určitá tradice (třeba ta demokratická) zosobňuje prakticky ověřený způsob života. I v tomto případě se kritika jistého druhu tradice jevila jako něco nepřístojného. Sokratův přístup u nich tedy musel nutně narazit. Aby bylo jasno, konzervativci a pragmatici tehdejší doby byli všichni, kdo se – mnohdy z rozmanitých důvodů – bez odporu přizpůsobovali převládajícímu způsobu života a myšlení. V roce 403 byla v Aténách obnovena demokracie a náboženský život se vyznačoval bujarým polyteismem. Sokrates odmítal účast na tehdeším politickém a náboženském životě bez kritického tázání. Většina lidí ovšem jeho zpochybňující námitky nepřijímala a neviděla v nich žádný hlubší smysl. Naopak. Zdály se jim jako něco, co otrásá samotnými základy aténské polis. Kromě toho se často stávalo, že Sokratova obratnost v diskuzích přiváděla domnělé znalce do nemalých obtíží. Vědění, jímž se pyšnili, se pod tlakem Sokratových otázek bortilo jako domeček z karet. Experti tak ztráceli svou tvář před širokým publikem. To se dalo jen těžko tolerovat.

N: Chápu. Ale stále nevidím, kde je ten „ostrý teoretický konflikt“ mezi Sokratem a jeho odpůrci.

F: Nevidíš? Tak lépe otevři oči. Jde přece o dvě radikálně odlišná pojetí lidského života. Ten, který Sokrates odmítá, nespočívá na osobním hledání a nalézání důvodů pro či proti nějakému názoru, přesvědčení, životnímu stylu. Kdo nemyslí jako Sokrates, nutně jen pasivně podléhá duchu své doby. Ten „ostrý teoretický konflikt“ je dán zcela protikladnými pohledy na to,

kdo je člověk, jaký je smysl jeho života a co znamená správně myslet. Protisokratovská fronta spatřovala v systematickém zpochybňování zavedených poměrů zárodek zkázy a „důkaz“ v podobě Lykónova syna, Alkibiada a Kritóna měli přímo na dosah ruky. Sokrates naopak rozvíjel postoj hledání a pochybnosti jako nutnou podmínku jistoty. V tom se s ním většina Atéňanů neshodla, a proto mu přisoudila trpký úděl zločince.

23. BEZBOŽNOST VČERA A DNES

N: Chtěl bych pokračovat v naší rozpravě o příčinách smrti Sokrata, kterou podstoupil z rozhodnutí většiny aténských soudců. Jak jsme viděli minule, první bod obžaloby mu vyčítal zhoubný vliv na mládež. Ještě vážnější však byla její druhá položka. V ní byl označen za člověka podněcujícího pochybnost o oficiálně uznávaných bozích.

F: Ano. Musel čelit obvinění z tzv. bezbožnosti. Když si přečteš příslušné pasáže z Platónovy *Obrany Sokratovy*, zjistíš, že žalobci viděli věc velmi radikálně. Vyčítali žalovanému úplné popření existence božské sféry. Udělali z něj naprostého ateistu. Spojili svou stížnost se Sokratovým zájmem o kosmologická bádání, jimž se v mládí věnoval. Racionální zkoumání přírody bylo jaksi automaticky vystaveno podezření z ateismu. Nebylo v něm totiž místo pro tradičně uctívané bohy – Dia, Héru, Artemis, Afroditu a další plejádu řeckých obyvatel Olympu. Meletos, který text žaloby osobně přečetl, podotkl, že Sokrates neuznává Měsíc a Slunce za božské bytosti a že se obrací k jakémusi daimoniu, které promlouvá v jeho nitru.

N: Umím si představit, že to pro něj musela být skutečně svízelná situace. Útok na božské, a tedy nejvyšší hodnoty byl určitě sám o sobě považován za natolik závažný zločin, že jiný trest než smrt nepřipadal v úvahu.

F: Z určitého hlediska máš pravdu. Ale je zde ještě jiný rozměr věci. Sokrates se hájil tím, že odmítání božskosti nebeských těles nemůže být hodnoceno jako trestný čin. Poukazoval na autora, jehož knihy si mohl kdokoliv z Aténanů zakoupit na jednom veřejně známém místě jejich města. Tím autorem byl slavný filosof Anaxagoras, velký Periklův učitel. Byl to právě on, kdo nebeským tělesům nepřisuzoval žádné božské vlastnosti. Když se nad celým případem zamyslíš, narazíš na něco zvláštního. Sokrates byl obviněn ze zastávání názoru, jehož šíření bylo v Aténách naprosto bezproblémové. Jinak by Anaxagorovy knihy nemohly být veřejně prodávány. Přitom se i Anaxagoras měl svého času hájit před soudem z toho samého důvodu jako Sokrates. I on byl žalován pro bezbožnost. Jak to jde dohromady? Na jedné straně tu máme zmíněné soudní kauzy, na straně druhé toleranci, s níž se Atéňané k uvedenému stanovisku stavěli. Odpověď není složitá. Příčina obou žalob ležela jinde než v údajné bezbožnosti. Anaxagoras se stal obětí protiperiklovského spiknutí. Kruhy, které chtěly Perikla odstavit od moci, začaly útočit na jeho blízké přátele. Stejně jako Anaxagoras k nim patřili třeba Feidias a Periklova druhá žena Aspasia. Všichni byli hnáni na lavici obžalovaných. Anaxagoras by možná skončil jako Sókrates, ale Perikles ho včas varoval, a proto se mu podařilo z atické metropole uprchnout. Obvinění z bezbožnosti mělo tudíž i v případě Sokrata jen zástupnou povahu.

N: Kde tedy hledat pravou příčinu zahájení procesu?

F: O tom by se dalo dlouze hovořit. Určitě ji musíme hledat ve způsobu Sokratova veřejného působení.

Pro žalobce a pro ty, které zastupovali, představovalo něco naprosto nepřijatelného. Při zkoumání Sokratových výpovědí před soudem narážíme na několik nápadných paradoxů. Jeden z nich se týká přímo otázky bezbožnosti. Sokrates obhájuje své dlouholeté vystupování na veřejnosti odvolávkou na poslání, které mu bylo svěřeno bohem Apollem. Byl to on, který nechal Aténanům sdělit, že Sokrates je mezi nimi nejmoudřejší. S tímto poselstvím přišel z Delf do Atén přívrženec demokratické strany a Sokratův přítel Chiarefontes. Sokrates nedokázal pochopit, jaký je význam tohoto božského výroku, a proto začal obcházet všechny ty, kdo se sami považovali za inteligentní a moudré či kdo za takové byli považováni svým okolím. Jeho úmyslem bylo ukázat, že uvedený božský výrok nemůže mít onen smysl, který se bezprostředně nabízí. Byl si totiž vědom limitů svého poznání, takže mu přišlo zatěžko domnívat se, že by bůh zohledňoval nějakou jeho pozitivní moudrost. Pátral po člověku, jehož znalost a moudrost by jednoznačně převyšovala jeho vlastní poznání.

N: Při příslovečné Sokratově skromnosti to patrně nebylo nic složitého a odvažuji se odhadnout, že to ani netrvalo příliš dlouho.

F: Kdepak. Tato snaha zaplnila celý Sokratův život a výsledkem těchto mnohaletých debat bylo konečné potvrzení pravdivosti Apollónova sdělení.

N: Jak je to možné? Copak Sokrates rezignoval na svou počáteční pokoru a dovolil, aby byl božským verdiktem korunován na aténského krále moudrých?

F: To je opravdu velmi dlouhá a hlavně poučná historie. Ale nejprve si všimni onoho paradoxu, o němž již byla řeč. Na Sokratovi lpí podezření ze spáchání zločinu bezbožnosti a on se ve své obhajobě odvolává na posláním, které mu svěřil bůh Apollon. Tím v rozporu se žalobou fakticky uznává svou víru v božskou oblast. Kromě toho je více než příznačné, že je do jeho případu zapleten právě Apollon. V Sokratově pojetí se nejedná jen o jednoho z četných řeckých bohů. Jeho jméno signalizuje něco zcela jiného. *Apollon* znamená *ne-mnohý*, tedy Nerozdělený, Jeden a Jediný. Je někým, kdo naprosto převyšuje všechna božstva polyteistické lidové víry. V ty Sokrates opravdu nevěřil a v tomto smyslu se může jistě jevit jako bezbožník. Jeho náboženská víra je však mnohem ryzejší než víra jeho žalobců a soudců. Je vyznavačem jednoho Boha, o němž tvrdí, že mu celým svým životem sloužil a plnil jeho příkaz.

N: Platónovu *Obranu Sokratovu* jsem také četl, ale tvá interpretace se mi zdá přehnaná. Na základě čeho soudíš, že božské jméno Apollon mělo pro Sokrata tak výrazný symbolický význam? Takový výklad postrádá jakékoliv opodstatnění. Chceš ze Sokrata učinit monoteistu, abys ho učinil atraktivnějším v očích těch, kterým se polyteismus jeví jako absurdní víra primitivního člověka? Z dokumentů, které máme k dispozici, plyne, že se Sokrates skutečně někdy vyjadřoval jako monoteista, existuje nicméně ještě více dokladů, podle nichž se s polyteistickým krédem svých spoluobčanů nikdy radikálně nerozešel. I on často hovořil o bozích bez jakéhokoliv kritického odstupu.

F: Je dobré toto téma rozvinout, protože jen tak se nám žaloba z bezbožnosti ukáže ve svém pravém světle. Když už jsi zmínil různé prameny a dokumenty, možná jsi mezi ně nezařadil spisy, které pocházejí z pera člověka, jenž Sokrata osobně znal a jenž o něm vydal cenné svědectví. Mám na mysli aténského aristokrata Xenofóna, od něhož pocházejí slavné *Vzpomínky na Sokrata*.

N: Nikdy jsem je nečetl. Vnášejí snad do tohoto případu něco zásadního?

F: Řekl bych, že ano. Je v nich několik pasáží, které svědčí ve prospěch tvého pohledu. Můžeš se v nich dočíst, že Sokrates se o božské oblasti nevyjadřoval jednoznačně. Používal při tom jak polyteistickou, tak monoteistickou terminologii. Nalezneš zde však i místa, která jsou pro celou záležitost rozhodující. Sokrates se o pojednávané sféře nejednou vyslovil jako o Bohu, Tvůrci, všesvětovém Rozumu, oku Božím, Boží moudrosti a kromě toho tvrdil, že se Bůh stará najednou o všechno. To je dokladem, že v sobě polyteistický pohled bezpochyby překonal. Za nejkrásnější svědectví o Sokratově pojetí Boha považuji následnou Xenofónovu výpověď: „*Bůh tvůrce řídí a drží pohromadě celý vesmír, je sídlem veškeré krásy a dobra a dává dary dokonalé.*“

N: Tím jsem docela překvapen. Mám tedy obvinění z bezbožnosti rozumět tak, že mířilo na Sokratovo zpochybňování tradičního polyteismu?

F: Takto žalobci problém patrně nevnímali. Jak jsme viděli, neváhali Sokrata označit za úplného ateistu, což bylo evidentně nepravdivé obvinění. Žalovaný

pravé pozadí procesu velmi dobře rozkryl. Ukázal, že stojí před soudem kvůli nenávisti, kterou postupně vzbudil u mnoha občanů Atén. V krátkosti lze příběh popsat takto. Sokrates, pobízený samotným Bohem, vystavoval vědomostní stav svých současníků tvrdým zkouškám. Zkoumal politiky, umělce i techniky. Všichni nárokovali profesionální znalosti a často si na nich nepokrytě zakládali. Sokrates jim však ukázal, že jejich sebehodnocení je mylné. Jeho kritické otázky vedly k demaskování neodpuštělných vad ve stanoviscích celé řady expertů. Víš, jak nakonec shrnul své závěry? Následným konstatováním: „*Lidé nejvíce proslulí mají bezmála největší nedostatky, kdežto jiní, zdánlivě horší, jsou k moudrosti zdatnější.*“ Umělcům a technikům nevytýkal znalostní manko v jejich specializovaných doménách, nýbrž něco jiného: „*Pro dobré provádění své profese si každý myslel, že je i v ostatních největších věcech nejmoudřejší.*“ Jinými slovy, experti byli zdatní ve svých speciálních oblastech, ale jakmile se měli vyjádřit k tomu, co jejich specializaci přesahovalo a co bylo vskutku důležité, ve svých soudech žalostně selhávali. Přitom se sami domnívali, že když jsou dobří v herectví, matematice či v nějakých technických oborech, musí být takoví i v případě, kdy se vyjadřují například k politice. Nezdá se ti, že je toto Sokratovo poselství aktuální i dnes?

N: I dnes? Nevím, kam míříš?

F: Copak jsi nezachytil, jak sebevědomě se současní experti všeho druhu vyvyšují – právě třeba v politických otázkách – nad postoje všech, kteří jsou „méně proslulí“ než oni? Přitom musí být každému kriticky myslícímu člověku jasné, že znalosti z ekonomie, mate-

matiky, výpočetní techniky či schopnost úspěšného sehrání nějaké role před filmovou kamerou ještě nikoho nekvalifikují k zaujetí přijatelného stanoviska k tomu, co je a není totalitní, co je skutečné a co pouze domnělé lidské právo, co je pro člověka politicky únosné a co nikoliv. Při dnešním zbožštění „demokratických hodnot“ z toho plyne, že oponenti našich expertů nutně končí na pranýři nepřátel demokracie (a kvůli zbožštění její liberální verze i mezi „bezbožnými“). Když se však pozorně začteš do Platónovy *Obrany Sokratovy*, můžeš z ní načerpat mnoho skutečné moudrosti. Tu lze dobře uplatnit proti agresivní pseudo-moudrosti fanatických uctívačů multikulturních hodnot (moderní verze prastarého polyteismu), kteří každého neservilního jedince očerňují jako populistu, xenofoba a protidemokratického živla. Z nejvyššího stolce v Bruselu se již dokonce začínají ozývat hlasy hrozící exkomunikací všech neposlušných z posvátného evropského společenství. Stará praxe klatby se pozvolna obnovuje. Kdyby žil Sokrates dnes, skončil by znovu na černé listině horlivých ochránců demokracie a vyspělých evropských hodnot.

24. DILEMA VĚZNĚ

N: Vidím, že v ruce držíš zase nějaký Platónův dialog. Můžu se zeptat, jak se jmenuje a o čem je?

F: Je to dialog *Kritón* a jeho děj se odehrává v aténském vězení, v němž Sokrates čeká na den své popravy.

N: To nemusí být zrovna nudné čtení. Ani se tě už neptám, zda si z něj současný člověk může odnést něco poučného. Je mi jasné, že tomu tak je. Jsi ochotný mi k dialogu něco říct?

F: Samozřejmě, velmi rád. Uběhl již téměř celý měsíc a Sokrates stále pobývá za mřížemi, protože trest smrti nad ním nemohl být vykonán. Podle platného zákona se totiž muselo vyčkat na příjezd delegace z ostrova Délos, kde se každoročně konaly slavnosti na počest boha Apollóna. Během této doby nesměl být v Aténách nikdo popraven, protože to bylo pokládáno za znesvěcení tohoto velkého svátku. Sokrates byl odsouzen v době, kdy vyslanci na Délos zrovna vyplouvali. Výkon trestu tedy musel být odložen minimálně o jeden měsíc. Ten již ale uběhl a Sokratův přítel Kritón přichází časně zrána do vězení, aby odsouzenci sdělil špatnou zprávu. Když vstoupil, byl Sokrates ještě v hlubokém spánku. Vzhledem k bolestnosti zvěsti si Kritón vedle Sokrata jen tiše sedl a nechal ho dále spát. Chtěl ho co nejdéle chránit před vědomím toho, co se s ním zakrátko mělo stát.

N: To bylo ohleduplné. Ale jaká ta zpráva byla?

F: Už asi sám tušíš. Kritón přišel Sokratovi říct, že se loď z Délu dnes vrátí do aténského přístavu, což pro odsouzence znamenalo poslední den jeho života. Poprava se bude konat pozítří.

N: Jak Sokrates na toto Kritónovo poselství reagoval? Kdybych byl na jeho místě já, byl bych naprosto zdrcen. Sevřelo by se mi hrdlo a nevypravil bych ze sebe ani slovo.

F: Sokratova replika byla skutečně nečekaná. Vyjádřil přesvědčení, že loď nepřípluje dnes, nýbrž až o den později. Odvolal se přitom na svůj sen, v němž se mu zjevila *krásná a ztepilá žena, oblečená v bílý šat*. Oslovila Sokrata jménem a prozradila mu, že se na onen svět vydá až pozítří. To je docela zajímavá podrobnost. Sokrates před soudem řekl, že božská vůle mu byla v životě odhalována různými způsoby – prostřednictvím jeho daimonia, věštbami a také ve snech. Když si na tuto jeho výpověď vzpomeneme, není nesprávné tuto událost chápat jako poselství ze světa, do něhož se vstupuje v okamžiku smrti.

N: Takže žádná deprese Sokrata nepřepadla? To měl tedy docela štěstí. Pro většinu lidí je výhled za hranici smrti totožný s pohledem do naprosté temnoty. Nevidí tam nic, čeho by se mohli chytit, nic, co by je alespoň trošičku zorientovalo v tom, co po smrti přijde. Přiznám se ti, že Sokratovi docela závidím. Ne jeho smrt, ale útěchu, které se mu na závěr života dostalo.

F: Máš pravdu, jeho zážitek je popsán jako něco krásného. Kritón se však přes Sokratova slova přenáší a začíná na něj naléhat, aby z vězení uprchl. Seznamuje

ho s plánem útěku, do kterého bylo zasvěceno více Sokratových přátel. V podstatě již bylo vše připraveno. Strážci byli ochotní přijmout úplatek a nehodlali odsouzení v odchodu z vězení bránit. Část soudců, kteří hlasovali pro Sokratovu smrt, by se podle Kritóna také nechala umlčet penězi. Kritón sám byl bohatý a kromě něj zde byli i další lidé ochotní vynaložit patřičné finanční prostředky na realizaci Sokratovy záchrany.

N: Tak to byla pro Sokrata další dobrá zpráva! Mohl se smrti bez problému vyhnout! Ale pokud vím, neudělal to. Co tedy znemožnilo uskutečnění tohoto dobře zorganizovaného plánu?

F: Sokrates sám. Kritón za ta dlouhá léta svého učitele dobře znal, a proto nepřišel jen s tímto návrhem, nýbrž i s argumenty, které ho měly podpořit. Vystavil Sokrata argumentačnímu tlaku a doufal, že se setká s pochopením a uznáním. Víš, jak jeho přesvědčovací strategie vypadala? Nejprve se dovolával vzájemného přátelství. Pokud Sokrates neuprchně, ztratí Kritón a s ním mnoho dalších dobrého přítele. Setrvání ve vězení tady představil jako zradu na přátelství, což je jistě dost silný způsob přesvědčování. Dále vyjádřil obavu, že po Sokratově smrti na něj i na jeho známé dopadne hanba, protože mnoho lidí je bude považovat za lakomce, kteří odmítli použít své peníze k podplacení příslušných úředníků. To je další zajímavý moment dialogu. Ukazuje se na něm, že demokratické Atény byly plné korupce. Podle tohoto svědectví bylo běžně možné zvrátit pomocí peněz i závažná úřední rozhodnutí. Bylo to dokonce něco tak samozřejmého, že neposkytnutí úplatku bylo považováno za nepatřičný postoj, zvláště jednalo-li se o zažehnutí hrozby

pro nějakou blízkou osobu. Kritón samozřejmě neopomněl připomenout nespravedlivost rozsudku. Jestliže byl Sokrates odsouzen nespravedlivě, neměl by vůbec váhat, zda ve vězení zůstat nebo ne. Pokud by zůstal, postavil by se na stranu nespravedlnosti, což by zrovna v případě Sokrata bylo přinejmenším paradoxní. Konečně přišla řeč i na Sokratovy malé děti. Kritón apeloval na svědomí svého přítele a připomenul mu, že jeho smrt by pro jeho potomky představovala katastrofu. Byli by totiž zbaveni svého rodiče, který o ně pečuje a důsledně je vychovává. Rovnalo by se to zradě na bezbranných bytostech, které jsou na péči svého otce životně závislé. Poslechni si, jak působivě útočil Kritón na svědomí svého učitele: *„Kromě toho zrazuješ, zdá se mi, i své syny, které zanecháš a odejdeš, ačkoli jsi je mohl i vychovat i vzdělat, a jimž se tvou vinou dostane jen takové budoucnosti, jakou jim dá náhoda. Dostane se jim, jak lze očekávat, takového osudu, jaký bývá údělem sirotek v sirobě. Ano, buďto člověk nemá plodit děti, nebo má spolu snášet útrapy při jejich vychovávání a vzdělávání, ale ty, jak se mi zdá, volíš nejpohodlnější stránku. Třeba však zvolit to, co by si zvolil muž dobrý a statečný, zvláště ovšem tomu, kdo tvrdí, že se po celý svůj život staral o ctnost.“*

N: Vidím, že Kritón měl vše dobře promyšlené. Takové argumenty se nedají odmítnout mávnutím ruky. Zvláště závažný mi připadá apel na Sokratovo rodičovské svědomí. Jestli si z dob mých studií dobře vzpomínám, ztráta otce byla tehdy velkou tragédií. Nebyly zde žádné sociální instituce, které by se sirotekům ujaly. Pokud vím, Perikles nechával ze státní pokladny podporovat jen ty sirotky, jejichž otcové padli ve válkách. To však nebyl Sokratův případ. Jeho rozhodnutí

neopustit vězení bylo pro jeho děti fatální a on si to musel jasně uvědomovat. Začínám mít o jeho mravním profilu dosti vážné pochybnosti. A když k tomu přidáme fakt, že se sám považoval za nespravedlivě odsouzeného, jeho postoj nedokážu vůbec pochopit.

F: Tady alespoň vidíš, jak podnětné je číst tyto Platónovy texty. Předkládají nám dilemata, do nichž se bezpochyby můžeme dostat i my samotní. Nebude tedy nezajímavé sledovat, jak se Sokrates ke Kritónovým argumentům staví. V prvé řadě připomíná, že se nehodlá rozhodovat na základě emocí. Jeho výpověď je srozumitelná: *„Musíme zkoumat, zdali to máme učinit, či ne. Já jsem totiž takový, a to ne teprve nyní, nýbrž vždycky, že ze svého já neposlouchám ničeho jiného než rozumové myšlenky, která se mi při rozumové úvaze jeví nejlepší.“*

N: Mně to spíš připadá jako nějaká sofistická vytáčka. Jestliže byl Sokrates odsouzen nespravedlivě a jestliže by setrváním ve vězení nenávratně poškodil své děti, za něž nesl neoddiskutovatelnou odpovědnost, pak je apel na nutnost dalšího racionálního zvažování absurdní. Co chtěl ještě propána zkoumat! Vždyť celá situace byla více než přehledná.

F: Ne tak docela. Neuvědomuješ si to, co si naopak uvědomoval Sokrates. Kdyby díky podplacení úředníků opustil vězení, stejně by se v Aténách nemohl zdržovat. Musel by je opustit a žít ve vyhnanství. Odsouzením se tedy dostal do situace, která mu v každém případě další působení v jeho vlastní rodině znemožňovala. Věděl to dokonce i Kritón, ale ve snaze přesvědčit svého přítele se této pravdy dotkl jen náznakově.

N: Tak to mi uniklo. Zůstává však problém nespravedlnosti rozsudku. To je samo o sobě dostatečným argumentem ve prospěch Sokratova útěku.

F: Jak je vidět, odsouzený se na věc takto nedíval. Považoval zmíněný důvod za příliš jednostranný. Podle něj zde byla ještě další hlediska, která bylo nutné odpovědně zvážit. Ještě před analýzou diskuze s Kritónem se můžeš nechat překvapit silou Sokratova postoje. Sokrates se stal v následných staletích symbolem statečnosti tváří v tvář nespravedlivé moci státu. Státní aparát má tvrdé prostředky, jimiž se snaží nutit občany k určitému typu jednání. Když v tom překročí určité meze, zbývají už jen dvě možnosti – buď se podvolit, nebo se postavit na odpor. Sokrates zvolil druhou variantu a v jeho stopách později kráčelo nesčetné množství dalších mučedníků.

N: Stále jsi mi nevysvětlil, proč se mám na Sokratovo chování dívat jako na hrdinný odpor vůči státní zvlí, když měl možnost se represí vyhnout. Navíc, jak jsi sám zmínil, zvlí aténských demokratů nebyla zase až tak brutální, neboť systémově tolerovala možnost vyhnoutí se uvalenému trestu. Sokrates této skulinky v politických poměrech své doby nevyužil. Na tom není rozhodně nic racionálního a už vůbec ne mravně dobrého.

F: Sokrates byl jiného názoru. Opět ti připomínám, jak vhodné je zabývat se těmito klasickými texty. Sám vidíš, jakou další diskuzi a hledání podněcují! To je přece skvělá vlastnost filosofického pojednání. Pro Platóna je to naprosto typické. Své dialogy sepsal tak, aby se nedaly jen pasivně číst. Ihned nás vrhají do problémů a vyvolávají v nás potřebu hledat jejich řešení.

Určitě se budeme muset k tomuto tématu ještě vrátit. Dnes se rozlučme slovy, z nichž prosvítá Sokratova rozhodnost postavit se proti jakémukoliv nespravedlivému požadavku: „*Bud' si jist, že neustoupím, ani kdyby nás moc lidí strašila jako děti ještě většími strašáky nežli nyní a pouštěla na nás žaláře, smrt a zabavování jmění.*“

25. ČLOVĚK A ZÁKON

N: Zajímá mě otázka, na kterou jsme dosud nenalezli žádnou uspokojivou odpověď. Proč Sokrates odmítl nabídku opustit vězení, když byl i podle svého vlastního vyjádření odsouzen nespravedlivě?

F: To je určitě nesnadný problém. Možná víš, že se při obhajobě svého stanoviska před Kritónem odvolával na závaznost zákonů aténské obce. Tady mě napadá jedna zajímavá paralela. V odborné literatuře se můžeš dočíst, že Řekové měli k zákonu velmi zvláštní postoj. Byl pro ně téměř posvátný. Jistě to neplatilo pro všechny Řeky. Třeba někteří sofisté hodnotu zákona doslova vyprázdnili. Nicméně i mnozí z nich počítali s existencí tzv. zákonů nepsaných a těm se podvolovali bez protestů. Sokrates ovšem patřil k těm Řekům, kteří měli v úctě i zákony psané, vydané legitimní politickou autoritou. A tady se nabízí zmíněná paralela. Když v roce 480 před Kristem Řekové čelili druhé perské invazi, postavili se obrovské přesile u průsmyku Thermopyly. Perský král dal rozkaz neútočit. Domníval se, že už samotný pohled Řeků na početní převahu nepřátel povede k jejich rychlé demoralizaci a následně k dobrovolné kapitulaci. S Peršany táhl i bývalý spartský král Demaratos, který musel ze své země uprchnout. Aby se pomstil, dal se do služeb perského vládce Xerxe. Když čelo perského vojska stálo před obránci Thermopyl, zeptal se Xerxes posměšně

Demarata, kdy už se konečně jeho bývalí vojáci vzdají. Demaratos odpověděl, že Sparťané mají nad sebou vládce, kterého se obávají mnohem více, než se bojí poddaní samotného Xerxe. Perský král se podivil, kdo to může být, neboť navzdory své dobré informovanosti o Spartě žádného takového vládce neznal. Demaratos mu tedy sdělil, že tím obávaným panovníkem je *zákon*. Proti němu se Sparťané nikdy neprohřeší, ani kdyby měli položit své životy. Jelikož by podle nich byl ústup od Thermopyl protizákonný, nepřijde jim ani na mysl. A tak se také skutečně stalo. Sparta a část jejich spojenců se odmítli stáhnout, Xerxes byl nucen zaútočit, a nakonec vinou zrady všichni řečtí obránci zahynuli rukou rozběsněných perských žoldáků. Sokrates sice nebyl Sparťan, ale Demaratova výpověď se k němu velmi hodí. I on ctil zákon natolik, že dal před jeho porušením přednost vlastní smrti.

N: To je sice hezké, ale moje pochybnosti to jenom zvyšuje. Opakuji: jestliže byl odsouzen nespravedlivě, pak nebyl rozsudek v souladu se zákonem a Sokratovo obětování života nemůže být interpretováno jako věrnost zákonu až za hrob.

F: Máš pravdu. Celý případ je poněkud zamotaný. Ale snad se nám nakonec leccos objasní. Sokrates Kritóna upozorňuje na to, že se svým jednáním nechce nijak provinit, poněvadž páčání nespravedlnosti škodí duši. A to tak dalece, že vede k její smrti. Klade důraz na to, že nestačí pouze žít, nýbrž *dobře* žít. Žít dobře znamená, kromě jiného, žít spravedlivě. Poté vyslovuje svoji hlavní zásadu: za žádných okolností nelze jednat nespravedlivě, ani tehdy ne, když je člověk obětí nespravedlnosti. Jinými slovy, podle Sokrata je

nepřípustné reagovat na nespravedlnost nespravedlností. Tady se můžeme posunout o krok dál. Sokrates byl sice odsouzen neprávem, ale to ho neopravňovalo k tomu, aby sám spáchal bezpráví.

N: Neobjasnil jsi mi vůbec nic. Moje námitka trvá. Útěkem z vězení by se Sokrates žádného bezpráví nedopustil.

F: Takto Sokrates vůbec neuvažoval. Uvědomoval si revolučnost své zásady a neopomněl poznamenat, že kdo ji zastává, bývá předmětem pohrdání. Jeví se totiž jako výraz slabosti. Následně převádí pozornost na podstatnou rovinu problému. Pro větší názornost personifikuje zákony Atén a nechává je v lidské podobě vstoupit do vězení. Když zákony slyší o Kritónově návrhu, zaujmou k němu jednoznačně negativní postoj a začnou Sokrata přemlouvat, aby se nabízenou svobodou nenechal zlákat. Tvrdí, že by se tím provinil proti nim. Proč? Protože jen díky nim se Sokrates v Aténách narodil jako svobodný občan, byl patřičně vychován a vzdělán, mohl rozvinout svůj život podle vlastního uvážení a měl podíl na celé řadě dalších výhod spojených s aténským občanstvím. Zákony vlastně tvoří právní řád země, a pokud je dobrý, skýtá občanům četné benefity. Jestliže jich občané využívají, uzavírají tím jakýsi druh *občanské smlouvy*. Její znění by mohlo být asi následné: „My zákony se zavazujeme, že svou působností vytvoříme takové podmínky v naší zemi, abyste vy, občané, mohli všestranně prosperovat a žít svobodný a kvalitní život. My občané se zase zavazujeme k tomu, že na tato dobrodiní právního řádu budeme odpovídat poslušností vůči vám zákonům.“ Tady bych udělal malou odbočku a přesunul

se do naší přítomnosti. Všimni si, jaká propast dělí Sokrata od těch našich současníků, kteří poukazují na špatnost západní historie a chtějí naši tradiční kulturu odstranit jejím nahrazením multikulturní společností. Západ je podle nich špatným historickým projektem, jehož je nutné se zbavit. Ve své nenávisti rozpalované dnešními fakultami humanitních studií ale přehlízejí, že za svůj blahobyt vděčí jen a pouze poměrům, které se po dlouhou dobu na Západě rodily a nakonec i převládaly. Jen tehdy, vládnou-li na daném území určité zákony, je možná svoboda – slova, bádání, shromažďování aj. – díky níž se postupně uskutečňuje skrytý potenciál lidského ducha. Výsledkem je třeba moderní technologie, jejichž plodů by multikulturalisté jistě nechtěli být zbaveni. Jejich hloupá ideologie atakující tradiční západní hodnoty však nakonec povede i ke kolapsu podmínek, bez nichž není věda a technika možná. Tím se zhroutí i blahobyť, z něhož multikulturalisté bezostyšně tyjí.

N: Na tom není nic nepochopitelného. Stále ale obcházíš moji námitku. Proč Sokrates oněm personifikovaným zákonům nesdělil třeba toto: Uznávám, že jsem díky vám v životě získal mnoho dobrého, ale mé odsouzení nebylo ve vaší režii. Odehrálo se mimo vaši působnost. Neměly byste se tudíž do mého případu vměšovat. Opustím-li vězení, nijak se proti vám neprohřeším.

F: Pokusím se ti problém vysvětlit oklikou přes jednu diskuzi, kterou spolu o mnoho století později vedli středověcí myslitelé. Někteří z nich se přímo ptali, zda je uprchnutí odsouzence na smrt z vězení zločin či nikoliv. Možná tě to překvapí, ale už tehdy se vyskytli

filosofové, kteří zastávali *nezadatelné právo* zločince na zisk svobody útekem. A chceš-li to formulovat ještě provokativněji, v jejich pohledu má zločinec přímo *povinnost* dostat se z vězení za každou cenu. Každý člověk má totiž *právo na život* a to neztrácí ani v případě svého odsouzení k smrti. V této souvislosti zazníval i jeden zajímavý příklad. Krádež je trestným činem, ale pokud vypukne hlad, přivlastnění si cizího chleba není zločinem. Za těchto okolností na něj hladový získává nárok, protože tím zajišťuje své právo na život. Čekání zločince na smrt ve vězení je také krajně nouzovou situací a právoplatné rozhodnutí soudce neznamená eliminaci zločincova nároku na život. Právo justice stojí proti právu odsouzeného. Soudce má pravomoc nad tělem zločince (může vykonat trest smrti), zločinec zase vlastní sám sebe a má pravomoc nad svou vlastní podstatou. Útek z vězení je způsob, jak tomuto právu (a povinnosti) učinit zadost.

N: Nečekal jsem, že osvětlení problému přijde z temného středověku. Tebou představený názor podepisuji. Sokrates vůbec neměl váhat. Jeho právem a povinností bylo vězení co nejrychleji opustit. Celé jeho vězeňské mudrování bylo k ničemu.

F: Zvaž ještě tohle. Výše uvedený příběh s Demaratem v sobě skrývá víc, než se na první pohled zdá. Sokrates patřil k těm myslitelům, kteří zákonu připisovali velmi hluboký smysl. Sdílel názor, o němž nás zpravil jeho žák Platón a po něm ho ještě opakoval i Aristoteles: *bez zákona je člověk buď zvířetem, nebo Bohem*. Jak tomuto výroku rozumět? Pokud se člověk neřídí nějakými dobrými a pevnými zásadami, nutně postupně zdegeneruje. Abychom byli přesnější, Platón

poznává, že v tom případě je člověk *horší než zvíře*, neboť chování zvířat je regulováno instinkty. Druhá varianta spočívá ve zbožštění člověka – Bůh žádnému zákonu nepodléhá, protože je zákonem sám sobě (a druhým). Sokrates ale věděl, že člověk žádným Bohem není a s bestiálním počínáním člověka měl rovněž zkušenost. Proto zákonu přisuzoval *antropologizační a civilizační funkci*. Bez zákona nelze být člověkem, neboť člověk je z principu civilizovanou bytostí. Civilizované bytosti však žijí podle zákona.

N: Uznávám oprávněnost tohoto pohledu, ne však přijatelnost Sokratova rozhodnutí zůstat ve vězení a nechat se popravit. Nic z toho se přece neodehrálo podle zákona. Rozsudek byl jasně protiprávní, nespravedlivý.

F: Sokrates si před soudem stěžoval na to, že má k dispozici příliš málo času na přesvědčení soudců. V dialogu *Fedón* přiznává nezdar své obhajobné řeči. Počítal tedy s tím, že většina Atéňanů považovala rozsudek za spravedlivý. Kdyby z vězení uprchl, většina občanů by to považovala za protiprávní čin. Autorita zákona by v jejich očích byla znevážena. Vzhledem k důležitosti, kterou Sokrates se zákonem spojoval, by takový skutek mohl vést k oslabení jeho vážnosti. Přispěl by k úpadku právního vědomí. Zasel by semínko rozkladu samotného člověka. Proto se nespravedlivému trestu smrti raději podvolil.

26. BŮH A VĚDA

N: Díky rozhovorům s tebou jsem se dozvěděl řadu zajímavých věcí. Také jsem přehodnotil několik svých starých postojů. Oceňuji, jak rozumně dokážeš argumentovat. O to více mě udivuje, že jsi křesťanem v té nejdiskutabilnější podobě. Na jedné straně se umíš bavit inteligentně, na straně druhé vyznáváš katolickou víru. Asi jsi z té tvé filosofie zmožen a občas se potřebuješ myšlenkově vyrelaxovat. Kvůli odpočinku stavíš rozum periodicky mimo provoz a pak se v tobě uvolní prostor pro víru.

F: Jako bych slyšel promlouvat Kanta. I on tvrdil, že aby člověk věřil, musí potlačit svůj rozum. Víra a rozum u něj stály v neslučitelném protikladu. Musím tě vyvést z omylu. Když se zabývám věcmi mé víry, neposílám rozum na dovolenou. Užívám ho přitom s celým jeho arzenálem.

N: Opravdu? Takže když věříš v Boha, máš pro to zároveň nějaké rozumné důvody?

F: Jistě. Odpovím malou protiotázkou. Když nevěříš v Boha, máš pro to nějaké rozumné důvody?

N: Proč mi kladeš rétorické dotazy? Samozřejmě, že mám. Moderní věda jasně prokázala neexistenci Boha. Ne náhodou byla iracionální víra v božskou bytost rozšířena v předmoderním a v předvědeckém světě. Jakmile začal lidský rozum pracovat v režimu vědec-

kosti, víra se začala postupně vytrácet jak z veřejného, tak i soukromého života. Už toto by pro tebe mohlo být dostatečně jasným znamením, že víra a věda nejdou dohromady.

F: Budu se od tebe muset nechat poučit. Dost dobře jsem nepochopil, cos mi nyní řekl. Mohl bys mi prosím objasnit, jak moderní věda dokázala neexistenci Boha? Která věda to konkrétně byla a jakou myšlenkovou cestou se k takovému pozoruhodnému závěru dopracovala?

N: No, která konkrétní věda...? Tak nějak všechny dohromady se v tom přece shodnou. Pro moderní vědy je typické, že se zaměřují na určité aspekty skutečnosti a zkoumají je velmi pozorně a do závratných detailů. Kdyby nějaký Bůh existoval, musela by ho specializovaná věda prostřednictvím svých hlubokých průniků do reality odhalit. Pokud je mi známo, nic takového se v dlouhých dějinách západní vědy ještě nestalo. A pokud chceš jmenovat nějaké konkrétní vědecké odvětví, poukázal bych třeba na moderní fyziku. Ta přece hovoří o našem světě, odkrývá tajemné rozměry hmoty, zkoumá zemi i nebe nad námi, a přesto se s nějakým Bohem ještě nesečkala. A to navzdory tomu, že vědecké nasazení lidí, kteří se tímto moderním oborem zabývají, je enormní. Když srovnám vás věřící, kteří hlásáte Boží existenci a žádné podobné myšlenkové úsilí přitom nevyvíjíte, nemohu se než přiklonit na stranu ateistických profesionálů poznání.

F: To je vskutku prazvláštní důkaz neexistence Boha. Nevím, jestli je to pravda, ale když se Gagarin vrátil ze svého obletu Země, měl se prý vyjádřit ve smyslu, že tam nahoře žádného Boha neviděl. Někteří lékaři zase

podobným způsobem pátrali po lidské duši a za důkaz její neexistence považovali to, že když rozpitvali lidské tělo do jeho posledních částí, žádná duše se před jejich zrakem neobjevila. Ty v zásadě říkáš to samé. Jelikož moderní vědy prozkoumávají realitu se stále větší intenzitou a na žádného Boha přitom nenarážejí, je to nutné vzít jako průkazný fakt jeho nejsoucnosti. Máš poněkud zploštělé pojetí vědeckého poznání.

N: Zploštělé pojetí vědeckého poznání? Jak tomu mám rozumět? Snad ne tak, že kdybych připustil existenci Boha, bylo by moje pojetí vědy nezploštělé? Co mi to chceš namluvit? Existence Boha by měla rozhodovat o kvalitě vědy? Tím jen potvrzuješ mé počáteční podezření. Jakmile se začne mluvit o Boží existenci, je každá rozumná debata u konce. Podle tebe jen ten, kdo věří v existenci Boha, koncipuje vědu tím správným způsobem! Máš štěstí, že náš rozhovor nemá další svědky. Úplně by ses u nich odepsal.

F: Já zase nerozumím tvým myšlenkovým kotrmelcům. Z jednoho mého tvrzení jsi vyvodil závěry, které vůbec nezastávám. Konstatoval jsem pouze jediné – kdo si na základě určitého postupu moderní vědy vytváří pojem o celkové povaze vědeckého poznání, dopouští se redukcionismu, tj. zplošťuje to, co má ve skutečnosti vícero rozměrů. Nic jiného jsem nevyslovil. Co tím vlastně míním? Pokusím se ti to vysvětlit s maximální názorností. Byl jsi někdy na vyšetření u očního lékaře?

N: Ano, chodím k němu pravidelně. Jak vidíš, nosím brýle a ani se mě neptej, kolik mám dioptrií. Bez brýlí toho moc nevidím.

F: To je dobře. Tedy abys mě nepodezíral, že ti přeji špatný zrak, myslel jsem to jinak, než jak by se má slova dala bezprostředně chápat. Chci tě jen upozornit, že se při mém výkladu můžeš opřít o svou vlastní zkušenost. Když jsi v ordinaci očního lékaře, jsi posazen před nástěnku s písmeny o různých velikostech a na ukázání lékaře musíš odpovídat, která z nich vidíš. Ta velká vidíš dobře, od jejich určitého rozměru začínáš mít s jejich identifikací problémy, a jakmile velikost písmen klesne pod jistou hranici, nejsi schopen je vůbec rozlišit. Jaký je další postup? Do speciálních brýlí, které ti byly za účelem vyšetření nasazeny na oči, vsune lékař jiná sklíčka a celý proces se opakuje znovu. Díky novým sklíčkům dokážeš uvidět písmena či obrazce, které jsi předtím vnímal jen rozmazaně anebo jsi je prostě vůbec nezachytil. Takto se postupuje i několikrát za sebou až do chvíle, kdy jsi schopen ostře vidět celou škálu různě velikých písmen a různě realizovaných obrazců. Proč tě na tuto tvou zkušenost odkazují? Tvůj zrak má z určitých důvodů svoje limity, můžeš jím vnímat jen omezenou škálu předmětů. Jakákoli snaha spatřit jím předměty, které nedokáže identifikovat a rozlišit, je zcela zbytečná. Můžeš do takového pokusu vložit maximální intenzitu a energii, a přesto se malé písmenko ve tvém mozku nezobrazí. K tomu potřebuješ „novou perspektivu“, novou optiku. Pomocné sklíčko ti najednou zpřístupní to, co bylo pro tvůj omezený zrak nedostupné. Představ si, kdyby oční lékař ukázal na určité místo na nástěnce, na němž bys vůbec nic neviděl a ty bys mu řekl: „Nic tam nevidím, poněvadž tam nic není.“ Lékař by ti sdělil: „Chápu, že tam nic nevidíte, ovšem vaše výpověď o neexistenci písmene v této části nástěnky je mylná.

Nasadte si jiné brýle a přesvědčíte se sám.“ Odtud už můžeme přejít k našemu tématu. Různé vědy se liší svými metodami výzkumu. Metoda je vlastně určitý druh pohledu na zkoumanou skutečnost a způsob dosahování reflektovaného předmětu. Typ metody rozhoduje o tom, co daná věda vidí a vidět může, ale i o tom, co nevidí a vidět nemůže. Když jsi tvrdil, že moderní vědy navzdory svému intenzivnímu nasazení žádného Boha neodhalily, dostáváš se do pozice pacienta, který v ordinaci přesvědčuje svého očního lékaře o neexistenci písmene na tabuli. Přitom stačí změnit optiku, vzít si jiné brýle, a co se dříve zdálo neexistující, vyjevuje svou danost. Moderní vědy, k nimž ses odvolal jako k dokladu o Boží neexistenci, používají sice různé optiky-metody zkoumání, nicméně všechny mají jedno společné. Setrvávají v řádu empiricky dostupných skutečností. Kdybys mě chtěl přesvědčovat o tom, že smyslově vnímatelná realita je jedinou skutečností, mimo niž již nic není, musel bych tě upozornit na omezenou myšlenkovou optiku, díky níž takový soud vyslovuješ. Nabídl bych ti zkrátka jiné brýle. Tvůj pohled by se pak velmi rozšířil.

N: Tvé brýle by měly hezky růžová skla a pohled skrze ně by byl falešný. Vždyť optika nám může pomoci spatřovat jen ty věci, které jsou viditelné, neboť to plyne ze samotné definice optiky. Brýle umožňující vidět neviditelné, tedy v našem případě Boha, existují tak akorát v říši pohádek. Ten tvůj příklad s optikou se bohužel obrátil proti tobě.

F: Pojem „optiky“ či „pohledu“ není aplikovatelný jen v oblasti viditelného. Je přenositelný i do sféry neempirických skutečností. Chceš nějaký doklad? Co

třeba poměr adice mezi čísly 7 a 7? Sedm plus sedm je čtrnáct. Souhlasíš? Dokážeš nahlédnout, jsi schopen vidět, že 14 je výsledkem této myšlenkové operace?

N: Jistě. Ale i ona má empirický základ. Mohu si představit třeba 7 hrušek a 7 jablek a říct, že vidím 14 kusů ovoce.

F: A když uvedu jiný příklad? Deset miliard minus čtyři miliardy je šest miliard. Jak ti zde pomůže tvá konkrétní představivost? Tady je k ničemu. Přesto můžeš výsledek této operace jasně vidět. Je totiž *evidentní*, a jak můžeš bezpochyby *vidět*, slovo evidence má do činění se slovem *videre*, tedy se slovem *viděti*, *spatřovati*. Nejen hmotný zrak, ale i myšlení má schopnost vidět své předměty. Také se můžeme odvolat na to, o čemž jsme již kdysi hovořili. Redukce skutečnosti na empiricky dostupnou oblast není přijatelná, neboť tato empiristická koncepce poznání je v sobě rozporná. Měl bys tudíž postupovat obezřetněji, chceš-li někoho přesvědčit o neexistenci Boha.

N: Asi to nebude tak jednoduché, jak jsem si zpočátku myslel. Co bych si měl z našeho rozhovoru odnést?

F: To, že žádná empirická věda nemůže odhalit existenci či neexistenci Boha. Aby tak mohla učinit, musela by umět tematizovat problém *existence*, což, jak asi uznáš, je natolik rozsáhlé určení, že se jím může zabývat jen taková disciplína, která svou metodou obsáhne celek skutečnosti. Neboť naprosto vše, co je, existuje tím či oním způsobem, kdežto speciální vědy zkoumají jen určitý aspekt reality. Nemohou tudíž formulovat adekvátní pojem *existence*, neboť to přesahuje šíři jejich speciálních záběrů. Mohou nanejvýš

tvrdit, že něco existuje či neexistuje v rámci jimi zkoumané domény. Do ní však není existence Boha nijak vměstnatelná. Je-li Bůh, není Bohem matematiky, přírodovědy nebo biologie. Je Bohem skutečnosti v její celistvosti. A abych nezapomněl: k tomu křesťanství a katolicismu se dostaneme třeba někdy jindy.

27. KŘESŤANSTVÍ A POHANSTVÍ

N: Po našem minulém rozhovoru již dokážu pochopit lidi, kteří jsou přesvědčeni o existenci Boha. Mé chápání je u konce, když se setkám s křesťany. Věří v božství Ježíše Krista. Někdy mám pocit, že mluvím s mumiiemi starými stovky let. Jsou sice často oblečeni podle nejnovější módy, ale jejich mysl uvízla ve středověku. A na katolíky nemohu ani pomyslet. Ti se v kostele klanějí kousku chleba. Někdy si říkám, že se evoluce u některých lidí zastavila a ponechala je ve stadiu primitivní existence. Asi za to vůbec nemůžou. Jenom mě irituje, když svou zaostalost prezentují jako přednost a chtějí být bráni naprosto vážně.

F: Jednoho takového exota máš před sebou. Věřím v Boha, jsem křesťan, a dokonce katolík. Můj oblek sice není zrovna „in“, ale svou mysl do středověku rád zalétám, často se zabývám i něčím starším, třeba odkazem dávné antiky. Do katolického kostela chodím pravidelně, a kdybys vzal vážně na vědomí, co tvrdím, nebyl bych vůbec nespokojen.

N: Neměli bychom se věnovat raději jinému tématu? Jsi filosof, tak se pojďme bavit o problémech filosofických. Iracionální náboženské postoje a preference nechme stranou. Jsem ochoten nad tím zavřít oči a dělat, jako bych nic neslyšel. Tolerance mi nedělá potíže.

F: Já bych chtěl naopak u tohoto tématu setrvat a probrat ho s nasazením našich rozumových schopností. Nebudu ti nutit žádný pohled, který by od tebe vyžadoval rezignaci na racionalitu. Pokud se v mém výkladu vyskytne něco racionálně nepřijatelného, máš nárok na razantní protest.

N: To toho asi moc nenavykládáš. Jak chceš rozumně hájit křesťanství? Opravdu si myslíš, že Ježíš Kristus byl Bohem? Můžeš se spolehnout na to, že o této věci něco vím. Nový zákon jsem si ze zvědavosti přečetl. Tím se můj odstup od křesťanství ještě zvětšil. Byl jsem zvědav, co se na stránkách Bible o Ježíši Kristu dozvím. Ihned od počátku jsem se přesvědčil, že v ruce držím knihu plnou fantazie. Kristus je v ní líčen jako bytost, která léčí nemocné, chodí po vodní hladině, rozmnožuje chleby, křísí mrtvé a nakonec sám z mrtvých vstane. Jistě, pokud by taková bytost po této zemi chodila, bylo by nutné o jeho božství vážně uvažovat. Jak ale můžeš věřit v tak bizarní popis Kristovy osoby? Proč třeba nevěříš v zázračné zásahy řeckých bohů do pozemských záležitostí? Vždyť staré řecké báje a pověsti mluví úplně stejným jazykem. Bohové v nich na sebe berou lidskou podobu a užívají svou mimořádnou moc v tomto světě k údivu ubohých smrtelníků. Zprávy o Kristově životě v Novém zákoně náleží do totožné kategorie mytických vyprávění. Jak bys ses mohl jen pokusit něco takového hájit a nevzdat se přitom poslední špetky rozumnosti? Vyzývám tě znovu: pojďme raději hovořit o něčem jiném a pro nás oba užitečnějším.

F: Beru na sebe riziko, že se před tebou zesměšním, ale od tohoto tématu nemíním utéct. Podle tebe je

novozákonní zvěst typickým příkladem mytického vyprávění a kladeš ji na roveň starých řeckých bájí a pověstí. Nevidíš v těchto dvou výkladech opravdu vůbec žádný rozdíl?

N: Ani v nejmenším. V čem by se jako měly lišit? V obou případech jsou nám předkládány mimořádné skutky božských jedinců a je po nás vyžadováno, abychom jim vzdávali úctu. Iracionální lidé se tím nechávají oslovit a mě překvapuje, že jich je ještě v 21. století tak hodně.

F: Je dobré umět se divit a nechávat se překvapovat. Mě také leccos překvapuje a údiv je neustálým průvodcem mého života. Jestliže nevidíš žádný rozdíl mezi popisem zásahů pohanských řeckých bohů do života smrtelných lidí a zprávě o životě Ježíše Krista, pak mi řekni, proč Kristus měl a má milióny a milióny následovníků, zatímco ctitelé řeckých pohanských božstev k spatření příliš nejsou? Již tento rozdíl v počtu následovníků Krista a v jejich vlivu na kulturu během více než dvaceti století naznačuje, že zmíněné popisy nejsou nezanedbatelným množstvím lidí vnímány jako stejně hodnotné. Kdybys měl pravdu, počet ctitelů řeckých pohanských bohů a učedníků Krista by byl více méně podobný. Dokážeš mi tuto nesrovnalost vysvětlit?

N: Na tom není nic obtížného. Křesťané se vůči pohanství velmi ostře vymezovali a postupně se jim podařilo zatlačit vliv pohanské kultury do společenského zámezí. Z jejich náboženství se stal hegemonní princip, který ovládl všechny rozměry života. Právě proto nebylo možné, aby si lidé své náboženství vybírali svobodně. Od určité doby platilo, že kdo se nestal

křesťanem, byl společensky vyloučený. Zásadní milník v tomto směru představuje Konstantinův Milánský edikt z roku 313. Kult pohanských bohů byl trestný. Kdyby bylo křesťanství tolerantní, paralelně s ním by se etablovala i jiná náboženství. Pak by nastalo to, co jsi před chvílí zmínil jako neuskutečněnou možnost – uctívání pohanských, a ne jen řeckých božstev by se prosadilo s podobnou, ne-li větší silou, jako uctívání Boha křesťanského.

F: Asi tě nepotěším, ale tvé vysvětlení mi nepřipadá příliš racionální. Zaměňuješ v něm příčinu a důsledek. To, co jsi popsal, je už totiž důsledkem toho, že lidé začali dávat přednost křesťanství před pohanstvím a že je tedy nevnímali jako stejně hodnotná náboženství. Právě tento fakt bys měl osvětlit, a ne z něj vycházet jako z něčeho, co se jaksi samo sebou událo. Proč se křesťanství tak bezkonkurenčně prosadilo a vrhlo staré pohanské kultury do takřka úplného zapomenutí?

N: Mám ti snad připomínat stinné stránky toho tvého náboženství? Každému soudnému je přece jasné, že křesťanství bylo lidem vnuceno mocenskými prostředky. Počin římského císaře Konstantina je toho výmluvným svědectvím. Byl to on, kdo z pozice vladaře, a tedy z pozice síly nadekretoval křesťanství jako státní náboženství. Nešlo tudíž o pozvolné a spontánní prosazování se křesťanství zdola, nýbrž o razantní diktát shora. To se pak v dalších dějinách opakovalo nesčetněkrát. Z této aliance křesťanství a moci je mi nanic. Jsem sice ateista, ale pokud bych měl dát svůj hlas jedné z obou stran, bez váhání bych hlasoval pro pohanství a jeho božstva.

F: Když chceš tolik dbát na racionalitu diskuze, měl bys dávat větší pozor na to, co vlastně říkáš. Racionální debata se neobejde bez respektování základních historických dat a ty jsi je zmanipuloval hned několikrát. Dovol mi proto, abych tvůj ideologický zápal poněkud schladil odkazem k nefalšovaným dějinným skutečnostem. Zprvė, Konstantinův edikt nestanovil křesťanství jako státní náboženství, nýbrž zajistil jeho tolerování v rámci ostatních pohanských kultů, které jím nebyly zrušeny. Zadruhé, máš vůbec nějaké ponětí o tom, jak vypadaly dějiny křesťanství před vydáním Milánského ediktu?

N: O to jsem se nikdy nezajímal. Dá se to ovšem docela snadno odhadnout. Jestliže věci došly tak daleko, že dokonce římský císař mocenským úkonem zjednal prostor křesťanství, museli křesťané nejprve získat jeho přízeň. Předpokládám, že to nedokázali najednou, nýbrž museli na tom pracovat dost dlouho. Patrně postupně infiltrovali tehdejší společnost a získali vliv i v nejbližším císařově okolí. V manipulaci byli bezpochyby vždy dobří.

F: Tvé dějinné povědomí je dost chabé, což je v případě křesťanství docela závažný výpadek. Víš, jak vypadala ta postupná a dlouhodobá „infiltrace společnosti a nejvyššího císařova okolí“? Stačí si otevřít nějakou poučenější učebnici dějin starověku a tvoje přesvědčení o skrytém politickém angažmá křesťanů vezme rychle za své. Dovol mi uvést jednu citaci, která mluví dostatečně jasným jazykem: „Život raně křesťanských obcí byl narušován, případně úplně ničen pronásledováním ze strany římské státní moci. Rozlišujeme celkem tři fáze pronásledování křesťanů. 1) Období

zhruba od 60. let do r. 113. Tuto periodu nazýváme „divokým“ pronásledováním bez pevného zákonného rámce, jež se podobá spíše organizovanému pogromu než státem řízené perzekuci. 2) Období zhruba od r. 113 do r. 202. Zde se jedná o pronásledování na základě ediktu císaře Trajána, které se vyznačuje spíše popravami jednotlivců než celých skupin. 3) Období zhruba od r. 202 do r. 313. Jde o státem nařízené hromadné pronásledování křesťanů v masovém měřítku na základě ediktu císaře Septimia Severa. V této periodě se střídá masová genocida křesťanů s časem relativního klidu a pokojného rozvoje křesťanských obcí.“ Když si to spočítáš, perzekuce křesťanů probíhala cca od r. 60 do r. 313 po Kristu. Příliš času „na infiltraci společnosti a císařského dvora“ tedy vyznačiči nového náboženství neměli. Stovky tisíc z nich prolilo svou krev díky brutalitě státní moci, jejíž aliance s pohanským náboženstvím je známá každému, kdo jen zavadí o základní historické prameny popisující tehdejší dobu. Spíš by ti mělo „být nanic“ z tohoto spojení světské a náboženské moci a nemanipulovat důvody, proč se r. 313 rázem všechno změnilo. Konstantinův edikt proto zřejmě nebyl „mocenským úkonem“, jímž se něco nadekretovalo v náboženské oblasti. Křesťanství totiž z principu omezuje světskou moc, staví proti ní hráz duchovní autority. Následné dějiny ukázaly, že se s tím nemalý počet světských panovníků nemínil smířit. Označovat Milánský edikt za mocenský úkon je proto hodně nerozumné vysvětlení. V pozadí musely být zcela jiné důvody.

N: V historii jsem nikdy nebyl příliš silný. Přesto, mám-li být upřímný, tvá apologetika ve mně žádné sympatie ke křesťanství nevzbudila.

F: To už není v mé moci. Také bych byl rád, kdybychom opět přesměřovali diskuzi k našemu původnímu tématu. Něco jiného je totiž mluvit o křesťanství a něco jiného o Kristu. O něm jsme přece na počátku vedli náš spor. Pro dnešek bychom mohli skončit. Rozloučím se s tebou konstatováním, že dosud nevysvětlený rozdíl ve vlivu pohanství a křesťanství spatřuji v jejich poměru k dějinám. Pohanství uctívá nehistorická božstva, Kristus byl historickou osobou, jejíž život měl věrohodné svědky. Ale o tom zase někdy jindy.

28. BŮH A ZLO

N: Kdysi jsi mi vysvětloval, že popírání existence Boha není racionální. Na určitou dobu jsi mě odvedl od mého původního ateistického postoje. Stále mi sice na tvých výkladech něco nesesedlo, ale nevěděl jsem, jak bych jim měl kriticky čelit. Po určité době přemýšlení mi to konečně došlo a přiznám se, že mě zaplavila prudká vlna rozhořčení. Nechal jsem se od tebe hezky napálit. Nic z tvé dřívější argumentace nepřijímám. Vracím se k mému osvědčenému ateismu a o Bohu už nechci slyšet ani slovo.

F: To jsi musel skutečně přijít na něco velmi zásadního. A proč jsi se přitom tak rozohnil, jako bych tě nějak nepěkně podvedl?

N: Tak aby bylo jasno. Uvědomil jsem si, jak nehorázné je mluvit o nějakém dobrém Bohu a přehlížet přitom to strašlivé utrpení, kterému jsou ve světě vystaveny milióny a milióny lidských bytostí. Kázat něco o dobrém Bohu je za těchto okolností přímo skandální!

F: Co se týče konstatace utrpení ve světě, máš naprostou pravdu. Zvláště 20. století bylo v tomto ohledu výživné. Dvě světové války, neslýchaná brutalita totalitních režimů a další výrazy evropské vyspělosti, to se opravdu nedá přehlédnout. Mně se zase zdá skandální, že i přes tato evidentní fakta dnes stále ještě mnoho intelektuálů mluví o pokroku a humánnosti evropské

civilizace. A při první příležitosti se ostentativně děsí před obludnou temnotou středověku. Bylo-li 20. století ve srovnání s temnotou předešlých staletí věkem světla, pak asi ve středověku museli rodiče pojídat za živa své děti. Jinak si toto standardní srovnávání středověk versus novověk nedokážu vysvětlit.

N: Přestaň mě dráždit tou tvou nesnesitelnou dialektikou. Jde mi o něco jiného. Jak můžeš za takové situace bez jakéhokoli studu věřit, že existuje jakýsi dobrý a mocný Bůh? Bytost, která by byla všemocná, a přesto by dopustila něco tak šíleného, jako jsou lidské dějiny, by byla Zrůdou, před kterou bych si musel zhnusen odplivnout. Podle mě jste vy křesťané naprostí blázni. Copak si neumíte dát dohromady tyto elementární souvislosti? Když někdo přijde s touto námitkou, spustíte ihned mantru o lidské svobodě, o tom, jak ji Bůh respektuje a podobně. I to mě pohoršuje. Bůh, který stvořil svobodné tvory za takovou cenu, nemůže být Bohem, ale ďáblem.

F: Slibuji ti, že žádnou svobodu do naší rozpravy tahat nebudu. Dovol mi, abych si společně s tebou ještě něco ujasnil. Chápu-li to dobře, uznáváš, že ve světě existuje zlo, mnohdy velmi děsivé zlo. Máš ale jistotu, že se skutečně jedná o zlo?

N: Zase jen potvrzuješ, že patříš mezi naprosté pomatence. Masivní genocida nevinných lidí, neslýchané mučení dětí a spousta jiných krutostí snad není zlem? A co by to jako mělo být? Snad dobrem? Jsi vůbec při smyslech?

F: Zdá se mi, že zatím ještě ano. Vidím, jak jsi rozčlený, existence zla tě nenechává klidným. Hodnotíš

ho velmi negativně. Byl bys raději, kdyby ho ve světě nebylo?

N: Jestli mi ještě jednou položíš tak stupidní otázku, končím s naší diskuzí. Samozřejmě bych byl raději! Ty bys raději nebyl?

F: Mohu tě upřímně ujistit, že i já bych se z toho hluboce těšil. Prosím tě však o klidnější reakce. Mé otázky mají určitý směr, měly by nás dovést do určitého důležitého bodu. Myslíš si, že naše přání, aby zlo ve světě nebylo, je uskutečnitelné? Abychom si rozuměli, neptám se na to, zda jsme schopni odstranit z života člověka *některá* zla, nýbrž zda jsme s to eliminovat zlo *úplně*? Je vůbec možná situace, kdy člověk ze svého života vymýtí všechny nemoci, psychická strádání a smrt?

N: Tak naivní zase nejsem. To se nám nikdy nepodaří. Lidský život zůstane zlem navždy poznamenán. Smrti se z definice nikdo ze smrtelníků nevyhne. Zlo bohužel patří k našemu životnímu údělu. Abychom ale neodběhli od našeho tématu, připomínám, že je to nezpochybnitelný důkaz neexistence dobrého Boha a pádný doklad neuvěřitelné mravní tuposti věřících.

F: Dej mi ještě malou šanci na obhajobu. Podle tebe je tedy zlo integrální součástí skutečnosti, v níž žijeme. Nelze ho z ní odstranit. Patří vlastně k její povaze – skutečnost bez zla být prostě nemůže. Zlo je zkrátka daným faktem, jako je jím třeba kámen nebo voda. Pak se ale ptám, do jaké míry je racionální si přát, aby zlo ve světě nebylo? Kdybych se teď začal rozčilovat nad existencí kamenů ve světě a vyjádřil touhu, aby v něm vůbec nebyly, považoval bys mě za ještě vět-

šího blázna, než za jakého mě pokládáš nyní. Jenže ve skutečnosti je tomu tak, že v této situaci nejsem já, nýbrž ty. Zlo podle tebe patří k povaze reality podobně jako kameny a ty se nad tím pobuřuješ jako nad něčím absolutně nepřijatelným. Jak mi tohle vysvětlíš?

N: Co je špatného se bouřit proti něčemu, co ze světa nedokážeme odstranit? Zlo je sice daným faktem jako tebou uvedené kameny, ale na rozdíl od zla mi tyto nijak neškodí. Proto je můj hněv oprávněný.

F: A proč ti vadí, že ti něco škodí? I to je jen určitá danost, tak je svět fakticky uspořádán. Protestovat proti jeho osudové fakticitě mi nepřipadá příliš rozumné.

N: Vadí mi, že jsem jako lidská bytost vybaven schopností cítit bolest a že ve světě je mnoho věcí, které mi tuto bolest působí. V dějinách bylo nespočet lidí, kteří nevýslovně trpěli a zemřeli ve strašných bolestech. To samé se děje v přítomnosti a budoucnost nebude jiná. Ve skutečnosti je něco špatně, hodně špatně a já vznáším zásadní výhradu proti takové podobě světa!

F: A komu tuto výhradu adresuješ? Snad ne mě, ubohému smrtelníkovi, který s tím nedokáže vůbec nic udělat a který je zákonu bolesti a smrti také podroben? Nebo proti mému přesvědčení o existenci Boha? To asi také ne. Kdybych byl ateista jako ty a kdyby takovými byli všichni lidé, důvod tvého protestu by přece trval i nadále. Takže znovu, před kým vlastně protestuješ? Obávám se, že tvá výhrada vyznívá do zcela lhostejného prázdna. Nikdo, kdo by tvé požadavky mohl vyslyšet, tady není. Připadá mi, že jen podléháš naprosto iracionální osobní emoci.

N: Jsem nespokojen s tím, jaká skutečnost je. Proto ani nepřijímám existenci dobrého Boha.

F: Abychom si to ujasnili, říkáš to samé, jako kdyby někdo tvrdil: „Jsem nespokojen s tím, že ve světě jsou kameny. Proto nepřijímám existenci dobrého Boha.“ Ve světě totiž není vůbec nic, co by zakládalo opodstatněnost tvého nároku na lepší svět. Svět je fakticky tím, čím je. To největší zlo, bolest a smrt, z něj nikdy neodstraníš. Je to tedy to samé, jako kdyby ses postavil před tenhle smrk na zahradě a začal na něj křičet, že si nepřiješ jeho existenci. I tvé bolesti a tvá budoucí smrt budou jen prostá fakta, z nichž je tento bezcitný vesmír utkán. Tvé protesty jsou nejen marné, ale zcela iracionální.

N: A to je jako ten bod, kam jsi chtěl naši diskuzi dovést?

F: Už jsme skoro u něj. Požaduji po tobě důkaz, že tvé námitky proti zlu nejsou nesmyslné, že mají racionální povahu. Dosud jsi nic takového neudělal. A víš proč? Protože namítat smysluplně proti existenci zla ve světě lze jen tehdy, když existuje *dobro*, které *by mělo být, ale není*. Ale pokud jsou věci ve světě pouhými neutrálními fakty, nelze vůbec mluvit o něčem, co by mělo být.

N: S tím nesouhlasím. Lidské bytí má určitou strukturu. Je nastaveno na bezbolestné prožívání života a zatím je vrženo do reality, která ho nemilosrdně drtí. Z hlediska konstituce lidského života by tedy zlo být nemělo!

F: Jenže ono „nastavení na bezbolestné prožívání života“ je zase jen neutrálním, náhodným faktem, za který nikdo v tomto vesmíru nenesе žádnou zod-

povědnost. Když je toto „nastavení“ dnes a denně frustrováno a zůstává nenaplněno, neděje se nic, co by vlastně vůbec nemělo být. Narazil jsi na to, co se v klasické filosofii nazývá *přirozenost člověka*. V ní se skutečně vše, co s touto přirozeností kolidovalo, považovalo za zlo. Ovšem pouze za předpokladu, že člověk s jeho bytostnou strukturou není jen neutrálním faktem bez jakékoliv hodnoty. Jinak se třeba bolest člověka působená mučením ničím neliší od drcení kamene. Kámen sice přitom žádné utrpení necítí, ale člověkem pocíťovaná bolest je v nesmyslném vesmíru také jen nahodilým a zcela nesmyslným faktem. Protestovat proti němu je to samé jako protestovat proti drcení kamene. Abys svůj protest položil na opravdu racionální základ, musíš dát smysl lidskému životu, a tedy i skutečnosti, v níž se tento život odehrává. A ten může dát pouze Bůh-Tvůrce, k němuž je veškerá realita zaměřena. Kdyby tento Bůh nebyl dobrý, neexistovalo by žádné absolutní dobro a došlo by ke ztrátě kritéria, v jehož světle rozlišujeme to, co je dobré a co je zlé. Snažit se opřít hodnotové soudy o holá a neutrální fakta, jak to činíš ty, nevede vůbec nikam. Hlavně ne k popření existence Boha.

N: Nedokážu k tomu nic říct. Musím to všechno důkladně zvážit.

F: Někteří středověcí myslitelé celou tuto situaci vyjadřovali v jedné větě: *je-li zlo, existuje dobrý Bůh*. To je úplný opak toho, co jsi zastával ty. Nyní snad vidíš, že je to v této věci jediné racionální stanovisko. Stačí jen vystoupit z vězení svých emocí a zahledět se na tento ožehavý problém nestranným pohledem.

29. NEKRITICNOST VYZNAVAČŮ PARADOXŮ V KŘESŤANSKÉM MYŠLENÍ

N: Nedávno jsem měl možnost hovořit s jedním naším významným teologem. Probrali jsme společně mnoho témat a dostali jsme se i k filosofii. Vznosl jsem dotaz, co si myslí o stylu filosofického myšlení, který je vlastní tobě a dalším, v tomto ohledu spřízněným autorům. Musím ti prozradit, že jsem od něj žádnou lichotivou odpověď neobdržel.

F: To mě nijak nepřekvapuje. V podstatě si dokážu představit, jaká byla jeho replika. Určitě nebudu daleko od pravdy, když řeknu, že námi praktikovaný styl filosofického myšlení označil za nepoučený, jednostranný, polemický, fundamentalistický. Nebo ti snad sdělil něco jiného?

N: V zásadě jsi to vystihl správně. Patrně víš o problémech, v nichž se rozcházíte. Proto dokážeš odhadnout, jak reagoval. Byl bych ale nerad, kdyby se celá věc takto zametla pod koberec. Sdělím ti, co konkrétního vám vyčítá, a jsem zvědav, jaký na to máš názor. To, co zmíněného teologa vyloženě dráždí, je vaše teorie „jedné pravdy“. Považuje ji za naprosto nevyhovující. V řadě oblastí prý skutečně platí, že „pravda je jen jedna“. Jejím příkladem je tvrzený fakt, že spolu právě diskutujeme. Výrok „nyní se spolu bavíme o závažném

tématu“ je jednoznačně pravdivý a jeho opak je mylný. V tom onen teolog nevidí žádnou potíž. Ta nastává za změněných okolností. Jsou-li na pořadu diskuze skutečně obtížná témata, jako je třeba problém identity člověka, smyslu lidského života, existence Boha, interpretace jeho intervence do světa (starozákonní a novozákonní zjevení) apod., nelze prý s takovým přístupem uspět. Jde totiž o velmi komplexní otázky, při nichž si s logikou „buď – anebo“ nevystačíme. Je naopak třeba aplikovat katolický princip „nejen, ale i“. Stojí zde proti sobě nároky tzv. esencialistického (exkluzivistického) a paradoxního myšlení. Vy zosobňujete esencialismus, náš teolog se jednoznačně kloní k respektování paradoxní povahy velkých antropologických otázek a řešení.

F: Jsem si přesně vědom výtek, které jsou nám adresovány. Bylo by však vhodné nezůstat u pouhých tvrzení. Tvrdit lze totiž cokoliv. Rozhodující je odůvodnění tvrzení. Divil bych se, kdyby onen teolog nepřišel s nějakým ospravedlněním svého stanoviska. Jaký argument na jeho podporu uvedl?

N: Odvolal se na moderní filosofii a teologii. Prý nemají žádný problém s uznáním možnosti pravdivosti protikladných pohledů. Kdo to neuznává, upadá do hereze, protože si z celku vybírá jen jednu část a tu druhou, protikladnou a nehodící se do úzkoprské perspektivy, jednoduše vylučuje. Ukazoval, že je nezbytné tolerovat „konflikt interpretací“, protože nesmíme zapomínat na omezenost každého stanoviska. Tuto omezenost lze překonávat cestou dialogu, v němž se seznamujeme s pohledem toho druhého a díky tomu jsme přiváděni k náhledu, že moje stanovisko je jen

jedno z mnohých možných. Vy prý absolutizujete váš omezený názor a prohlašujete ho neoprávněně za jedinou pravdu. Ironicky pak ještě dodal, že za respektu hodné uznáváte jen to, co si přivlastňujete jako „vaši výlučnou pravdu“. Neměl zrovna přívětivý výraz, když se o vás vyjadřoval jako o „pyšných vlastnicích té jediné pravdy“. Že by pravda mohla být i u vašich oponentů, to prý nikdy neuznáte. Proto s vámi nemá cenu vůbec diskutovat. Jste pro něj ztracený případ. Prozatím by to mohlo stačit. Nastal čas pro tvoji obhajobu.

F: Nejprve by bylo dobré zastavit se u uvedených paradoxů, které údajně prokazují neudržitelnost jednoznačných postojů. Podle jedné definice je *paradox* „tvrzení, v němž se spojují pojmy nebo výroky v běžném slova smyslu si odporující v neočekávaný, překvapivý, ale smysluplný celek. Nesmyslnost paradoxu je pouze zdánlivá“. Paradoxní myšlení, které moderní teologové nalézají třeba v biblických textech, tedy rezignuje na hrocení protikladů, protože si uvědomují limity našeho poznání, jemuž uniká jejich reálná, ale námi neviděná slučitelnost. Hlubiny skutečnosti jsou prý dostupné jen takovým myšlenkovým nástrojem, který nemá nic společného s budováním nějakého bezrozporného filosofického nebo teologického systému. Dovol mi uplatnit první postřeh. Podle klasické scholastické antropologické teorie, kterou tito teologové řadí mezi dnes již zcela překonaná pojetí člověka, je nám esence lidské bytosti neznámá. Do propasti naší bytostné totožnosti se během naší pozemské existence nedokážeme promyslet. Scholastikové znali i důvod, proč tomu tak je, ale ten nyní nechám stranou. Jak tedy vidíš, člověk pro ně představoval jedno obrovské

tajemství. Kdyby přistoupili na postoj, podle něhož se k takové realitě můžeme přibližovat pouze paradoxním myšlením, neunikla by jim jedna důležitá kritická instance. Položili by otázku, jak ho máme vlastně charakterizovat. Paradoxní myšlení nepostupuje cestou vylučujících se tvrzení a popírání, ale vyhrazuje legitimní prostor protikladům. Nebylo by tedy paradoxní, kdyby nevzalo naprosto vážně svoji vlastní negaci – tvrzení o neparadoxní povaze lidského myšlení. Jinak by zůstalo příliš jednostranné, definovalo by se jako „paradoxní“, jako „otevřené k protikladům“ a samo by ze své definice vylučovalo své „neparadoxní pojetí“. Tím by se jeho paradoxnost vytratila, unikla by z myšlení do jazyka, stala by se myšlenkově „nekrytou“ jako nějaká falešná mince. Ten tvůj teolog by tedy měl přestat s polemikou na adresu „esencialistů“, neboť pak se stává pouhým ideologem, který jinak mluví a jinak myslí. Káže o paradoxnosti myšlení a myslí jednoznačně neparadoxně (esencialisticky), když své oponenty deklaruje jako „ztracené případy“. Také je docela úsměvné poučovat druhé o omezenosti *všech* myšlenkových perspektiv z platformy jedné omezené perspektivy. Jak ten tvůj teolog dokázal svým omezeným myšlením odhalit povahu *všech* myšlenkových stanovisek? Zhlédl je z nějakého privilegovaného „nad-stanoviska“? Zdá se mi, že nyní přišel čas na tvoji obhajobu.

N. No, já nejsem teolog, ale nikdy by mě nenapadlo postupovat takovým způsobem, jaký jsi právě předvedl. Z filosofie vím alespoň to, že součástí kritičnosti je auto-reflexivní vztahování vyslovených výroků na ně samotné. Když někdo mluví o paradoxnosti myšlení, měl by na této jeho povaze důsledně trvat. To

znamená, že by neměl polemizovat se svými oponenty a nevyklouzat jejich neparadoxní interpretaci myšlení. Neměl by ze svého pohledu vůbec hodnotit povahu všech jiných pohledů. Jsem poněkud zmaten a nevím, jak by na to můj přítel teolog reagoval.

F: Nechci se k tomu vyjadřovat. Moje zkušenost říká, že by tuto námitku nebral vůbec vážně. Avšak ty jsi mě překvapil svou otevřeností k nárokům skutečně kritického myšlení. Setrváme-li na jeho úrovni, můžeme argumentovat dále. Obviňování některých filosofů a teologů z lpění na „té jejich pravdě“ se stalo běžnou součástí ideologického očerňování nepohodlných autorů. Jenže i tady můžeš probudit kritického ducha a zeptat se, zda zastánci paradoxního myšlení svoje stanovisko náhodou také nepovažují za pravdu, s níž se naplno ztotožňují. Je jasné, že tomu tak je a jejich nevraživost vůči všem, kdo se nepozvedli do jejich výšin, to jen potvrzuje. Kromě toho je obrat „moje – tvoje pravda“ velmi zavádějící. Pravda značí objektivitu, tedy skutečnost myšlenou jako danou, námi nezkonstruovanou. Pravdivé je tudíž to, co jaksi z povahy věci není moje nebo tvoje, nýbrž nezávislé na každém z nás. Tyhle slovní kejkle moderních filosofů a teologů nemají vůbec žádný smysl. Jsou jen pendrekem, jímž jsou biti všichni ti, kdo si dovolí nevyznávat tu jedinou pravdu o pluralitě protikladných pravd. Neméně zavádějící je i požadavek tolerance protikladných interpretací. Na prvním místě je totiž třeba uvést konkrétní příklady, kdy se takový postoj stává nezbytný. Když porovnáme výroky dvou osob, z nichž jedna se nachází v Evropě a druhá v Austrálii, můžeme, ba musíme jejich protikladnost akceptovat. Jedna bude tvrdit, že „slunce právě zapadá“, zatímco

druhá bude konstatovat, že „slunce právě vychází“. Oba pozorovatelé, kteří mají před očima jeden a týž astronomický jev, mají pravdu díky odlišnosti svých perspektiv. Ale co když bude předmětem interpretace lidská bytost z hlediska jejího posledního osudu? Navzdory pluralitě možných perspektiv (osobních, odborných, kulturně podmíněných) se nabízejí pouze dvě „interpretace“. Jedna z nich problém vyhodnotí tak, že dospěje k závěru o definitivní smrtelnosti člověka. Bude ho považovat za čistě hmotnou bytost, pro niž je tato Země kolébkou i hrobem. Podle ní úděl člověka věrně kopíruje osud jeho pomíjivé tělesnosti. Druhá interpretace bude v člověku spatřovat bytost nesmrtelnou, pro kterou je smrt branou pro vstup do jiné formy života. Dokážeš tato dvě protikladná stanoviska myslet jako současně platná? Můžeš pojem paradoxnosti nafouknout, jak chceš, ale oba pohledy nikdy nebudou moci vznášet nárok na uznání jejich objektivní platnosti. To, co zaslouží respekt, je jejich přítomnost v různých myslících subjektech, které v této složité věci o pravdivý názor teprve zápasí. Ne všichni se dopracovávají k pravdě ve stejnou dobu. Proto vždy bude existovat pluralita názorů, kterou musí každý rozumně uvažující člověk přijímat. Ale učinit z tohoto zcela přirozeného stavu „paradoxnost pravdy“ a vyžadovat uznání pro postoje, které neodpovídají skutečnosti, se rovná ne zrovna skvělému výkonu inteligence. Podobných příkladů bychom mohli uvést bezpočet. Často slyšíme o různosti přístupů k Bohu a o nemožnosti vyzvednutí jen jednoho z nich na úkor těch ostatních. To je problém sám o sobě a nebudu se jím nyní zabývat. Když se však zamyslíš nad protikladnými názory o „existenci a neexistenci

Boha“, dostáváme se do úplně stejné perspektivy jako v předchozím případě. Oba objektivně platit určitě nemohou, jejich současná danost v myslích odlišných lidí je nicméně nepřekonatelnou daní za omezenost lidského poznání.

N: Zdá se mi, že zastánci paradoxnosti myšlení se do takových rozborů nikdy nepouští, což je vlastně dost zvláštní. Jejich pravda by přece měla obstát před všemi námitkami. Proč vůbec některé námitky přijímají a jiné ne? Dokonce jsem je často slyšel dovolávat se kritického myšlení. Pochybnosti prý velmi vítají. Přestávám tomu rozumět.

F: Jejich kritičnost je rétoricky naleštěným artiklem určeným k propagaci jejich vlastního myšlení. Když však začneme pochybovat o jejich názorech, začnou se děsit fundamentalismu a extremismu. Smutné je, jak ochotně naše mládež těmto lidem „zobe z ruky“. Již od mládí si osvojují nešťastný zvyk posuzovat druhé podle toho, zda uznávají tytéž autority jako oni či zda se vůči nim vymezují. Kritiky svého gurua hbitě označí za polemické rozeštvávače společnosti či křesťanské jednoty a v mžiku mají „jasno“ i o těch nejsložitějších problémech. Vědí, kdo je přijatelný a kdo nikoliv, nemají pochyb o tom, že pravda je na jejich straně. Nic veselého to rozhodně není. Jejich sklon ke kádrování patří k nejnápadnějším rysům jejich působení. Tvůj teolog to předvedl takřka dokonale.

30. HOSTINA HRÍŠNÍKŮ

N: Dnes se ti chci omluvit. Do žádné diskuze se mi nechce. Přečetl jsem si některé polemiky, které se týkají křesťanské morálky, a výsledkem toho je moje velké znechucení a rozčarování. Například včera jsem se do noci probíral diskuzemi mezi zastánci a odpůrci přistupování znovu sezdaných věřících k eucharistii. Nejprve jsem se pohyboval dost vysoko nad věcí a takřka nezúčastněně jsem sledoval argumenty jednotlivých debatérů. Postupně se však mé sympatie přesouvaly na stranu těch, kdo kritizovali starý církevní přístup a ujímali se kauzy lidí, kteří vstoupili do intimního svazku s novým partnerem. Nechci se vůbec bavit o tomto specifickém tématu. Můj problém leží jinde. Nedokážu pochopit stanovisko vás konzervativců, na které narážím i v souvislosti s jinými otázkami. Jak můžete být tak rigidní, zákoničtí a nemilosrdní? Copak je křesťanství jen o nějakých pravidlech, příkazech a zákazech? Není snad o vztahu k Ježíši Kristu, k Bohu dobrému, chápavému a milosrdnému?

F: Tak studenou sprchu jsem od tebe nečekal. Co ti mám na to říct? Chceš mi naznačit, že kdo nesouhlasí s udílením eucharistie znovu sezdaným párům, vykazuje známky konzervativní zapšklosti, mentální neohebnosti a mravní zakrnělosti?

N: Bezpochyby. Takoví věřící se s Kristem asi nepokali. Kdyby ho opravdu znali, pozvali by tyto své bra-

try a sestry k eucharistické hostině a podpořili by je útěchou o nesmírném Božím milosrdenství. Namísto toho jen šermují nějakými neživotnými mravními formulami. Je mi z toho šoufl.

F: Tak se o tom pojďme trochu pobavit. Mluvil jsi o Božím milosrdenství a chápavosti k nám hříšníkům. Mohl bys mi sdělit, jak této božské vlastnosti rozumíš?

N: Jednoduše. Bůh se neuráží jako my lidé. Každého z nás přijímá takového, jaký je. Nad nikým neohrnuje nos. Přečti si evangelium a zjistíš, že stoloval s celníky a nevěstkami. Ani nemusím být velkým teologem a ihned mi je jasné, že je v tom odhalena jednoznačná Boží vůle. Bůh chce, abychom přistupovali k jeho stolu i v případě, kdy to v našem životě hodně skřípe.

F: Já bych v tom viděl spíše hodně skřípavou teologii. Nejde přece jen o to, že Kristus usedal za jeden stůl s hříšnými lidmi. Když říkáš, že je to úkon Božího přijetí hříšníka, zní to sice hezky, ale význam této výpovědi mi opravdu uniká. Dokázal bys mi vysvětlit, jaký je pak rozdíl mezi lidmi, které Bůh přijímá a které nepřijímá?

N: A jsme u toho! Vy konzervativci byste rádi zachovali striktní hranici mezi přijímanými a nepřijímanými. Ale to není Boží perspektiva! Bůh přijímá úplně každého.

F: I ty, kteří ho nepřijímají a přijmout ani nehodlají?

N: Netahej mě do tohoto tvého myšlenkového světa plného falešných bariér a oddělení. Co ty vlastně víš o lidských srdcích? Jak si můžeš být jist, že existují bytosti, které jsou před Bohem beznadějně uzavřeny? I když leckdo koná věci nedobré, v jeho nitru žije

touha po Dobru věčném. Proto si Bůh přisedá k vrahům, zlodějům a chlípníkům. A pokud sis nevšiml, mluvili jsme o věřících, kteří Boha přijímat chtějí, ale vy jim v tom bráníte.

F: Mě ale zajímá, zda Boží milosrdenství znamená i přijetí našich hříchů? Jestliže nás Bůh přijímá takové, jací jsme, akceptuje i naši špatnost? Prostě se s ní smiřuje a netrvá na tom, abychom se z našeho hříšného stavu vymanili?

N: Ty jsi asi opravdu nikdy nečetl evangelium. Skutečně jsi nikdy neslyšel evangelní zvěst o tom, že Bůh na sebe vzal naše zlo a vynesl ho na kříž? Tím nás zbavil strachu před hříchem, neboť se s ním ztotožnil a ukázal nám, že nám i přes naši špatnost otevírá brány nebe.

F: Chápu-li tě dobře, tvrdíš, že klidně můžeme setrvávat v naší hříšnosti a těšit se z Božího milosrdenství?

N: V podstatě je tomu tak. Ale na tvoji lopatu mě nedostaneš. Víím, do jaké léčky mě chceš vlákat. Samozřejmě, že se máme snažit o dobrý život, ale přes veškerou tuto snahu do hříchů stále upadáme. Kdo by to popíral, byl by lhářem. Naše důvěra v Boží milosrdenství vyvěrá z vědomí Boží dobroty a ze zkušenosti s naší mravní slabostí. Mnoho lidí v hloubi srdce ví, že nežijí zcela podle Boží vůle, a přesto mohou mít naději, že jim brána ráje nezůstane uzavřena. Jenže to vy konzervativci nechcete pochopit.

F: Umíš to hezky podat. Už si začínám připadat jako odporný nelida. Nemůžu se ale zbavit jednoho nepřijemného červa. Mám na mysli toho, který umí hlodat ve svědomí. Můj pohled je trochu jiný. Vysvět-

lím ti svoji pozici, o níž se domnívám, že je shodná s autentickým učením katolické církve. Když Kristus přisedal ke stolu hříšníků, účastnil se *jejich* hostin. Jeho úmyslem však bylo pozvat je na *Svoji* hostinu. A ta je hodně odlišná od té, kterou jsme schopni připravit my hříšníci. Hostina je symbolem hojnosti, dobra a přátelství. Již antičtí filosofové zdůrazňovali, že přátelé mají ty nejdůležitější věci společné. Přátelství je jednotou srdcí. Kdybych se tě zeptal, jaký je rozdíl mezi nitrem Božím a nitrem člověka, jistě bys mi dal hned několik odpovědí. Mně jde nyní ale jenom o tu jednu jedinou – Bůh je celou svou podstatou, tedy až do svého nejhlubšího nitra, bez hříchu. Člověk je jím naopak zasažen až „do morku kostí“. Proto byl vztah hříšníků ke Kristu jenom *vnější*, i když přitom teklo dobré víno a stoly se prohýbaly pod nejrůznějšími dobrotami. Kristus tam seděl, aby se nitra přítomných dotkl svou svatostí a přitáhl je do svého srdce. Pro změnu se teď zeptám já tebe, zda si pamatuješ ono známé místo z Apokalypsy, kde Bůh říká: „Stojím u dveří a klepu. Kdo uslyší můj hlas a otevře mi, k tomu přijdu a budu s ním hodovat.“ A to už ani zdaleka není hostina hříšníků. To je hostina vystrojená samotným Kristem, k níž mají přístup jen lidé, v jejichž srdcích sídlí Bůh. Nebo chceš-li to říct jinak, v jejichž srdcích přebývá Svatost, Čistota a Bezhříšnost. Eucharistie není nic jiného. Tvoje argumentace kulhá na obě nohy. Máš sice pravdu, že nemusíš být velkým teologem, protože stačí být teologem docela malým. Rozhodující je, abys byl teologem dobrým.

N: Nevím, jak mám na tvůj výklad reagovat. To, co jsi právě řekl, je těžké negovat. I já uznávám, že poslední cíl křesťanského života spočívá ve sjednocení s Bohem.

A přesto mám i nadále velké pochybnosti o tom, zda tímto způsobem můžeme řešit eticky těžkou situaci mnoha našich bratří a sester. Vždyť jim tím vlastně vzkazuješ, že jsou odsouzeni k beznaději, že s Bohem nemohou vstoupit v osobní vztah, že jsou z jeho srdce vyloučeni. To prostě nedokážu akceptovat.

F: Ve skutečnosti je nutné podívat se pravdě do očí. Platí to pro každého z nás. Úplně každý člověk se nalézá ve velmi komplikované etické situaci, protože si dnes a denně uvědomujeme, že v mravním boji žalostně selháváme. Na tom se určitě shodneme. Jakmile naše nepříznivé mravní skóre bez zbytečného kličkování uznáme, začneme nabírat nadějný životní kurz. Předně si uvědomíme, že linie mezi dobrem a zlem je neúprosná. Nedá se s ní hýbat. Mravní pohyb se naopak očekává od nás. Jsme to my, kdo se máme změnit a postavit se tak na správnou stranu hranice. Občas bychom si měli připomínat to, co v jedné své knize napsal C. S. Lewis: „Je-li Bůh stejný jako mravní zákon, pak rozhodně není měkký, dobrákem, ale nesmílný. Pokud by Síla, která je za vesmírem, neměla důsledný odpor k jednání v rozporu s mravním zákonem, nebyla by dobrá. Víme, že pokud existuje nějaké absolutní dobro, musí nesnášet to, čeho se většina z nás dopouští. Jsme tedy ve velkém problému – denně si tuto Sílu zneprátelujeme... naše situace je beznadějná. Bůh je naše jediná útěcha, ale současně je pro nás nejvyšší hrozbou – nedokážeme žít bez něj ani s ním. Dobro je buď úžasné bezpečí, nebo nesmírná hrůza – podle toho, jak se k němu postavíte.“

N: Prosím tě, už přestaň! Nedokážu to poslouchat!

F: Vydrž ještě chvíli. Pokud nám tyto elementární souvislosti unikají, jsou odkazy k Boží dobrotě a milosrdenství od základu pokřivené. Jsme zkrátka ve velkém průšvihů, protože se většinou stále pohybujeme na území zla. Kristova oběť nám otevřela nebe, tj. intimitu Božího života, ale jsme to my, kteří k jeho vstupu musíme dojít. A každá cesta vede odněkud někam. Má svůj směr. Chceš-li dosáhnout určitého cíle, nemůžeš se vydat na druhou stranu. Když jdeš onou cestou poprvé, což je případ naší životní pouti, potřebuješ dobrou mapu. Ta ti prozradí, kudy se máš vydat a čemu se máš vyhnout. A najednou zde máš celý soupis pokynů, předpisů a pravidel. Bez jejich respektu do cíle nedojdeš. Bez poslušnosti k nim se nesetkáš s Přítelem, za kterým putuješ. Je ti už jasné, jak hloupé je dávat do protikladu osobní vztah s Kristem a soubor příkazů a zákazů?

N: Nespěchej na mě. Jsem tím docela zaskočen. Ale co mají dělat lidé, kteří se dostali do výše zmíněných eticky komplikovaných situací?

F: Znovu ti opakuji: v eticky komplikované situaci jsme my všichni bez rozdílu. Odpověď je jednoznačná. Je třeba učinit vše pro to, abychom neztratili správný kurz. I za cenu velké bolesti. Určitě ti nemusím připomínat, že utrpení tohoto času není ničím proti slávě, která se má na nás zjevit po setkání s Tím, za nímž společně putujeme.

Obsah

Předmluva	5
1. Politická korektnost a agenti Kremlu	9
2. Demonstrace pod dohledem rudé hydry.	31
3. Rozdělená společnost.	39
4. Proč žijeme pospolitě?	46
5. Proč máme práva?	53
6. Trvalý odkaz antiky	72
7. Paideia a demokracie	79
8. Principy faktické politiky I	87
9. Principy faktické politiky II	93
10. Volání po renesanci.	99
11. Kudy do filosofie?	105
12. Úzká stezka filosofie.	112
13. Potřeba ctností.	119
14. Co nám naznačuje přirozený mravní zákon?	126
15. Společnost, rodina a partnerství.	133
16. Báje a skutečnost	140
17. Sparta, nebo Atény?	147
18. Stará zkušenost s člověkem.	154
19. Šlechtnost člověka	160
20. Buď vůle tvá! Ale proč?	167
21. O nesvatém náboženství.	173
22. Protiklad dvou světů.	180
23. Bezbožnost včera a dnes.	187

24. Dilema vězně	194
25. Člověk a zákon.	201
26. Bůh a věda.	207
27. Křesťanství a pohanství	214
28. Bůh a zlo	221
29. Nekritičnost vyznavačů paradoxů v křesťanském myšlení	227
30. Hostina hříšníků	234

Doporučujeme:

Roman Cardal: Myslet v diktatuře korektnosti
Příručka pro nepřizpůsobivé
Academia Bohemica, Praha 2018

Existují správné a nesprávné názory? Existují správné a nesprávné postoje? Tyto otázky mají v naší postmoderní době jedinou přijatelnou odpověď: ne, neexistují, protože názory a postoje jsou jen odlišné, nikoli správné či nesprávné. Mnoho současných lidí myslí právě tímto způsobem. Avšak v takovém případě je nutné pro jejich mentální činnost vyhradit jiné označení než myšlení – třeba pragmatické přizpůsobení myslí vyžadovaným normám korektnosti.

Myšlení je totiž něco zcela jiného. Kdo opravdu myslí, staví se ke všemu zkoumavě. I k výše uvedeným otázkám a k jejich vynucovaným odpovědím. Bez velkých potíží zaregistruje, že odmítnutí rozlišovat pravdu od omylu a dobro od zla je předkládáno jako jediné správné řešení těchto prastarých dilemat. Něco tady proto nehraje. Usilovná snaha odstranit pravdu a dobro z našich životů, jejich zařazení na seznam zdrojů nenávisti, pramení ve skutečnosti ze zášti proti člověkem nestvořenému řádu. Tato smrtonosná strategie se maskuje humanisticky vyhlížející hate-free agendou, která se skrytě napájí z neodstranitelné atraktivity těchto odvěkých kvalit lidského myšlení a jednání. Pranýřovaná pravda je v ní převlečena do těžkého hávu korektnosti a odsuzované dobro do stále přešíváného fraku dobové přijatelnosti.

Sebevědomí korektoři myšlení sestrojili sofistickou past, do níž nakladli návnady společenského úspěchu a uznání a není zrovna málo těch, kdo pro tato lákadla opustili skutečnou svobodu myšlení. Zodpovědnost za něj přenechali samozvaným dozorcům nad jeho nadekretovaným užíváním.

Tato kniha vyjadřuje odpor k tyranii korektnosti. Dává konkrétní návod, jak získat myšlenkovou imunitu proti mainstreamovým ideovým šablonám i proti všestranné destruktivní působnosti levicově-liberálních ideologů.

Roman Cardal

MYSLET V DIKTATUŘE KOREKTNOSTI 2
Od ideologie zpět k realitě

Předmluva: Václav Meloun

Obálka: Marie Kopecká

Vydala Academia Bohemica, o.p.s.,

Gorazdova 20, 120 00 Praha 2

v roce 2020

Tisk: PBtisk, Příbram

Vydání první